P. [illegible]II MARONIS

OPERA;

AD FIDEM

OPTIMORUM EXEMPLARIUM CASTIGATA.

EDITIO NOVA.

LONDINI:

PROSTANT APUD

LONGMAN, BROWN, GREEN, ET T. & W. LONGMAN,

QUIBUS AB A. J. VALPY, M.A.

MANCIPIO SUNT NUPERRIMÈ DATA.

1845.

Price 3s. 6d. bound.

LONDINI:
Excudit A. Spottiswoode,
New-Street-Square.

LECTORI.

Quid in hâcce editione novâ suscipere voluerim rogantibus perpauca in hoc loco sufficiant. Pigebat sæpenumero videre in usum tironum editiones comparatas mendis quamplurimis maculatas, quas accuratiùs atque nitidiùs ante omnes e prelo emittere typographos oporteret. Quam ob causam præcipuè usui fore arbitratus sum non modò errata corrigere, sed etiam editionem ad fidem exemplarium optimorum,

nempe Heinsii, Burmanni, Heynii, Brunckii, Wakefieldii, cautâ manu castigare, et, inter varias lectiones, indoli ac menti summi Poetæ accommodatissimas seligere.

Si conatus nostri haud inutiles judicati fuerint, mox sequetur sub auspicibus iisdem Horatii editio, in usum ingenuorum adolescentium puro animo, sed parcâ manu expurgata, et exactissimâ curâ diligentiâque impressa.

P. VIRGILII MARONIS

BUCOLICA.

TITYRUS. ECL. I.

Melibœus, Tityrus.

M. TITYRE, tu, patulæ recubans sub tegmine [fagi,
Silvestrem tenui Musam meditaris avenâ :
Nos patriæ fines, et dulcia linquimus arva ;
Nos patriam fugimus : tu, Tityre, lentus in umbrâ,
Formosam resonare doces Amaryllida silvas.
T. O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus : illius aram
Sæpe tener, nostris ab ovilibus, imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti.
M. Non equidem invideo ; miror magis : undique totis
Usque adeò turbatur agris. En, ipse capellas
Protenus æger ago : hanc etiam vix, Tityre, duco :

Hìc inter densas corylos modò namque gemellos,
Spem gregis, ah! silice in nudâ connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cœlo tactas memini prædicere quercus:
* Sæpe sinistra cavâ prædixit ab ilice cornix.*
Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.
T. Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quò sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos
Nôram: sic parvis componere magna solebam.
Verùm hæc tantùm alias inter caput extulit urbes,
Quantùm lenta solent inter viburna cupressi.
M. Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi?
T. Libertas: quæ, sera, tamen respexit inertem;
Candidior postquam tondenti barba cadebat:
Respexit tamen, et longo post tempore venit,
Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculî:
Quamvis multa meis exiret victima septis,
Pinguis et ingratæ premeretur caseus urbi,
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.
M. Mirabar, quid mœsta Deos, Amarylli, vocares:
Cui pendere suâ patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. Ipsæ te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta vocabant.
T. Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
Nec tam præsentes alibi cognoscere divos.
Hìc illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis
Bis senos, cui nostra, dies, altaria fumant.
Hìc mihi responsum primus dedit ille petenti:
Pascite, ut antè, boves, pueri; submittite tauros.
M. Fortunate senex, ergo tua rura manebunt!
Et tibi magna satis: quamvis lapis omnia nudus,
Limosoque palus obducat pascua junco:

Non insueta graves tentabunt pabula fœtas,
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex! hìc inter flumina nota,
Et fontes sacros, frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ semper vicino ab limite sepes
Hyblæis apibus florem depasta salicti,
Sæpe levi somnum suadebit inire susurro.
Hinc altâ sub rupe canet frondator ad auras;
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aëriâ cessabit turtur ab ulmo.
T. Antè leves ergo pascentur in æthere cervi,
Et freta destituent nudos in littore pisces:
Antè, pererratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm nostro illius labatur pectore vultus.
M. At nos hinc alii sitientes ibimus Afros:
Pars Scythiam, et rapidum Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitus toto divisos orbe Britannos.
En, unquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis et tugurî congestum cespite culmen,
Post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? en, quò discordia cives
Perduxit miseros! en, queîs consevimus agros!
Insere nunc, Melibœe, pyros, pone ordine vites:
Ite meæ, felix quondam pecus, ite capellæ.
Non ego vos posthac, viridi projectus in antro,
Dumosâ pendere procul de rupe videbo:
Carmina nulla canam: non, me pascente, capellæ
Florentem cytisum, et salices carpetis amaras.
T. Hìc tamen hanc mecum poteris requiescere
noctem
Fronde super viridi. Sunt nobis mitia poma,
Castaneæ molles, et pressi copia lactis:
Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

ALEXIS. ECL. II.

FORMOSUM pastor Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini; nec, quid speraret, habebat.
Tantùm inter densas, umbrosa cacumina, fagos
Assiduè veniebat: ibi hæc incondita solus
Montibus et silvis studio jactabat inani.
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
Nil nostri miserere? mori me denique coges.
Nunc etiam pecudes umbras et frigora captant:
Nunc virides etiam occultant spineta lacertos:
Thestylis et rapido fessis messoribus æstu
Allia serpyllumque herbas contundit olentes.
At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
Nonne fuit satius tristes Amaryllidis iras
Atque superba pati fastidia? nonne Menalcam?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.
O formose puer, nimium ne crede colori:
Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Despectus tibi sum, nec, qui sim, quæris, Alexi:
Quàm dives pecoris nivei, quàm lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ:
Lac mihi non æstate novum, non frigore defit.
Canto, quæ solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec sum adeò informis: nuper me in littore vidi,
Cùm placidum ventis staret mare. Non ego Daphnin,
Judice te, metuam, si nunquam fallat imago.
O tantùm libeat mecum tibi sordida rura,
Atque humiles habitare casas, et figere cervos
Hædorumque gregem viridi compellere hibisco!
Mecum unà in silvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cerà conjungere plures
Instituit; Pan curat oves, oviumque magistros.

Nec te pœniteat calamo trivisse labellum.
Hæc eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?
Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula, Damœtas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens; Te nunc habet ista secundum.
Dixit Damœtas: invidit stultus Amyntas.
Præterea duo, nec tutâ mihi valle reperti,
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die siccant ovis ubera; quos tibi servo.
Jampridem a me illos abducere Thestylis orat:
Et faciet; quoniam sordent tibi munera nostra.
Huc ades, o formose puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis: tibi candida Naïs,
Pallentes violas et summa papavera carpens,
Narcissum et florem jungit bene olentis anethi:
Tum casiâ, atque aliis intexens suavibus herbis,
Mollia luteolâ pingit vaccinia calthâ,
Ipse ego cana legam tenerâ lanugine mala,
Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna: honos erit huic quoque pomo:
Et vos, o lauri, carpam, et te, proxima myrte:
Sic positæ quoniam suaves miscetis odores.
Rusticus es, Corydon; nec munera curat Alexis:
Nec, si muneribus certes, concedat Iollas.
Heu, heu, quid volui misero mihi! floribus Austrum
Perditus, et liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis, ah demens? habitârunt dî quoque silvas,
Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit, arces
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia silvæ.
Torva leæna lupum sequitur; lupus ipse capellam:
Florentem cytisum sequitur lasciva capella:
Te, Corydon, o Alexi: trahit sua quemque voluptas.
Aspice, aratra jugo referunt suspensa juvenci,

Et sol crescentes decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor: quis enim modus adsit amori?
Ah, Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit!
Semiputata tibi frondosâ vitis in ulmo est.
Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget
Viminibus mollique paras detexere junco? [usus,
Invenies alium, si te hîc fastidit, Alexin.

PALÆMON. ECL. III.

Menalcas, Damœtas, Palæmon.

M. Dic mihi, Damœta, cujum pecus? an Melibœi? [Ægon.
DA. Non, verùm Ægonis: nuper mihi tradidit
ME. Infelix, o, semper, oves, pecus! ipse Neæram
Dum fovet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur,
Hic alienus oves custos bis mulget in horâ:
Et succus pecori, et lac subducitur agnis.
DA. Parciùs ista viris tamen objicienda memento
Novimus et qui te,—transversa tuentibus hircis,
Et quo; sed faciles Nymphæ risere; sacello.
ME. Tum, credo, cùm me arbustum vidêre Mico-
Atque malâ vites incidere falce novellas. [nis,
DA. Aut hìc ad veteres fagos, cùm Daphnidis arcum
Fregisti et calamos: quæ tu, perverse Menalca,
Et cùm vidisti puero donata, dolebas;
Et, si non aliquà nocuisses, mortuus esses.
ME. Quid domini faciant, audent cùm talia fures
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lyciscâ?
Et cùm clamarem; Quò nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus: tu post carecta latebas.
DA. An mihi cantando victus non redderet ille,

Quem mea carminibus meruisset fistula, caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit; et mihi Damon
Ipse fatebatur, sed reddere posse negabat.
ME. Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula [cerâ
Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas
Stridenti miserum stipulâ disperdere carmen?
DA. Vis ergò, inter nos, quid possit uterque, vicissim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes
ME. De grege non ausim quicquam deponere tecum.
Est mihi namque domi pater, est injusta nover- [ca:
Bisque die numerant ambo pecus, alter et hædos.
Verùm, id quod multo tute ipse fatebere majus,
Insanire libet quoniam tibi, pocula ponam
Fagina, cœlatum divini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili superaddita vitis
Diffusos hederâ vestit pallente corymbos.
In medio duo signa; Conon, et quis fuit alter,
Descripsit radio totum qui gentibus orbem?
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet?
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
DA. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circùm est ansas amplexus acantho:
Orpheaque in medio posuit, silvasque sequentes.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectes, nihil est quod pocula laudes.
ME. Nunquam hodie effugies: veniam quocunque vocâris.
Audiat hæc tantùm vel qui venit: ecce, Palæmon:
Efficiam posthac ne quenquam voce lacessas.
DA. Quin age, si quid habes; in me mora non erit ulla:
Nec quenquam fugio: tantùm, vicine Palæmon,

Sensibus hæc imis, res est non parva, reponas.
PAL. Dicite: quandoquidem in molli consedimus herbâ:
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos:
Nunc frondent silvæ, nunc formosissimus annus.
Incipe, Damœta: tu deinde sequêre, Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna Camœnæ.
DA. Ab Jove principium, Musæ: Jovis omnia plena:
Ille colit terras; illi mea carmina curæ.
ME. Et me Phœbus amat: Phœbo sua semper apud me
Munera sunt, lauri, et suave rubens hyacinthus.
DA. Malo me Galatea petit, lasciva puella;
Et fugit ad salices, et se cupit antè videri.
ME. At mihi sese offert ultro, meus ignis, Amyntas:
Notior ut jam sit canibus non Delia nostris.
DA. Parta meæ Veneri sunt munera: namque notavi
Ipse locum, aëriæ quo congessere palumbes.
ME. Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi: cras altera mittam.
DA. O quoties, et quæ nobis Galatea locuta est!
Partem aliquam, venti, divûm referatis ad aures!
ME. Quid prodest, quod me ipse animo non spernis, Amynta,
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo?
DA. Phyllida mitte mihi; meus est natalis, Iolla.
Cùm faciam vitulâ pro frugibus, ipse venito.
ME. Phyllida amo ante alias: nam me discedere flevit:
Et, longum, formose, vale, vale, inquit, Iolla.
DA. Triste, lupus, stabulis: maturis frugibus, imbres:
Arboribus, venti: nobis, Amaryllidis iræ.
ME. Dulce satis humor: depulsis arbutus hædis:
Lenta salix fœto pecori: mihi solus Amyntas.

DA. Pollio amat nostram, quamvis est rustica, Musam.
Pierides, vitulam lectori pascite vestro. [taurum,
ME. Pollio et ipse facit nova carmina: pascite
Jam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.
DA. Qui te, Pollio, amat, veniat, quò te quoque gaudet:
Mella fluant illi, ferat et rubus asper amomum.
ME. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi:
Atque idem jungat vulpes, et mulgeat hircos.
DA. Qui legitis flores, et humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri! fugite hinc, latet anguis in herbâ. [ripæ
ME. Parcite, oves, nimium procedere: non benè
Creditur: ipse aries etiam nunc vellera siccat.
DA. Tityre, pascentes a flumine reice capellas:
Ipse, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
ME. Cogite oves, pueri: si lac præceperit æstus,
Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.
DA. Heu, heu, quàm pingui macer est mihi taurus in ervo!
Idem amor exitium pecori, pecorisque magistro.
ME. His certè neque amor causa est: vix ossibus hærent.
Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.
DA. Dic quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli spatium non ampliùs ulnas.
ME. Dic quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores: et Phyllida solus habeto. [tes.
PA. Non nostrum inter vos tantas componere li-
Et vitulâ tu dignus, et hic: et quisquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite jam rivos, pueri: sat prata biberunt.

POLLIO. ECL. IV.

Sicelides Musæ, paulo majora canamus.
Non omnes arbusta juvant, humilesque myricæ.
Si canimus silvas, silvæ sint consule dignæ.
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas:
Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo.
Jam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna:
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modò nascenti puero, quo ferrea primùm
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta, fave, Lucina: tuus jam regnat Apollo.
Teque adeò decus hoc ævi, te consule, inibit,
Pollio: et incipient magni procedere menses.
Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetuâ solvent formidine terras.
Ille Deûm vitam accipiet, Divisque videbit
Permixtos heroas, et ipse videbitur illis:
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
Errantes hederas passim cum baccare tellus,
Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera: nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores:
Occidet et serpens, et fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgò nascetur amomum.
At simul heroum laudes, et facta parentis
Jam legere, et quæ sit poteris cognoscere virtus:
Molli paulatim flavescet campus aristâ,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella:
Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
Quæ tentare Thetim ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum Tiphys, et altera quæ vehat Argo

Delectos heroas: erunt etiam altera bella; [les.
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achil-
  Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet et ipse mari vector; nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus. 39
Non rastros patietur humus, non vinea falcem:
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator
Nec varios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries jam suave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto:
Sponte suâ sandyx pascentes vestiet agnos.
  Talia sæcla suis dixerunt, currite, fusis
Concordes stabili fatorum numine Parcæ. [nores,
Aggredere, o, magnos, aderit jam tempus, ho-
Cara Deûm soboles, magnum Jovis incrementum!
Aspice convexo nutantem pondere mundum, 50
Terrasque, tractusque maris, cœlumque profun-
Aspice, venturo lætentur ut omnia sæclo. [dum:
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus et, quantùm sat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet, nec Thracius Orpheus,
Nec Linus; huic mater quamvis, atque huic pater adsit:
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan etiam, Arcadiâ mecum si judice certet,
Pan etiam Arcadiâ dicat se judice victum.
  Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem:
Matri longa decem tulerunt fastidia menses. 61
Incipe, parve puer; cui non risere parentes,
Nec Deus hunc mensâ, Dea nec dignata cubili est.

DAPHNIS. ECL. V.

Menalcas, Mopsus.

ME. Cur non, Mopse, boni, quoniam convenimus ambo,

Tu calamos inflare leves, ego dicere versus,
Hìc corylis mixtas inter consedimus ulmos ?
MO. Tu major: tibi me est æquum parere, Menalca :
Sive sub incertas Zephyris motantibus umbras,
Sive antro potiùs succedimus : aspice, ut antrum
Silvestris raris sparsit labrusca racemis.
ME. Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas. [nendo ?
MO. Quid si idem certet Phœbum superare ca-
ME. Incipe, Mopse, prior : si quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.
Incipe : pascentes servabit Tityrus hædos.
MO. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina descripsi, et modulans alterna notavi,
Experiar : tu deinde jubeto certet Amyntas.
ME. Lenta salix quantùm pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantùm saliunca rosetis :
Judicio nostro tantùm tibi cedit Amyntas.
MO. Sed tu desine plura, puer; successimus antro.
Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnim
Flebant : vos coryli testes, et flumina, Nymphis :
Cùm, complexa sui corpus miserabile nati,
Atque Deos atque astra vocat crudelia mater.
Non ulli pastos illis egêre diebus [amnem
Frigida, Daphni, boves ad flumina : nulla neque
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri silvæque loquuntur.
Daphnis et Armenias curru subjungere tigres
Instituit : Daphnis thiasos inducere Bacchi,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis ;
Tu decus omne tuis : postquam te fata tulerunt,

Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia sæpe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infelix lolium, et steriles nascuntur avenæ.
Pro molli violâ, pro purpureo narcisso,
Carduus et spinis surgit paliurus acutis. [bras,
Spargite humum foliis: inducite fontibus um-
Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, et tumulo superaddite carmen:
Daphnis ego in silvis, hinc usque ad sidera notus,
Formosi pecoris custos, formosior ipse.
ME. Tale tuum carmen nobis, divine poëta,
Quale sopor fessis in gramine: quale per æstum
Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo. [trum.
Nec calamis solùm æquiparas, sed voce magis-
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen hæc quocunque modo tibi nostra vicissim
Dicemus; Daphnimque tuum tollemus ad astra:
Daphnin ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.
MO. An quicquam nobis tali sit munere majus?
Et puer ipse fuit cantari dignus, et ista
Jampridem Stimicon laudavit carmina nobis.
ME. Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
Ergo alacris silvas et cetera rura voluptas,
Panaque, pastoresque tenet, Dryadasque puellas.
Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daph-
Ipsi lætitiâ voces ad sidera jactant [nis.
Intonsi montes, ipsæ jam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta, Deus, Deus ille, Menalca.
Sis bonus, o felixque tuis! en quatuor aras;
Ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phœbo:
Pocula bina novo spumantia lacte quotannis,

Craterasque duo statuam tibi pinguis olivi.
Et multo imprimis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, si frigus erit; si messis, in umbrâ,
Vina novum fundam calathis Ariusia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas, et Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alphesibœus.
Hæc tibi semper erunt, et cùm solennia vota
Reddemus Nymphis, et cùm lustrabimus agros
Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.
Ut Baccho Cererique, tibi sic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quoque votis.
MO. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantùm venientis sibilus Austri,
Nec percussa juvant fluctu tam littora, nec quæ
Saxosas inter decurrunt flumina valles.
ME. Hâc te nos fragili donabimus antè cicutâ.
Hæc nos, Formosum Corydon ardebat Alexim:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Melibœi?
MO. At tu sume pedum, quod, me cùm sæpe rogaret,
Non tulit Antigenes, (et erat tum dignus amari)
Formosum paribus nodis atque ære, Menalca.

SILENUS. ECL. VI.

PRIMA Syracosio dignata est ludere versu
Nostra, nec erubuit silvas habitare, Thalia.
Cùm canerem reges et prælia, Cynthius aurem
Vellit, et admonuit: Pastorem, Tityre, pingues
Pascere oportet oves, deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella)

Agrestem tenui meditabor arundine Musam.
Non injussa cano: si quis tamen hæc quoque, si quis
Captus amore legat; te nostræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla est,
Quàm sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis et Mnasilus in antro
Silenum pueri somno vidère jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho:
Serta procul, tantùm capiti delapsa jacebant:
Et gravis attritâ pendebat cantharus ansâ.
Aggressi (nam sæpe senex spe carminis ambo
Luserat) injiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque supervenit, Ægle:
Ægle Naïadum pulcherrima: jamque videnti
Sanguineis frontem moris et tempora pingit.
Ille dolum ridens: Quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri: satis est potuisse videri.
Carmina, quæ vultis, cognoscite: carmina vobis:
Huic aliud mercedis erit. Simul incipit ipse.
Tum verò in numerum Faunosque ferasque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantùm Phœbo gaudet Parnassia rupes,
Nec tantùm Rhodope mirantur et Ismarus Orphea.
Namque canebat, utì magnum per inane coacta
Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis.
Tum durare solum, et discludere Nerea Ponto
Cœperit, et rerum paulatim sumere formas.
Jamque novum ut terræ stupeant lucescere solem,
Altiùs atque cadant, submotis nubibus, imbres.
Incipiant silvæ cùm primùm surgere, cùmque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,

Caucaseasque refert volucres, furtumque Promethei.
His adjungit, Hylan nautæ quo fonte relictum
Clamâssent: ut littus, Hyla, Hyla, omne sonaret.
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent,
Pasiphaën nivei solatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit?
Prœtides implêrunt falsis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus: quamvis collo timuisset aratrum,
Et sæpe in levi quæsîsset cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras!
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigrâ pallentes ruminat herbas,
Aut aliquam in magno sequitur grege. Claudite, Nymphæ,
Dictææ Nymphæ, nemorum jam claudite saltus:
Si quà fortè ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia. Forsitan illum,
Aut herbâ captum viridi, aut armenta secutum,
Perducant aliquæ stabula ad Gortynia vaccæ.
Tum canit Hesperidum miratam mala puellam:
Tum Phaëthontiadas musco circumdat amaræ
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permessi ad flumina Gallum
Aonas in montes ut duxerit una sororum;
Utque viro Phœbi chorus assurrexerit omnis;
Ut Linus hæc illi, divino carmine, pastor,
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos, en accipe, Musæ,
Ascræo quos ante seni: quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.
Quid loquar ut Scyllam Nisi, quam fama ecuta est,

Candida succinctam latrantibus inguina monstris,
Dulichias vexâsse rates, et gurgite in alto
Ah! timidos nautas canibus lacerâsse marinis?
Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona parârit?
Quo cursu deserta petiverit, et quibus antè
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, jussitque ediscere lauros,
Ille canit: pulsæ referunt ad sidera valles;
Cogere donec oves stabulis, numerumque referre
Jussit, et invito processit Vesper Olympo.

MELIBŒUS. ECL. VII.

Melibœus, Corydon, Thyrsis.

MEL. FORTE sub argutâ consederat ilice Daphnis,
Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum:
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas.
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo:
Et cantare pares, et respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
Vir gregis ipse caper deerraverat; atque ego Daphnim
Aspicio: ille ubi me contrà videt; Ocyùs, inquit,
Huc ades, o Melibœe; caper tibi salvus et hædi;
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbrâ.
Huc ipsi potum venient per prata juvenci:
Hìc virides tenerâ prætexit arundine ripas
Mincius, eque sacrâ resonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
Depulsos a lacte domi quæ clauderet agnos;
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.

Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpêre: alternos Musæ meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
COR. Nymphæ, noster amor, Libethrides: aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite; proxima Phœbi
Versibus ille facit: aut si non possumus omnes,
Hìc arguta sacrâ pendebit fistula pinu.
TH. Pastores, hederâ crescentem ornate poëtam,
Arcades, invidiâ rumpantur ut ilia Codro.
Aut, si ultra placitum laudârit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
COR. Setosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus
Et ramosa Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.
TH. Sinum lactis, et hæc te liba, Priape, quotan-
Exspectare sat est: custos es pauperis horti. [nis
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.
CO. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, hederâ formosior albâ:
Cùm primùm pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
TH. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, projectâ vilior algâ;
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.
Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.
CO. Muscosi fontes, et somno mollior herba,
Et quæ vos rarâ viridis tegit arbutus umbrâ,
Solstitium pecori defendite: jam venit æstas
Torrida: jam læto turgent in palmite gemmæ.
TH. Hìc focus, et tædæ pingues: hìc plurimus ignis
Semper, et assiduâ postes fuligine nigri.

Hìc tantùm Boreæ curamus frigora, quantùm
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas
COR. Stant et juniperi, et castaneæ hirsutæ;
Strata jacent passim sua quæque sub arbore poma:
Omnia nunc rident: at si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas et flumina sicca.
TH. Aret ager, vitio moriens sitit aëris herba;
Liber pampineas invidit collibus umbras.
Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit;
Jupiter et læto descendet plurimus imbri.
CO. Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho:
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo.
Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
TH. Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis:
Sæpius at si me, Lycida formose, revisas;
Fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.
ME. Hæc memini, et victum frustra contendere Thyrsin.
Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.

PHARMACEUTRIA. ECL. VIII.

Damon, Alphesibœus.

PASTORUM Musam, Damonis et Alphesibœi,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos requierunt flumina cursus:
Damonis Musam dicemus et Alphesibœi.
Tu mihi, seu magni superas jam saxa Timavi:
Sive oram Illyrici legis æquoris: en erit unquam
Ille dies, mihi cùm liceat tua dicere facta!
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno!

A te principium; tibi desinet: accipe jussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circùm
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.
Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cùm ros in tenerâ pecori gratissimus herbâ est:
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.
DA. Nascere, præque diem veniens age, Lucifer, almum;
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
Dum queror, et Divos (quanquam nil testibus illis
Profeci) extremâ moriens tamen alloquor horâ.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mænalus argutumque nemus pinosque loquentes
Semper habet; semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes equis; ævoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Œtam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
O digno conjuncta viro! dum despicis omnes,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,
Hirsutumque supercilium, promissaque barba:
Nec curare Deûm credis mortalia quenquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sepibus in nostris parvam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem:
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus:
Jam fragiles poteram a terrâ contingere ramos.
Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error!
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc scio quid sit amor. Duris in cotibus illum

Aut Tmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec generis nostri puerum, nec sanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sævus amor docuit natorum sanguine matrem
Commaculare manus. Crudelis tu quoque, mater:
Crudelis mater magìs, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque, mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc et oves ultro fugiat lupus, aurea duræ
Mala ferant quercus, narcisso floreat alnus,
Pinguia corticibus sudent electra myricæ.
Certent et cycnis ululæ: sit Tityrus Orphéus:
Orpheus in silvis; inter Delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare: vivite silvæ.
Præceps aërii speculâ de montis in undas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios, jam desine, tibia, versus.
Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite, Pierides: non omnia possumus omnes.
ALP. Effer aquam, et molli cinge hæc altaria vittâ:
Verbenasque adole pingues, et mascula thura,
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus. Nihil hìc nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam:
Carminibus Circe socios mutavit Ulixi:
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Terna tibi hæc primùm triplici diversa colore
Licia circumdo, terque hæc altaria circùm
Effigiem duco. Numero Deus impare gaudet.

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Daphnim.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
Necte, Amarylli, modo; et Veneris, dic, vincula
necto. [Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Limus ut hic durescit, et hæc ut cera liquescit,
Uno eodemque igni; sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, et fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide lau-
rum. [Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Talis amor Daphnim, qualis, cùm fessa juvencum
Per nemora atque altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulvâ
Perdita, nec seræ meminit decedere nocti:
Talis amor teneat; nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Daphnim.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui; quæ nunc ego limine in ipso,
Terra, tibi mando: debent hæc pignora Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Daphnim.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Mœris; nascuntur plurima Ponto.
His ego sæpe lupum fieri et se condere silvis
Mœrim, sæpe animas imis excire sepulcris,
Atque satas aliò vidi traducere messes. [Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Fer cineres, Amarylli, foras: rivoque fluenti, [nim
Transque caput jace: nec respexeris. His ego Daph-
Aggrediar: nihil ille Deos, nil carmina curat. [nim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daph-
Aspice, corripuit tremulis altaria flammis

Sponte suâ, dum ferre moror, cinis ipse; bonum sit!
Nescio quid certè est; et Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit jam parcite, carmina, Daphnis.

MŒRIS. ECL. IX.

Lycidas, Mœris.

LY. Quo te, Mœri, pedes? an, quò via ducit, in urbem?
MŒ. O Lycida, vivi pervenimus; advena nostri,
Quod nunquam veriti sumus, ut possessor agelli
Diceret, Hæc mea sunt; veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes, quoniam fors omnia versat,
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hædos.
LY. Certè equidem audieram, quâ se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam et veteres, jam fracta cacumina, fagos,
Omnia carminibus vestrum servasse Menalcam.
MŒ. Audieras, et fama fuit; sed carmina tantùm
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantùm
Chaonias dicunt, aquilâ veniente, columbas.
Quòd nisi me quâcumque novas incidere lites
Antè sinistra cavâ monuisset ab ilice cornix;
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipse Menalcas.
LY. Heu! cadit in quemquam tantum scelus? heu, tua nobis
Penè simul tecum solatia rapta, Menalca!
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbrâ?
Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cùm te ad delicias ferres Amaryllida nostras?
Tityre, dum redeo, brevis est via, pasce capellas.

Et potum pastas age, Tityre; et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caveto. [bat.
MŒ. Immo hæc, quæ Varo, necdum perfecta, cane-
Vare, tuum nomen (superet modò Mantua nobis,
Mantua, væ miseræ nimiùm vicina Cremonæ!)
Cantantes sublime ferent ad sidera cycni.
LY. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos;
Sic cytiso pastæ distendant ubera vaccæ:
Incipe, si quid habes: et me fecere poëtam
Pierides: sunt et mihi carmina; me quoque dicunt
Vatem pastores, sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Vario videor, nec dicere Cinnâ
Digna, sed argutos inter strepere anser olores.
MŒ. Id quidem ago, et tacitus, Lycida, mecum
ipse voluto,
Si valeam meminisse: neque est ignobile carmen.
Huc ades, o Galatea: quis est nam ludus in undis?
Hìc ver purpureum, varios hìc flumina circùm
Fundit humus flores: hìc candida populus antro
Imminet, et lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades; insani feriant, sine, littora fluctus.
LY. Quid, quæ te purâ solum sub nocte canentem
Audieram? numeros memini, si verba tenerem.
MŒ. Daphni, quid antiquos signorum suspicis
Ecce, Dionæi processit Cæsaris astrum: [ortus?
Astrum, quo segetes gauderent frugibus, et quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere, Daphni, piros, carpent tua poma nepotes.
Omnia fert ætas, animum quoque. Sæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrim
Jam fugit ipsa; lupi Mœrim videre priores.
Sed tamen ista satìs referet tibi sæpe Menalcas.
LY. Causando nostros in longum ducis amores:
Et nunc omne tibi stratum silet æquor, et omnes
(Aspice) ventosi ceciderunt murmuris auræ.

Hinc adeò media est nobis via: namque sepulcrum
Incipit apparere Bianoris: hìc, ubi densas
Agricolæ stringunt frondes, hìc, Mœri, canamus:
Hìc hædos depone, tamen veniemus in urbem;
Aut si, nox pluviam ne colligat antè, veremur,
Cantantes licèt usque (minùs via lædet) eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo.
MŒ. Desine plura, puer; et quod nunc instat agamus.
Carmina tum melius, cùm venerit ipse, canemus.

GALLUS. ECL. X.

EXTREMUM hunc, Arethusa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, sed quæ legat ipsa Lycoris,
Carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, cùm fluctus subter labêre Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam.
Incipe, sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent simæ virgulta capellæ.
Non canimus surdis, respondent omnia silvæ.
Quæ nemora, aut qui vos saltus habuere, puellæ
Naiades, indigno cùm Gallus amore peribat?
Nam neque Parnassi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aonie Aganippe.
Illum etiam lauri, etiam flevere myricæ.
Pinifer illum etiam solâ sub rupe jacentem
Mænalus, et gelidi fleverunt saxa Lycæi.
Stant et oves circùm, nostri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris, divine poëta.
Et formosus oves ad flumina pavit Adonis.
Venit et upilio; tardi venêre bubulci;
Uvidus hybernâ venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iste, rogant, tibi? Venit Apollo.
Galle, quid insanis? inquit; tua cura Lycoris

Perque nives alium, perque horrida castra secuta est.
Venit et agresti capitis Silvanus honore,
Florentes ferulas et grandia lilia quassans.
Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
Ecquis erit modus? inquit: amor non talia curat.
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellæ.
Tristis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus hæc vestris, soli cantare periti
Arcades. O mihi tum quàm molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuissem
Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
Certè sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicumque furor (quid tum, si fuscus Amyntas?
Et nigræ violæ sunt, et vaccinia nigra),
Mecum inter salices lentâ sub vite jaceret.
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hìc gelidi fontes, hìc mollia prata, Lycori;
Hìc nemus, hìc ipso tecum consumerer ævo.
Nunc insanus amor duri me Martis in armis
Tela inter media atque adversos detinet hostes.
Tu procul a patriâ (nec sit mihi credere tantùm!)
Alpinas, ah dura, nives, et frigora Rheni
Me sinè sola vides. Ah te ne frigora lædant!
Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas.
Ibo, et Chalcidico quæ sunt mihi condita versu
Carmina pastoris Siculi modulabor avenâ.
Certum est in silvis, inter spelæa ferarum,
Malle pati, tenerisque meos incidere amores
Arboribus: crescent illæ, crescetis amores.
Interea mixtis lustrabo Mænala Nymphis,
Aut acres venabor apros: non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
Jam mihi per rupes videor lucosque sonantes

Ire; libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula; tanquam hæc sit nostri medicina furoris,
Aut Deus ille malis hominum mitescere discat.
Jam neque Hamadryades rursum, nec carmina
Ipsa placent: ipsæ rursum concedite silvæ. [nobis
Non illum nostri possunt mutare labores;
Nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus,
Sithoniasque nives hyemis subeamus aquosæ;
Nec si, cùm moriens altâ liber aret in ulmo,
Æthiopum versemus oves sub sidere Cancri.
Omnia vincit amor; et nos cedamus amori.
Hæc sat erit, Divæ, vestrum cecinisse poëtam,
Dum sedet, et gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo;
Gallo, cujus amor tantùm mihi crescit in horas,
Quantùm vere novo viridis se subjicit alnus.
Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra;
Juniperi gravis umbra, nocent et frugibus umbræ.
Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICON

Liber I.

AD

C. CILNIUM MÆCENATEM.

Quid faciat lætas segetes; quo sidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites,
Conveniat; quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori; apibus quanta experientia parcis;
Hinc canere incipiam. Vos, o clarissima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum;
Liber et alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit aristâ,
Poculaque inventis Acheloïa miscuit uvis;
Et vos, agrestûm præsentia numina, Fauni,
Ferte simul Faunique pedem, Dryadesque puellæ:
Munera vestra cano. Tuque o, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; et cultor nemorum, cui pinguia Ceæ
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci:
Ipse nemus linquens patrium, saltusque Lycæi,
Pan ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis, o Tegeæe, favens; oleæque Minerva
Inventrix, uncique puer monstrator aratri;
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum,
Diique Deæque omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis non ullo semine fruges,

Quique satis largum cœlo demittitis imbrem. [rum
Tuque adeò, quem mox quæ sint habitura Deo-
Concilia, incertum est, urbesne invisere, Cæsar,
Terrarumque velis curam; et te maximus orbis
Auctorem frugum, tempestatumque potentem
Accipiat, cingens maternâ tempora myrto;
An Deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina sola colant: tibi serviat ultima Thule,
Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.
Anne novum tardis sidus te mensibus addas,
Quà locus Erigonen inter Chelasque sequentes
Panditur: ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, et cœli justâ plus parte reliquit.
Quicquid eris; nam te nec sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido;
Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem; [tis;
Da facilem cursum, atque audacibus annue cœp-
Ignarosque viæ mecum miseratus agrestes,
Ingredere, et votis jam nunc assuesce vocari.
Vere novo, gelidus canis cùm montibus humor
Liquitur, et Zephyro putris se gleba resolvit;
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, et sulco attritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet avari
Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit;
Illius immensæ ruperunt horrea messes.
At priùs ignotum ferro quàm scindimus æquor,
Ventos et varium cœli prædiscere morem [rum,
Cura sit, ac patrios cultusque habitusque loco-
Et quid quæque ferat regio, et quid quæque re-
Hìc segetes, illic veniunt feliciùs uvæ; [cuset.
Arborei fœtus alibi, atque injussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odo-
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi? [res,
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus

Castorea, Eliadum palmas Epirus equarum?
Continuò has leges æternaque fœdera certis
Imposuit natura locis, quo tempore primùm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem:
Unde homines nati, durum genus. Ergò age, terræ
Pingue solum primis extemplò a mensibus anni
Fortes invertant tauri: glebasque jacentes
Pulverulenta coquat maturis solibus æstas.
At si non fuerit tellus fœcunda, sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
Illic officiant lætis ne frugibus herbæ;
Hìc, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.
Alternis idem tonsas cessare novales,
Et segnem patiere situ durescere campum.
Aut ibi flava seres, mutato sidere, farra,
Unde priùs lætum siliquâ quassante legumen,
Aut tenues fœtus viciæ, tristisque lupini
Sustuleris fragiles calamos, silvamque sonantem.
Urit enim lini campum seges, urit avenæ:
Urunt Lethæo perfusa papavera somno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantùm
Ne saturare fimo pingui pudeat sola; neve
Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fœtibus arva;
Nec nulla interea est inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis.
Sive inde occultas vires et pabula terræ
Pinguia concipiunt; sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor;
Seu plures calor ille vias, et cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat quà succus in herbas;
Seu durat magis, et venas astringit hiantes;
Ne tenues pluviæ, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Multùm adeò, rastris glebas qui frangit inertes,
Vimineasque trahit crates, juvat arva; neque illum
Flava Ceres alto nequicquam spectat Olympo;
Et qui, proscisso quæ suscitat æquore terga,
Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.
Humida solstitia atque hyemes orate serenas,
Agricolæ: hyberno lætissima pulvere farra,
Lætus ager: nullo tantum se Mysia cultu
Jactat, et ipsa suas mirantur Gargara messes.
Quid dicam, jacto qui semine cominus arva
Insequitur, cumulosque ruit malè pinguis arenæ?
Deinde satis fluvium inducit, rivosque sequentes?
Et cùm exustus ager morientibus æstuat herbis,
Ecce, supercilio clivosi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenerà depascit in herbâ,
Cùm primùm sulcos æquant sata? quique paludis
Collectum humorem bibulâ deducit arenâ?
Præsertim incertis si mensibus amnis abundans
Exit, et obducto latè tenet omnia limo,
Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cùm sint hominumque, boumque labores
Versando terram experti) nihil improbus anser,
Strymoniæque grues, et amaris intyba fibris,
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit, primusque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda;
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
Ante Jovem nulli subigebant arva coloni:
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant; ipsaque tellus
Omnia liberiùs, nullo poscente, ferebat.

Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Prædarique lupos jussit, pontumque moveri,
Mellaque decussit foliis, ignemque removit,
Et passim rivis currentia vina repressit:
Ut varias usus meditando extunderet artes
Paulatim, et sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primùm fluvii sensere cavatas:
Navita tum stellis numeros et nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, et fallere visco
Inventum, et magnos canibus circumdare saltus.
Atque alius latum fundâ jam verberat amnem,
Alta petens; pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ;
(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum)
Tum variæ venêre artes. Labor omnia vincit
Improbus, et duris urgens in rebus egestas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit; cùm jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent silvæ, et victum Dodona negaret.
Mox et frumentis labor additus; ut mala culmos
Esset rubigo, segnisque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes, subit aspera silva,
Lappæque, tribulique: interque nitentia culta
Infelix lolium et steriles dominantur avenæ.
Quòd nisi et assiduis terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, et ruris opaci
Falce premes umbras, votisque vocaveris imbrem:
Heu, magnum alterius frustra spectabis acervum,
Concussáque famem in silvis solabere quercu.
Dicendum et quæ sint duris agrestibus arma;
Queîs sinè, nec potuere seri, nec surgere messes.
Vomis, et inflexi primùm grave robur aratri,
Tardaque Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribulaque traheæque, et iniquo pondere rastri;

Virgea præterea Celei vilisque supellex,
Arbuteæ crates, et mystica vannus Iacchi.
Omnia quæ multò antè memor provisa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuò in silvis magnâ vi flexa domatur
In burim, et curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic a stirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.
Cæditur et tilia antè jugo levis, altaque fagus,
Stivaque, quæ currus a tergo torqueat imos:
Et suspensa focis explorat robora fumus.
Possum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuesque piget cognoscere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, et cretâ solidanda tenaci:
Ne subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat:
Tum variæ illudunt pestes: sæpe exiguus mus
Sub terris posuitque domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodêre cubilia talpæ;
Inventusque cavis bufo, et quæ plurima terræ[vum
Monstra ferunt; populatque ingentem farris acer-
Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.
Contemplator item, cùm se nux plurima silvis
Induet in florem, et ramos curvabit olentes:
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At si luxuriâ foliorum exuberat umbra,
Nequicquam pingues paleâ teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro priùs et nigrâ perfundere amurcâ,
Grandior ut fœtus siliquis fallacibus esset.
Et quamvis igni exiguo properata maderent,
Vidi lecta diu, et multo spectata labore,
Degenerare tamen; ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: sic omnia fatis

In pejus ruere, ac retro sublapsa referri.
Non aliter quàm qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia fortè remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis,
Hædorumque dies servandi, et lucidus Anguis;
Quàm quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die somnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci atque umbris jam dividit orbem:
Exercete, viri, tauros, serite hordea campis,
Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Necnon et lini segetem et cereale papaver [tris,
Tempus humo tegere, et jamdudum incumbere ara-
Dum siccâ tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio: tum te quoque, Medica, putres
Accipiunt sulci; et milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit cùm cornibus annum
Taurus, et adverso cedens canis occidit astro.
At si triticeam in messem robustaque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis:
Antè tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnosiaque ardentis decedat stella Coronæ,
Debita quàm sulcis committas semina, quàmque
Invitæ properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Maiæ cœpere; sed illos
Expectata seges vanis elusit aristis.
Si verò viciamque seres, vilemque faselum,
Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis;
Haud obscura cadens mittet tibi signa Boötes:
Incipe, et ad medias sementem extende pruinas.
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra. [rusco
Quinque tenent cœlum zonæ: quarum una co-
Semper Sole rubens, et torrida semper ab igni;
Quam circùm extremæ dextrâ lævâque trahuntur,

Cœruleâ glacie concretæ atque imbribus atris.
Has inter mediamque, duæ mortalibus ægris
Munere concessæ Divûm; via secta per ambas,
Obliquus quà se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Rhipæasque arduus arces
Consurgit; premitur Libyæ devexus in Austros.
Hic vertex nobis semper sublimis; at illum
Sub pedibus Styx atra videt, Manesque profundi.
Maximus hìc flexu sinuoso elabitur anguis
Circùm, perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes æquore tingi.
Illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox
Semper, et obtentâ densantur nocte tenebræ;
Aut redit a nobis Aurora, diemque reducit;
Nosque ubi primus equis Oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.
Hinc tempestates dubio prædiscere cœlo [rendi;
Possumus, hinc messisque diem, tempusque se-
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat; quando armatas deducere classes,
Aut tempestivam silvis evertere pinum. [ortus,
Nec frustra signorum obitus speculamur et
Temporibusque parem diversis quatuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber,
Multa, forent quæ mox cœlo properanda sereno,
Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem; cavat arbore lintres;
Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis.
Exacuunt alii vallos, furcasque bicornes,
Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis rubeâ texatur fiscina virgâ;
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas et jura sinunt: rivos deducere nulla
Religio vetuit, segeti prætendere sepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,

Balantûmque gregem fluvio mersare salubri.
Sæpe oleo tardi costas agitator aselli,
Vilibus aut onerat pomis; lapidemque revertens
Incusum, aut atræ massam picis urbe reportat.
 Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum. Quintam fuge; pallidus Orcus,
Eumenidesque satæ: tum partu Terra nefando
Cœumque, Iapetumque creat, sævumque Typhoëa,
Et conjuratos cœlum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam [pum:
Scilicet, atque Ossæ frondosum involvere Olym-
Ter Pater extructos disjecit fulmine montes.
Septima post decimam felix, et ponere vitem,
Et prensos domitare boves, et licia telæ
Addere: nona fugæ melior, contraria furtis.
 Multa adeò gelidâ meliùs se nocte dedêre;
Aut cùm Sole novo terras irrorat Eoüs.
Nocte leves stipulæ meliùs, nocte arida prata
Tondentur; noctes lentus non deficit humor.
Et quidam seros hyberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto.
Interea longum cantu solata laborem
Arguto conjux percurrit pectine telas;
Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis undam tepidi despumat aheni.
 At rubicunda Ceres medio succiditur æstu,
Et medio tostas æstu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus; hyems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerumque fruuntur,
Mutuaque inter se læti convivia curant:
Invitat genialis hyems, curasque resolvit.
Ceu pressæ cùm jam portum tetigêre carinæ,
Puppibus et læti nautæ imposuêre coronas.
Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta;
Tunc gruibus pedicas, et retia ponere cervis,

Auritosque sequi lepores; tum figere damas,
Stupea torquentem Balearis verbera fundæ;
Cùm nix alta jacet, glaciem cùm flumina trudunt.
Quid tempestates autumni et sidera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, et mollior æstas,
Quæ vigilanda viris? vel cùm ruit imbriferum ver,
Spicea jam campis cùm messis inhorruit, et cùm
Frumenta in viridi stipulâ lactentia turgent?
Sæpe ego, cùm flavis messorem induceret arvis
Agricola, et fragili jam stringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam latè segetem ab radicibus imis
Sublimè expulsam eruerent; ita turbine nigro
Ferret hyems culmumque levem, stipulasque volantes.
Sæpe etiam immensum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
Et pluviâ ingenti sata læta, boumque labores
Diluit; implentur fossæ, et cava flumina crescunt
Cum sonitu, fervetque fretis spirantibus æquor.
Ipse pater, mediâ nimborum in nocte, coruscâ
Fulmina molitur dextrâ; quo maxima motu
Terra tremit; fugêre feræ, et mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor; ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit; ingeminant Austri, et densissimus imber;
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt.
Hoc metuens, cœli menses et sidera serva;
Frigida Saturni sese quò stella receptet;
Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
In primis venerare Deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
Extremæ sub casum hyemis, jam vere sereno.
Tunc agni pingues, et tunc mollissima vina;
Tunc somni dulces, densæque in montibus umbræ.

Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret:
Cui tu lacte favos et miti dilue Baccho,
Terque novas circùm felix eat hostia fruges,
Omnis quam chorus et socii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta; neque antè
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quàm Cereri, tortâ redimitus tempora quercu,
Det motus incompositos, et carmina dicat.
Atque hæc ut certis possimus discere signis,
Æstusque, pluviasque, et agentes frigora ventos;
Ipse pater statuit, quid menstrua Luna moneret,
Quo signo caderent Austri, quid sæpe videntes
Agricolæ propiùs stabulis armenta tenerent.
Continuò, ventis surgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumescere, et aridus altis
Montibus audiri fragor; aut resonantia longè
Littora misceri, et nemorum increbrescere murmur.
Jam sibi tum curvis malè temperat unda carinis:
Cùm medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamoremque ferunt ad littora, cùmque marinæ
In sicco ludunt fulicæ; notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Sæpe etiam stellas, vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi, noctisque per umbram
Flammarum longos a tergo albescere tractus;
Sæpe levem paleam et frondes volitare caducas,
Aut summâ nantes in aquâ colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis cùm fulminat, et cùm
Eurique Zephyrique tonat domus; omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. Nunquam imprudentibus imber
Obfuit. Aut illum surgentem, vallibus imis,
Aëriæ fugère grues; aut bucula cœlum
Suspiciens, patulis captavit naribus auras;
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo;
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam;

Sæpius et tectis penetralibus extulit ova
Angustum formica terens iter; et bibit ingens
Arcus; et e pastu decedens agmine magno
Corvorum increpuit densis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, et quæ Asia circùm
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caÿstri,
Certatim largos humeris infundere rores;
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio incassum videas gestire lavandi.
Tum cornix plenâ pluviam vocat improba voce,
Et sola in siccâ secum spatiatur arenâ.
Ne nocturna quidem carpentes pensa puellæ
Nescivere hyemem: testâ cùm ardente viderent
Scintillare oleum, et putres concrescere fungos.
Nec minùs ex imbri soles, et aperta serena
Prospicere, et certis poteris cognoscere signis.
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna;
Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad solem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetidi halcyones; non ore solutos
Immundi meminere sues jactare maniplos.
At nebulæ magìs ima petunt, campoque recum-
Solis et occasum servans de culmine summo [bunt;
Nequicquam seros exercet noctua cantus.
Apparet liquido sublimis in aëre Nisus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo:
Quacunque illa levem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus, atrox, magno stridore per auras
Insequitur Nisus: quà se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces
Aut quater ingeminant; et sæpe cubilibus altis,
Nescio quâ præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant: juvat imbribus actis
Progeniem parvam, dulcesque revisere nidos.

Haud equidem credo, quia sit divinitùs illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major:
Verùm, ubi tempestas et cœli mobilis humor
Mutavere vias, et Jupiter uvidus Austris [laxat
Denset, erant quæ rara modò; et, quæ densa, re-
Vertuntur species animorum,et pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, et ovantes gutture corvi.
Si verò Solem ad rapidum Lunasque sequentes
Ordine respicies; nunquam te crastina fallet
Hora, neque insidiis noctis capiere serenæ.
Luna, revertentes cùm primùm colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu;
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
At, si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu quarto (namque is certissimus auctor)
Pura, neque obtusis per cœlum cornibus ibit;
Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo
Exactum ad mensem, pluviâ ventisque carebunt:
Votaque servati solvent in littore nautæ
Glauco, et Panopeæ, et Inoo Melicertæ. [das,
Sol quoque et exoriens, et cùm se condit in un-
Signa dabit: Solem certissima signa sequuntur,
Et quæ manè refert, et quæ surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
Suspecti tibi sint imbres; namque urget ab alto
Arboribusque satisque Notus, pecorique sinister.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi erumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu, malè tum mites defendet pampinus uvas,
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam emenso cùm jam decedet Olympo,

Profuerit meminisse magìs; nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.
Cœruleus pluviam denunciat, igneus, Euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni;
Omnia tunc pariter vento nimbisque videbis
Fervere. Non illâ quisquam me nocte per altum
Ire, neque a terrâ moneat convellere funem.
At si, cùm referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit, frustra terrebere nimbis,
Et claro silvas cernes Aquilone moveri.

Denique, quid Vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,
Sol tibi signa dabit: Solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam cæcos instare tumultus[bella.
Sæpe monet, fraudemque et operta tumescere
Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam;
Cùm caput obscurâ nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt sæcula noctem.
Tempore quanquam illo tellus quoque, et æquora ponti,
Obscœnique canes, importunæque volucres
Signa dabant. Quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarumque globos, liquefactaque volvere saxa!
Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audiit; insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgò exaudita silentes
Ingens; et simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis; pecudesque locutæ,
Infandum! sistunt amnes, terræque dehiscunt;
Et mœstum illacrymat templis ebur, æraque sudant.
Proluit insano contorquens vortice silvas
Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnes
Cum stabulis armenta tulit: nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,

Aut puteis manare cruor cessavit; et altæ
Per noctem resonare lupis ululantibus urbes.
Non aliàs cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri toties arsère cometæ.
Ergò inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum vidêre Philippi:
Nec fuit indignum Superis, bis sanguine nostro
Emathiam et latos Hæmi pinguescere campos.
Scilicet et tempus veniet, cùm finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabrâ rubigine pila,
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanes,
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.
Dii patrii Indigetes, et Romule, Vestaque mater,
Quæ Tuscum Tiberim et Romana palatia servas,
Hunc saltem everso juvenem succurrere sæclo
Ne prohibete! Satìs jampridem sanguine nostro
Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.
Jampridem nobis cœli te regia, Cæsar, [phos.
Invidet, atque hominum queritur curare trium-
Quippe ubi fas versum atque nefas, tot bella per
orbem,
Tam multæ scelerum facies: non ullus aratro
Dignus honos: squalent abductis arva colonis;
Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt; sævit toto Mars impius orbe.
Ut, cùm carceribus sese effudere quadrigæ,
Addunt in spatia; et, frustra retinacula tendens,
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

LIBER II.

HACTENUS arvorum cultus, et sidera cœli;
Nunc te, Bacche, canam, necnon silvestria tecum

Virgulta, et prolem tardè crescentis olivæ.
Huc, pater o Lenæe! tuis hìc omnia plena
Muneribus; tibi pampineo gravidus auctumno
Floret ager, spumat plenis vindemia labris.
Huc, pater o Lenæe, veni; nudataque musto
Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.

Principio arboribus varia est natura creandis.
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte suâ veniunt, camposque et flumina latè
Curva tenent: ut molle siler, lentæque genistæ,
Populus, et glaucâ canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine: ut altæ
Castaneæ, nemorumque Jovi quæ maxima frondet
Æsculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima silva:
Ut cerasis, ulmisque; etiam Parnassia laurus
Parva sub ingenti matris se subjicit umbrâ.
Hos natura modos primùm dedit: his genus omne
Silvarum fruticumque viret, nemorumque sacrorum.

Sunt alii, quos ipse viâ sibi reperit usus.
Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit sulcis, hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidasque sudes, et acuto robore vallos:
Silvarumque aliæ pressos propaginis arcus
Expectant, et viva suâ plantaria terrâ.

Nil radicis egent aliæ: summumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen
Quin et caudicibus sectis (mirabile dictu)
Truditur e sicco radix oleagina ligno.
Et sæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius; mutatamque insita mala
Ferre pirum, et prunis lapidosa rubescere corna.

Quare agite o, proprios generatim discite cultus,
Agricolæ, fructusque feros mollite colendo.
Neu segnes jaceant terræ: juvat Ismara Baccho

Conserere, atque oleâ magnum vestire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque unà decurre laborem,
O decus, o famæ meritò pars maxima nostræ,
Mæcenas, pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto:
Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox: ades, et primi lege littoris oram.
In manibus terræ: non hìc te carmine ficto,
Atque per ambages et longa exorsa, tenebo.
  Sponte suâ quæ se tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, sed læta et fortia surgunt.
Quippe solo natura subest. Tamen hæc quoque si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint silvestrem animum; cultuque frequenti,
In quascunque voces artes, haud tarda sequentur.
Necnon et sterilis, quæ stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altæ frondes et rami matris opacant,
Crescentique adimunt fœtus, uruntque ferentem.
Jam, quæ seminibus jactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;
Pomaque degenerant succos oblita priores;
Et turpes avibus prædam fert uva racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus, et omnes
Cogendæ in sulcum, ac multâ mercede domandæ.
Sed truncis oleæ meliùs, propagine vites
Respondent, solido Paphiæ de robore myrtus.
Plantis et duræ coryli nascuntur, et ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes; etiam ardua palma
Nascitur, et casus abies visura marinos.
Inseritur verò et fœtu nucis arbutus horrida,
Et steriles platani malos gessere valentes:
Castaneæ fagus, ornusque incanuit albo
Flore piri, glandemque sues fregere sub ulmis.

Nec modus inserere atque oculos imponere simplex.
Nam quà se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc alienâ ex arbore germen
Includunt, udoque docent inolescere libro.
Aut rursum enodes trunci resecantur, et altè
Finditur in solidum cuneis via; deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, et ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miraturque novas frondes, et non sua poma.
Præterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec salici, lotoque, nec Idæis cyparissis:
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ,
Orchades, et radii, et amarâ pausia baccâ,
Pomaque, et Alcinoï silvæ: nec surculus idem
Crustumiis, Syriisque piris, gravibusque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thasiæ vites, sunt et Mareotides albæ;
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
Et Passo Psithia utilior, tenuisque Lageos
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam,
Purpureæ, Preciæque: et quo te carmine dicam,
Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt et Aminææ vites, firmissima vina;
Tmolus et assurgit quibus, et rex ipse Phanæus,
Argitisque minor, cui non certaverit ulla,
Aut tantùm fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, Dîs et mensis accepta secundis,
Transierim, Rhodia, et tumidis, Bumaste, racemis.
Sed neque quàm multæ species, nec nomina quæ sint,
Est numerus; neque enim numero comprendere refert.
Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem

Discere, quam multæ Zephyro turbentur arenæ;
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus;
Nôsse, quot Ionii veniant ad littora fluctus.
Nec verò terræ ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices; crassisque paludibus alni
Nascuntur, steriles saxosis montibus orni,
Littora myrtetis lætissima: denique apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem et frigora taxi.
Aspice et extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos.
Divisæ arboribus patriæ. Sola India nigrum
Fert ebenum, solis est thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam sudantia ligno
Balsamaque, et baccas semper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lanâ?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi sinus orbis: ubi aëra vincere summum
Arboris haud ullæ jactu potuere sagittæ?
Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris.
Media fert tristes succos tardumque saporem
Felicis mali, quo non præsentius ullum,
Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
Miscueruntque herbas, et non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos faciemque simillima lauro;
Et, si non alium latè jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis;
Flos apprima tenax: animas et olentia Medi
Ora fovent illo, et senibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum, silvæ ditissima terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totaque thuriferis Panchaïa pinguis arenis.
Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertêre, satis immanis dentibus hydri;

Nec galeis densisque virûm seges horruit hastis:
Sed gravidæ fruges, et Bacchi Massicus humor
Implevere; tenent oleæque, armentaque læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert;
Hinc albi, Clitumne, greges, et maxima taurus
Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa Deûm duxere triumphos.
Hìc ver assiduum, atque alienis mensibus æstas.
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidæ tigres absunt, et sæva leonum
Semina; nec miseros fallunt aconita legentes;
Nec rapit immensos orbes per humum, neque tanto
Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumque laborem;
Tot congesta manu præruptis oppida saxis;
Fluminaque antiquos subter labentia muros. [infrà?
An mare, quod suprà, memorem, quodque alluit
Anne lacus tantos? te, Lari maxime; teque
Fluctibus et fremitu assurgens, Benace, marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus æquor,
Julia quà ponto longè sonat unda refuso,
Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis?
Hæc eadem argenti rivos, ærisque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit. [lam,
Hæc genus acre virûm, Marsos, pubemque Sabel-
Assuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos
Extulit; hæc Decios, Marios, magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello; et te, maxime Cæsar,
Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna virûm: tibi res antiquæ laudis et artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontes;
Ascræumque cano Romana per oppida carmen.

Nunc locus arvorum ingeniis ; quæ robora cui-
Quis color, et quæ sit rebus natura ferendis.[que,
Difficiles primùm terræ, collesque maligni,
Tenuis ubi argilla, et dumosis calculus arvis,
Palladiâ gaudent silvâ vivacis olivæ.
Indicio est, tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, et strati baccis silvestribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,
Quique frequens herbis et fertilis ubere campus,
Qualem sæpe cavâ montis convalle solemus
Despicere : huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum ; quique editus Austro,
Et filicem curvis invisam pascit aratris ;
Hic tibi prævalidas olim multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites ; hic fertilis uvæ,
Hic laticis ; qualem pateris libamus et auro,
Inflavit cùm pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magìs studium vitulosque tueri,
Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas ;
Saltus et saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt ;
Et quantùm longis carpent armenta diebus,
Exiguâ tantùm gelidus ros nocte reponet.
Nigra ferè, et presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando)
Optima frumentis, non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis :
Aut unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
Eruit : illæ altum nidis petiere relictis ;
At rudis enituit impulso vomere campus.
Nam jejuna quidme clivosi glarea ruris

Vix humiles apibus casias roremque ministrat;
Et tophus scaber, et nigris exesa chelydris
Creta, negant alios æquè serpentibus agros
Dulcem ferre cibum, et curvas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam fumosque volucres,
Et bibit humorem, et, cùm vult, ex se ipsa remittit,
Quæque suo viridi semper se gramine vestit,
Nec scabie et salsâ lædit rubigine ferrum;
Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos;
Illa ferax oleæ est; illam experiere colendo
Et facilem pecori, et patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, et vicina Vesevo
Ora jugo, et vacuis Clanius non æquus Acerris.
Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.
Rara sit, an supra morem sit densa, requiras;
Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho;
Densa, magìs Cereri, rarissima quæque Lyæo:
Antè locum capies oculis; altèque jubebis
In solido puteum demitti, omnemque repones
Rursus humum, et pedibus summas æquabis arenas.
Si deerunt, rarum, pecorique et vitibus almis
Aptius, uber erit: sin in sua posse negabunt
Ire loca, et scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager; glebas cunctantes crassaque terga
Expecta, et validis terram proscinde juvencis.
Salsa autem tellus, et quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat)
Tale dabit specimen: tu spisso vimine qualos,
Colaque prælorum fumosis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulcesque a fontibus undæ
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttæ.
At sapor indicium faciet manifestus, et ora

Tristia tentantûm sensu torquebit amaror.
Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud unquam manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
Humida majores herbas alit, ipsaque justo
Lætior! ah nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu se prævalidam primis ostendat aristis
Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit;
Quæque levis. Promtum est oculis prædiscere
nigram, [frigus
Et quis cui color. At sceleratum exquirere
Difficile est: piceæ tantùm, taxique nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt vestigia nigræ.
His animadversis, terram multo antè memento
Excoquere, et magnos scrobibus concidere montes,
Antè supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quàm lætum infodias vitis genus. Optima putri
Arva solo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta movens robustus jugera fossor.
At si quos haud ulla viros vigilantia fugit;
Antè locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus seges, et quo mox digesta feratur;
Mutatam ignorent subitò ne semina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice signant:
Ut, quo quæque modo steterit, quâ parte calores
Austrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,
Restituant: adeò in teneris consuescere multum
Collibus, an plano melius sit ponere vitem, [est.
Quære priùs. Si pinguis agros metabere campi,
Densa sere: in denso non segnior ubere Bacchus.
Sin tumulis acclive solum, collesque supinos,
Indulge ordinibus: nec seciùs omnis in unguem
Arboribus positis secto via limite quadret.
Ut sæpe ingenti bello cùm longa cohortes
Explicuit legio, et campo stetit agmen aperto,
Directæque acies, ac latè fluctuat omnis

Ære renidenti tellus, necdum horrida miscent
Prælia, sed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia sint paribus numeris dimensa viarum,
Non animum modò utì pascat prospectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt se extendere
rami.

Forsitan et scrobibus quæ sint fastigia quæras.
Ausim vel tenui vitem committere sulco.
Altiùs ac penitus terræ defigitur arbos;
Æsculus in primis, quæ quantùm vertice ad auras
Ætherias, tantùm radice in Tartara tendit.
Ergò non hyemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt; immota manet, multosque per annos,
Multa virûm volvens durando sæcula vincit.
Tum fortes latè ramos et brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.

Neve tibi ad Solem vergant vineta cadentem;
Neve inter vites corylum sere: neve flagella
Summa pete, aut summas defringe ex arbore
plantas:
(Tantus amor terræ) neu ferro læde retuso
Semina; neve oleæ silvestres insere truncos.
Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primùm sub cortice tectus
Robora comprendit, frondesque elapsus in altas
Ingentem cœlo sonitum dedit; inde secutus
Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, et ruit atram
Ad cœlum piceâ crassus caligine nubem:
Præsertim si tempestas a vertice silvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi; non a stirpe valent, cæsæque reverti
Possunt, atque imâ similes revirescere terrâ:
Infelix superat foliis oleaster amaris. [auctor,

Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat

Tellurem Boreâ rigidam spirante moveri.
Rura gelu tum claudit hyems, nec semine jacto
Concretum patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis satio est, cùm vere rubenti
Candida venit avis, longis invisa colubris;
Prima vel autumni sub frigora, cùm rapidus Sol
Nondum hyemem contingit equis, jam præterit æstas.
Ver adeò frondi nemorum, ver utile silvis :
Vere tument terræ, et genitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus Æther
Conjugis in gremium lætæ descendit, et omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, fœtus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris,
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager ; Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus ; superat tener omnibus humor
Inque novos soles audent se germina tutò
Credere ; nec metuit surgentes pampinus Austros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem :
Sed trudit gemmas, et frondes explicat omnes.
Non alios primâ crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim : ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, et hybernis parcebant flatibus Euri ;
Cùm primæ lucem pecudes hausere, virûmque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissæque feræ silvis, et sidera cœlo.
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret, frigusque caloremque
Inter, et exciperet cœli indulgentia terras.
Quod superest, quæcumque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, et multâ memor occule terrâ ;
Aut lapidem bibulum, aut squalentes infode conchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata ; jamque reperti

Qui saxo super atque ingentis pondere testæ
Urgerent: hoc effusos munimen ad imbres;
Hoc, ubi hiulca siti findit canis æstifer arva.
Seminibus positis, superest diducere terram
Sæpius ad capita, et duros jactare bidentes;
Aut presso exercere solum sub vomere, et ipsa
Flectere luctantes inter vineta juvencos:
Tum leves calamos et rasæ hastilia virgæ,
Fraxineasque aptare sudes, furcasque bicornes;
Viribus eniti quarum, et contemnere ventos
Assuescant, summasque sequi tabulata per ulmos.
Ac, dum prima novis adolescit frondibus ætas,
Parcendum teneris; et dum se lætus ad auras
Palmes agit, laxis per purum immissus habenis,
Ipsa acie nondum falcis tentanda; sed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde ubi jam validis amplexæ stirpibus ulmos
Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde;
Antè reformidant ferrum: tum denique dura
Exerce imperia, et ramos compesce fluentes. [est,
Texendæ sepes etiam, et pecus omne tenendum
Præcipuè dum frons tenera imprudensque labo-
rum:
Cui, super indignas hyemes, solemque potentem,
Silvestres uri assiduè capreæque sequaces
Illudunt; pascuntur oves, avidæque juvencæ.
Frigora nec tantùm canâ concreta pruinâ,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas;
Quantùm illi nocuere greges durique venenum
Dentis, et admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, et veteres ineunt proscenia ludi,
Præmiaque ingeniis pagos et compita circùm,
Thesidæ posuere; atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos saliere per utres.
Necnon Ausonii, Trojâ gens missa, coloni

Versibus incomtis ludunt, risuque soluto,
Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis.
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique
Oscilla ex altâ suspendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubescit vinea fœtu:
Complentur vallesque cavæ saltusque profundi,
Et quocumque Deus circùm caput egit honestum.
Ergò rite suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancesque et liba feremus;
Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram,
Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.
Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhausti satis est: namque omne quotannis
Terque quaterque solum scindendum, glebaque versis
Æternùm frangenda bidentibus, omne levandum
Fronde nemus. Redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
Ac jam olim seras posuit cùm vinea frondes,
Frigidus et silvis Aquilo decussit honorem;
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus, et curvo Saturni dente relictam
Persequitur vitem attondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, et vallos primus sub tecta referto;
Postremus metito. Bis vitibus ingruit umbra;
Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ:
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura:
Exiguum colito. Necnon etiam aspera rusci
Vimina per silvam, et ripis fluvialis arundo
Cæditur; incultique exercet cura salicti.
Jam vinctæ vites, jam falcem arbusta reponunt,
Jam canit extremos effœtus vinitor antes:
Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus;
Et jam maturis metuendus Jupiter uvis.

Contrà, non ulla est oleis cultura; neque illæ
Procurvam expectant falcem, rastrosque tenaces,
Cùm semel hæserunt arvis, aurasque tulerunt.
Ipsa satis tellus, cùm dente recluditur unco,
Sufficit humorem, et gravidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam.
Poma quoque, ut primùm truncos sensere va-
Et vires habuere suas, ad sidera raptim [lentes,
Vi propriâ nituntur, opisque haud indiga nostræ.
Nec minùs interea fœtu nemus omne gravescit,
Sanguineisque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cytisi; tædas silva alta ministrat,
Pascunturque ignes nocturni, et lumina fundunt.
Et dubitant homines serere, atque impendere
curam? [nistæ,
Quid majora sequar? salices, humilesque ge-
Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus umbras
Sufficiunt; sepemque satis, et pabula melli.
Et juvat undantem buxo spectare Cytorum,
Naryciæque picis lucos; juvat arva videre,
Non rastris, hominum non ulli obnoxia curæ.
psæ Caucaseo steriles in vertice silvæ,
Quas animosi Euri assiduè franguntque feruntque,
Dant alios aliæ fœtus; dant utile lignum [que.
Navigiis pinos, domibus cedrumque cupressos-
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris
Agricolæ, et pandas ratibus posuere carinas.
Viminibus salices fœcundæ, frondibus ulmi;
At myrtus validis hastilibus, et bona bello
Cornus; Ituræos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leves, aut torno rasile buxum
Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto.
Necnon et torrentem undam levis innatat alnus
Missa Pado; necnon et apes examina condunt
Corticibusque cavis, vitiosæque ilicis alveo.
Quid memorandum æquè Baccheïa dona tulerunt?

Bacchus et ad culpam causas dedit: ille furentes
Centauros leto domuit, Rhœtumque, Pholumque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimiùm, sua si bona nôrint,
Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum justissima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta superbis
Manè salutantûm totis vomit ædibus undam;
Nec varios inhiant pulchrâ testudine postes,
Illusasque auro vestes, Ephyreïaque æra;
Alba neque Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casiâ liquidi corrumpitur usus olivi;
At secura quies, et nescia fallere vita,
Dives opum variarum, at latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus; at frigida Tempe,
Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni
Non absunt. Illic saltus, ac lustra ferarum,
Et patiens operum parvoque assueta juventus,
Sacra Deûm, sanctique patres. Extrema per illos
Justitia excedens terris vestigia fecit.
Me verò primùm dulces ante omnia Musæ,
Quarum sacra fero, ingenti perculsus amore,
Accipiant; cœlique vias et sidera monstrent,
Defectus Solis varios, Lunæque labores;
Unde tremor terris; quâ vi maria alta tumescant
Objicibus ruptis, rursusque in seipsa residant;
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni; vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturæ accedere partes,
Frigidus obstiterit circùm præcordia sanguis;
Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes,
Flumina amem silvasque inglorius. O ubi campi,
Spercheusque, et virginibus bacchata Lacænis
Taygeta! o qui me gelidis in vallibus Hæmi
Sistat, et ingenti ramorum protegat umbrâ!
Felix, qui potuit rerum cognoscere causas,

Atque metus omnes et inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari!
Fortunatus et ille, Deos qui novit agrestes,
Panaque, Silvanumque senem, Nymphasque sorores!
Illum non populi fasces, non purpura regum
Flexit, et infidos agitans discordia fratres;
Aut conjurato descendens Dacus ab Istro;
Non res Romanæ, perituraque regna: neque ille,
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere suâ, carpsit: nec ferrea jura,
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca, ruuntque
In ferrum, penetrant aulas et limina regum:
Hic petit excidiis urbem miserosque Penates,
Ut gemmâ bibat, et Sarrano dormiat ostro:
Condit opes alius, defossoque incubat auro.
Hic stupet attonitus rostris: hunc plausus hiantem
Per cuneos (geminatus enim plebisque patrumque)
Corripuit: gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exilioque domos et dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt sub sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor, hinc patriam, parvosque nepotes
Sustinet; hinc armenta boum, meritosque juvencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi;
Proventuque oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hyems; teritur Sicyonia bacca trapetis;
Glande sues læti redeunt; dant arbuta silvæ;
Et varios ponit fœtus autumnus; et altè
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea dulces pendent circùm oscula nati;
Casta pudicitiam servat domus; ubera vaccæ
Lactea demittunt; pinguesque in gramine læto

Inter se adversis luctantur cornibus hœdi.
Ipse dies agitat festos; fususque per herbam,
Ignis ubi in medio, et socii cratera coronant,
Te libans, Lenæe, vocat; pecorisque magistris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo,
Corporaque agresti nudant prædura palæstrâ.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus et frater: sic fortis Etruria crevit,
Scilicet, et rerum facta est pulcherrima Roma,
Septemque una sibi muro circumdedit arces.
Antè etiam sceptrum Dictæi regis, et antè
Impia quàm cæsis gens est epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos immensum spatiis confecimus æquor,
Et jam tempus equûm fumantia solvere colla.

LIBER III.

Te quoque, magna Pales, et te, memorande, canemus,
Pastor ab Amphryso; vos, silvæ, amnesque Lycæi
Cetera, quæ vacuas tenuissent carmina mentes,
Omnia jam vulgata. Quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, et Latonia Delos?
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? Tentanda via est, quâ me quoque possim
Tollere humo, victorque virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum, modò vita supersit,
Aonio rediens deducam vertice Musas;
Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas;
Et viridi in campo templum de marmore ponam,

Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, et tenerâ prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, et Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Mo-
lorchi,
Cursibus et crudo decernet Græcia cæstu.
Ipse caput tonsæ foliis ornatus oliv[illegible] [pas
Dona feram. Jam nunc solemnes [illegible]ucere pom-
Ad delubra juvat, cæsosque videre juvencos;
Vel scena ut versis discedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini;
Atque hìc undantem bello, magnumque fluentem
Nilum, ac navali surgentes ære columnas.
Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphaten,
Fidentemque fugâ Parthum versisque sagittis,
Et duo rapta manu diverso ex hoste tropæa,
Bisque triumphatas utroque ab littore gentes.
Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis
Nomina, Trosque parens, et Trojæ Cynthius
auctor.
Invidia infelix Furias amnemque severum
Cocyti metuet, tortosque Ixionis angues,
Immanemque rotam, et non exsuperabile saxum.
Interea Dryadum silvas saltusque sequamur
Intactos, tua, Mæcenas, haud mollia jussa.
Te sinè nil altum mens inchoat: en age, segnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equo-
rum;
Et vox assensu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas

Cæsaris, et nomen famâ tot ferre per annos,
Tithoni primâ quot abest ab origine Cæsar.
  Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Pascit equos; seu quis fortes ad aratra juvencos;
Corpora præcipuè matrum legat. Optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus a mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna,
Pes etiam, et camuris hirtæ sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis et albo,
Aut juga detrectans; interdumque aspera cornu
Et faciem tauro propior; quæque ardua tota,
Et gradiens imâ verrit vestigia caudâ.
  Ætas Lucinam justosque pati Hymenæos
Desinit ante decem, post quatuor incipit annos:
Cetera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, superat gregibus dum læta juventus,
Solve mares; mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex aliâ generando suffice prolem.
Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit; subeunt morbi, tristisque senectus;
Et labor, et duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis;
Semper enim refice; ac ne pòst amissa requiras,
Anteveni; et sobolem armento sortire quotannis.
  Necnon et pecori est idem delectus equino.
Tu modò, quos in spem statues submittere gentis
Præcipuum jam inde a teneris impende laborem.
Continuò pecoris generosi pullus in arvis
Altiùs ingreditur, et mollia crura reponit:
Primus et ire viam, et fluvios tentare minaces
Audet, et ignoto sese committere ponti;
Nec vanos horret strepitus. Illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga
Luxuriatque toris animosum pectus. Honesti
Spadices, glaucique; color deterrimus albis,

Et gilvo: tum, si qua sonum procul arma dedêre,
Stare loco nescit, micat auribus, et tremit artus,
Collectumque fremens volvit sub naribus ignem.
Densa juba, et dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina; cavatque
Tellurem, et solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, et, quorum Graii meminere poëtæ,
Martis equi bijuges, et magni currus Achillis.
Talis et ipse jubam cervice effudit equinâ
Conjugis adventu pernix Saturnus, et altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.

Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis
Deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectæ.
Frigidus in Venerem senior, frustraque laborem
Ingratum trahit; et, si quando ad prælia ventum est,
Ut quondam in stipulis magnus sinè viribus ignis,
Incassum furit. Ergò animos ævumque notabis
Præcipuè: hinc alias artes, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides? cùm præcipiti certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus;
Cùm spes arrectæ juvenum, exultantiaque haurit
Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus axis;
Jamque humiles, jamque elati sublime videntur
Aëra per vacuum ferri, atque assurgere in auras.
Nec mora, nec requies. At fulvæ nimbus arenæ
Tollitur; humescunt spumis flatuque sequentûm:
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ!

Primus Erichthonius currus et quatuor ausus
Jungere equos, rapidusque rotis insistere victor.
Fræna Pelethronii Lapithæ, gyrosque dedêre,
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis

Insultare solo, et gressus glomerare superbos.
Æquus uterque labor; æquè juvenemque magistri
Exquirunt, calidumque animis, et cursibus acrem:
Quamvis sæpe fugâ versos ille egerit hostes,
Et patriam Epirum referat, fortesque Mycenas,
Neptunique ipsâ deducat origine gentem.
His animadversis, instant sub tempus; et omnes
Impendunt curas, denso distendere pingui,
Quem legêre ducem et pecori dixere maritum:
Pubentesque secant herbas, fluviosque ministrant,
Farraque; ne blando nequeat superesse labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes.
Atque ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondesque negant, et fontibus arcent;
Sæpe etiam cursu quatiunt, et sole fatigant;
Cùm graviter tunsis gemit area frugibus, et cùm
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
Sit genitali arvo, et sulcus oblimet inertes;
Sed rapiat sitiens Venerem, interiùsque recondat.
Rursus cura patrum cadere, et succedere matrum
Incipit. Exactis gravidæ cùm mensibus errant,
Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus, et acri
Carpere prata fugâ, fluviosque innare rapaces.
Saltibus in vacuis pascant, et plena secundùm
Flumina: muscus ubi, et viridissima gramine ripa,
Speluncæque tegant, et saxea procubet umbra.
Est lucos Silari circa, ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, œstrum Graii vertêre vocantes;
Asper, acerba sonans: quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta, furit mugitibus æther
Concussus, silvæque, et sicci ripa Tanagri.

Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
Inachiæ Juno pestem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior instat)
Arcebis gravido pecori; armentaque pasces
Sole recèns orto, aut noctem ducentibus astris.
  Post partum, cura in vitulos traducitur omnis;
Continuòque notas et nomina gentis inurunt,
Et quos, aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare sacros, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cetera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem,
Jam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primùm laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio assuerint, ipsis e torquibus aptos
Junge pares, et coge gradum conferre juvencos.
Atque illis jam sæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, et summo vestigia pulvere signent.
Pòst valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, et junctos temo trahat æreus orbes.
Interea pubi indomitæ non gramina tantùm,
Nec vescas salicum frondes, ulvamque palustrem;
Sed frumenta manu carpes sata. Nec tibi fœtæ,
More patrum, nivea implebunt mulctralia vaccæ;
Sed tota in dulces consument ubera natos.
  Sin ad bella magìs studium, turmasque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ,
Et Jovis in luco currus agitare volantes;
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantûm, lituosque pati, tractuque gementem
Ferre rotam, et stabulo frænos audire sonantes;
Tum magìs atque magìs blandis gaudere magistri
Laudibus, et plausæ sonitum cervicis amare

Atque hæc jam primò depulsus ab ubere matris
Audeat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiamque tremens, etiam inscius ævi.
At, tribus exactis, ubi quarta accesserit æstas;
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
Compositis; sinuetque alterna volumina crurum,
Sitque laboranti similis: tum cursibus auras
Provocet: ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix summâ vestigia ponat arenâ.
Qualis hyperboreis Aquilo, cùm densus ab oris
Incubuit, Scythiæque hyemes atque arida differt
Nubila: tum segetes altæ campique natantes
Lenibus horrescunt flabris, summæque sonorem
Dant silvæ, longique urgent ad littora fluctus:
Ille volat, simul arva fugâ, simul æquora verrens.
Hic, vel ad Elei metas et maxima campi
Sudabit spatia, et spumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli meliùs feret esseda collo.
Tum demum crassâ magnum farragine corpus
Crescere jam domitis sinito: namque ante do-
mandum
Ingentes tollent animos; prensique negabunt
Verbera lenta pati, et duris parere lupatis.
Sed non ulla magìs vires industria firmat,
Quàm Venerem et cæci stimulos avertere amoris;
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum.
Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, et trans flumina
Aut intus clausos satura ad præsepia servant.[lata;
Carpit enim vires paulatim, uritque videndo
Fœmina; nec nemorum patitur meminisse, nec
herbæ.
Dulcibus illa quidem illecebris, et sæpe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantes.
Pascitur in magnâ Silâ formosa juvenca:
Illi alternantes multâ vi prælia miscent

Vulneribus crebris; lavit ater corpora sanguis,
Versaque in obnixos urgentur cornua vasto
Cum gemitu: reboant silvæque et longus Olym-
Nec mos bellantes unà stabulare: sed alter [pus.
Victus abit, longèque ignotis exulat oris,
Multa gemens ignominiam, plagasque superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amores;
Et stabula aspectans regnis excessit avitis.
Ergò omni curâ vires exercet, et inter
Dura jacet pernox instrato saxa cubili,
Frondibus hirsutis et carice pastus acutâ;
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit.
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, et sparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Pòst, ubi collectum robur viresque receptæ,
Signa movet, præcepsque oblitum fertur in hostem:
Fluctus ut in medio cœpit cùm albescere ponto,
Longiùs, ex altoque sinum trahit: utque volutus
Ad terras, immanè sonat per saxa, nec ipso
Monte minor procumbit; at ima exæstuat unda
Vorticibus, nigramque altè subjectat arenam.
  Omne adeò genus in terris hominumque fera-
    rumque,
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres
In furias ignemque ruunt: amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis; nec funera vulgò
Tam multa informes ursi stragemque dedêre
Per silvas: tum sævus aper, tum pessima tigris.
Heu! malè tum Libyæ solis erratur in agris.
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantùm notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam fræna virûm, neque verbera
    sæva, [tardant
Non scopuli, rupesque cavæ, atque objecta re-
Flumina, correptos undâ torquentia montes

Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.
Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæcâ serus freta: quem super ingens
Porta tonat cœli, et scopulis illisa reclamant 261
Æquora; nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variæ, et genus acre luporum,
Atque canum? quid, quæ imbelles dant prælia
cervi?
Scilicet ante omnes furor est insignis equarum:
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumsere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
Ascanium; superant montes, et flumina tranant.
Continuòque avidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magìs, quia vere calor redit ossibus, illæ 272
Ore omnes versæ in Zephyrum, stant rupibus altis,
Exceptantque leves auras: et sæpe sinè ullis
Conjugiis, vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per et scopulos et depressas convalles
Diffugiunt; non, Eure, tuos, neque Solis ad ortus,
In Borean, Caurumque, aut unde nigerrimus
Auster
Nascitur, et pluvio contristat frigore cœlum. 279
Hìc demum, hippomanes vero quod nomine di-
Pastores, lentum destillat ab inguine virus. [cunt
Hippomanes, quod sæpe malæ legêre novercæ,
Miscueruntque herbas, et non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satìs armentis: superat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtasque capellas.
Hic labor; hinc laudem fortes sperate coloni.

Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quàm sit, et angustis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis
Raptat amor. Juvat ire jugis, quà nulla priorum
Castaliam molli devertitur orbita clivo.
Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
Incipiens, stabulis edico in mollibus herbam
Carpere oves, dum mox frondosa reducitur æstas
Et multâ duram stipulâ filicumque maniplis
Sternere subter humum, glacies ne frigida lædat
Molle pecus, scabiemque ferat, turpesque podagras.
Pòst, hinc digressus, jubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, et fluvios præbere recentes;
Et stabula a ventis hyberno opponere Soli
Ad medium conversa diem: cùm frigidus olim
Jam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno.
Hæ quoque non curâ nobis leviore tuendæ,
Nec minor usus erit: quamvis Milesia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.
Densior hinc soboles, hinc largi copia lactis.
Quàm magìs exhausto spumaverit ubere mulctra;
Læta magìs pressis manabunt flumina mammis.
Nec minùs interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci, setasque comantes;
Usum in castrorum et miseris velamina nautis.
Pascuntur verò silvas, et summa Lycæi,
Horrentesque rubos, et amantes ardua dumos.
Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque
Ducunt, et gravido superant vix ubere limen.
Ergò omni studio glaciem ventosque nivales,
Quò minùs est illis curæ mortalis egestas,
Avertes; victumque feres et virgea lætus
Pabula; nec totâ claudes fœnilia brumâ.
At verò, Zephyris cùm læta vocantibus æstas,
In saltus utrumque gregem atque in pascua mittet

Luciferi primo cum sidere, frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenerâ pecori gratissimus herbâ.
Inde, ubi quarta sitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbusta cicadæ,
Ad puteos, aut alta greges ad stagna jubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam :
Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacrâ nemus accubet umbrâ.
Tum tenues dare rursus aquas, et pascere rursus
Solis ad occasum : cùm frigidus aëra Vesper
Temperat, et saltus reficit jam roscida Luna,
Littoraque alcyonen resonant, acalanthida dumi.
  Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua versu
Prosequar, et raris habitata mapalia tectis ?
Sæpe diem noctemque, et totum ex ordine mensem
Pascitur, itque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis: tantum campi jacet. Omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, laremque,
Armaque, Amyclæumque canem, Cressamque pharetram.
Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Injusto sub fasce viam cùm carpit, et hosti
Ante expectatum positis stat in agmine castris.
  At non, quà Scythiæ gentes, Mæoticaque unda,
Turbidus et torquens flaventes Ister arenas ;
Quàque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
Illic clausa tenent stabulis armenta ; neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes :
Sed jacet aggeribus niveis informis, et alto
Terra gelu latè, septemque assurgit in ulnas.
Semper hyems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum Sol pallentes haud unquam discutit umbras:

Nec cùm invectus equis altum petit æthera; nec cùm
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ ;
Undaque jam tergo ferratos sustinet orbes,
Puppibus illa priùs, patulis nunc hospita plaustris :
Æraque dissiliunt vulgò, vestesque rigescunt
Indutæ, cæduntque securibus humida vina,
Et totæ solidam in glaciem vertêre lacunæ,
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto non seciùs aëre ningit :
Intereunt pecudes ; stant circumfusa pruinis
Corpora magna boum ; confertoque agmine cervi
Torpent mole novâ, et summis vix cornibus extant.
Hos non immissis canibus, non cassibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ :
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
Cominus obtruncant ferro, graviterque rudentes
Cædunt, et magno læti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus secura sub altâ
Otia agunt terrâ ; congestaque robora, totasque
Advolvêre focis ulmos, ignique dedêre.
Hìc noctem ludo ducunt, et pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo Septem subjecta trioni
Gens effræna virûm Rhipæo tunditur Euro ;
Et pecudum fulvis velantur corpora setis.
Si tibi lanicium curæ ; primùm aspera silva,
Lappæque tribulique absint ; fuge pabula læta :
Continuòque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantùm cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentûm ; plenoque alium circumspice campo.
Munere sic niveo lanæ, si credere dignum est,
Pan Deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,

In nemora alta vocans: nec tu aspernata vocantem.

At cui lactis amor, cytisum lotosque frequentes
Ipse manu salsasque ferat præsepibus herbas.
Hinc et amant fluvios magìs, ac magìs ubera tendunt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi jam excretos prohibent a matribus hædos,
Primaque ferratis præfigunt ora capistris.
Quòd surgente die mulsere horisque diurnis,
Nocte premunt: quòd jam tenebris et sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor,
Aut parco sale contingunt hyemique reponunt.

Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed unà
Veloces Spartæ catulos acremque Molossum
Pasce sero pingui: nunquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursusque luporum,
Aut impacatos a tergo horrebis Iberos.
Sæpe etiam cursu timidos agitabis onagros;
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulsos silvestribus apros
Latratu turbabis agens; montesque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.

Disce et odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.
Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit;
Aut tecto assuetus coluber succedere et umbræ,
Pestis acerba boum, pecorique aspergere virus,
Fovit humum: cape saxa manu, cape robora, pastor,
Tollentemque minas et sibila colla tumentem
Dejice: jamque fugâ timidum caput abdidit altè,
Cùm medii nexus extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbes.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squamea convolvens sublato pectore terga,

Atque notis longam maculosus grandibus alvum :
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, et dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus Austris,
Stagna colit, ripisque habitans hìc piscibus atram
Improbus ingluviem ranisque loquacibus explet.
Postquam exhausta palus, terræque ardore de-
hiscunt;
Exilit in siccum, et flammantia lumina torquens
Sævit agris, asperque siti, atque exterritus æstu
Ne mihi tum molles sub dio carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas,
Cùm positis novus exuviis, nitidusque juventâ
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
Morborum quoque te causas et signa docebo.
Turpis oves tentat scabies, ubi frigidus imber
Altiùs ad vivum persedit, et horrida cano
Bruma gelu; vel cùm tonsis illotus adhæsit
Sudor, et hirsuti secuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistr
Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
Mersatur, missusque secundo defluit amni:
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurcâ,
Et spumas miscent argenti, vivaque sulphura,
Idæasque pices, et pingues unguine ceras,
Scillamque,helleborosque graves, nigrumque bi-
tumen. [est,
Non tamen ulla magìs præseus fortuna laborum
Quàm si quis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os. Alitur vitium, vivitque tegendo ;
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, et meliora Deos sedet omina poscens.
Quin etiam ima dolor balantûm lapsus ad ossa
Cùm furit, atque artus depascitur arida febris,
Profuit incensos æstus avertere, et inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:

Bisaltæ quo more solent, acerque Gelonus,
Cùm fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quàm procul, aut molli succedere sæpius umbræ
Videris, aut summas carpentem ignaviùs herbas,
Extremamque sequi, aut medio procumbere cam-
Pascentem, et seræ solam decedere nocti; [po
Continuò ferro culpam compesce, priusquam
Dira per incautum serpant contagia vulgus.
Non tam creber, agens hyemem, ruit æquore
turbo, [bi
Quàm multæ pecudum pestes: nec singula mor-
Corpora corripiunt; sed tota æstiva repentè,
Spemque, gregemque simul, cunctamque ab ori-
gine gentem.
Tum sciat, aërias Alpes et Norica si quis
Castella in tumulis, et Iapidis arva Timavi,
Nunc quoque pòst tanto videat, desertaque regna
Pastorum, et longè saltus latèque vacantes.
Hìc quondam morbo cœli miseranda coorta es
Tempestas, totoque autumni incanduit æstu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne fera-
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo. [rum,
Dec via mortis erat simplex, sed ubi ignea venis
Nmnibus acta sitis miseros adduxerat artus;
Rursus abundabat fluidus liquor, omniaque in se
Ossa minutatim morbo collapsa trahebat.
Sæpe in honore Deûm medio stans hostia ad aram,
Lanea dum niveâ circumdatur infula vittâ,
Inter cunctantes cecidit moribunda ministros.
Aut si quam ferro mactaverat antè sacerdos,
Inde neque impositis ardent altaria fibris,
Nec responsa potest consultus reddere vates;
Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri,
Summaque jejunâ sanie infuscatur arena.
Hinc lætis vituli vulgò moriuntur in herbis,

Et dulces animas plena ad præsepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, et quatit ægros
Tussis anhela sues, ac faucibus angit obesis.
Labitur infelix, studiorum atque immemor herbæ,
Victor equus, fontesque avertitur, et pede terram
Crebra ferit: demissæ aures; incertus ibidem
Sudor, et ille quidem morituris frigidus; aret
Pellis, et ad tactum tractanti dura resistit.
  Hæc ante exitium primis dant signa diebus:
Sin in processu cœpit crudescere morbus,
Tum verò ardentes oculi, atque attractus ab alto
Spiritus interdum gemitu gravis; imaque longo
Ilia singultu tendunt; it naribus ater
Sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
Profuit inserto latices infundere cornu
Lenæos; ea visa salus morientibus una.
Mox erat hoc ipsum exitio, furiisque refecti
Ardebant; ipsique suos, jam morte sub ægrâ,
(Dî meliora piis, erroremque hostibus illum!)
Discissos nudis laniabant dentibus artus.
  Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, et mixtum spumis vomit ore cruorem,
Extremosque ciet gemitus: it tristis arator,
Mœrentem abjungens fraternâ morte ju
Atque opere in medio defixa reliquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt
Prata movere animum, non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urget iner-
Ad terramque fluit devexo pondere cervix. [tes,
Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere
    terras
Invertisse graves? atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repostæ;
Frondibus et victu pascuntur simplicis herbæ:
Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu

Flumina; nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boves Junonis, et uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergò ægrè rastris terram rimantur, et ipsis
Unguibus infodiunt fruges, montesque per altos
Contentâ cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circùm,
Nec gregibus nocturnus obambulat; acrior illum
Cura domat: timidi damæ cervique fugaces
Nunc interque canes et circùm tecta vagantur.
Jam maris immensi prolem, et genus omne natantûm,
Littore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: insolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit et curvis frustra defensa latebris
Vipera, et attoniti squamis astantibus hydri.
Ipsis est aër avibus non æquus, et illæ
Præcipites altâ vitam sub nube relinquunt.
Præterea, nec jam mutari pabula refert,
Quæsitæque nocent artes: cessere magistri,
Phillyrides Chiron, Amythaoniusque Melampus.
Sævit et in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone, Morbos agit antè Metumque,
Inque dies avidum surgens caput altiùs effert.
Balatu pecorum, et crebris mugitibus amnes,
Arentesque sonant ripæ, collesque supini. [ipsis
Jamque catervatim dat stragem, atque aggerat
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo:
Donec humo tegere, ac foveis abscondere discant.
Nam neque erat coriis usus; nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flammâ.
Nec tondere quidem morbo illuvieque peresa
Vellera, nec telas possunt attingere putres.
Verùm etiam invisos si quis tentârat amictus;
Ardentes papulæ, atque immundus olentia sudor

Membra sequebatur; nec longo deinde moranti
Tempore contactos artus sacer ignis edebat.

LIBER IV.

Protenus aërii mellis cœlestia dona
Exequar: hanc etiam, Mæcenas, aspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
Mores, et studia, et populos, et prælia dicam.
In tenui labor; at tenuis non gloria; si quem
Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio sedes apibus statioque petenda,
Quò neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves hædique petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, et surgentes atterat herbas.
Absint et picti squalentia terga lacerti
Pinguibus a stabulis, meropesque, aliæque volucres,
Et manibus Procne pectus signata cruentis.
Omnia nam latè vastant, ipsasque volantes
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus escam.
At liquidi fontes, et stagna virentia musco
Adsint, et tenuis fugiens per gramina rivus;
Palmaque vestibulum, aut ingens oleaster inumbret:
Ut, cùm prima novi ducent examina reges
Vere suo, ludetque favis emissa juventus;
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
Transversas salices et grandia conjice saxa;
Pontibus ut crebris possint consistere, et alas
Pandere ad æstivum Solem; si fortè morantes
Sparserit, aut præceps Neptuno immerserit Eurus.

Hæc circùm casiæ virides, et olentia latè
Serpylla, et graviter spirantis copia thymbræ
Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.
  Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus; nam frigore mella
Cogit hyems, eademque calor liquefacta remittit:
Utraque vis apibus pariter metuenda; neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cerâ
Spiramenta linunt, fucoque et floribus oras
Explent, collectumque hæc ipsa ad munera gluten,
Et visco et Phrygiæ servant pice lentiùs Idæ.
Sæpe etiam effossis (si vera est fama) latebris
Sub terrâ fovêre larem, penitusque repertæ
Pumicibusque cavis, exesæque arboris antro.
Tu tamen et levi rimosa cubilia limo
Unge fovens circùm, et raras superinjice frondes.
Neu propiùs tectis taxum sine, neve rubentes
Ure foco cancros; altæ neu crede paludi;
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.
  Quod superest, ubi pulsam hyemem Sol aureus
Sub terras, cœlumque æstivâ luce reclusit, [egit
Illæ continuò saltus silvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, et flumina libant
Summa leves. Hinc nescio quâ dulcedine lætæ
Progeniem nidosque fovent; hinc arte recentes
Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt.
Hinc ubi jam emissum caveis ad sidera cœli
Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem,
Contemplator: aquas dulces et frondea semper
Tecta petunt. Huc tu jussos asperge sapores,
Trita melisphylla, et cerinthæ ignobile gramen;
Tinnitusque cie, et Matris quate cymbala circùm.
Ipsæ consident medicatis sedibus; ipsæ

Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint (nam sæpe duo-
Regibus incessit magno discordia motu, [bus
Continuòque animos vulgi et trepidantia bello
Corda licet longè præsciscere: namque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, et vox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum;
Tum trepidæ inter se coëunt, pennisque coruscant,
Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,
Et circa regem atque ipsa ad prætoria densæ
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem)
Ergò, ubi ver nactæ sudum, camposque patentes,
Erumpunt portis; concurritur; æthere in alto
Fit sonitus; magnum mixtæ glomeranturin orbem,
Præcipitesque cadunt: non densior aëre grando,
Nec de concussâ tantum pluit ilice glandis.
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
Ingentes animos angusto in pectore versant;
Usque adeo obnixi non cedere,dum gravis, aut hos,
Aut hos, versa fugâ victor dare terga subegit.
Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
Pulveris exigui jactu compressa quiescent.
Verùm ubi ductores acie revocaveris ambos,
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci; melior vacuâ sine regnet in aulâ.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens;
(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis et ore,
Et rutilis clarus squamis; ille horridus alter
Desidiâ, latamque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ita corpora plebis:
Namque aliæ turpes horrent, ceu pulvere ab alto
Cùm venit, et terram sicco spuit ore viator
Aridus; elucent aliæ, et fulgore coruscant,
Ardentes auro, et paribus lita corpora guttis.
Hæc potior soboles: hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes; nec tantùm dulcia, quantùm

Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.
  At cùm incerta volant cœloque examina ludunt,
Contemnuntque favos, et frigida tecta relinquunt,
Instabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor ; tu regibus alas
Eripe : non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis halantes floribus horti ;
Et custos furum atque avium, cum falce salignâ,
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse, thymum pinosque ferens de montibus altis,
Tecta serat latè circùm, cui talia curæ ;
Ipse labore manum duro terat ; ipse feraces
Figat humo plantas, et amicos irriget imbres.
  Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum
Vela traham, et terris festinem advertere proram ;
Forsitan et pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique rosaria Pæsti ;
Quoque modo potis gauderent intyba rivis,
Et virides apio ripæ, tortusque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis ; nec sera comantem
Narcissum, aut flexi tacuissem vimen acanthi,
Pallentesque hederas, et amantes littora myrtos.
  Namque sub Œbaliæ memini me turribus altis,
Quà niger humectat flaventia culta Galæsus,
Corycium vidisse senem, cui pauca relicti
Jugera ruris erant ; nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circùm
Lilia, verbenasque premens, vescumque papaver,
Regum æquabat opes animis ; seràque revertens
Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemtis.
Primus vere rosam, atque autumno carpere poma ;
Et cùm tristis hyems etiam nunc frigore saxa
Rumperet, et glacie cursus frenaret aquarum ;

Ille comam mollis jam tondebat hyacinthi,
Æstatem increpitans seram, Zephyrosque moran-
Ergò apibus fœtis idem atque examine multo [tes.
Primus abundare, et spumantia cogere pressis
Mella favis: illi tiliæ, atque uberrima pinus:
Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
Eduramque pirum, et spinos jam pruna ferentes,
Jamque ministrantem platanum potantibus umbras.
Verùm hæc ipse equidem, spatiis exclusus iniquis,
Prætereo, atque aliis pòst commemoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Jupiter ipse
Addidit, expediam; pro quâ mercede, canoros
Curetum sonitus crepitantiaque æra secutæ,
Dictæo cœli Regem pavere sub antro.
Solæ communes natos, consortia tecta [vum;
Urbis habent, magnisque agitant sub legibus æ-
Et patriam solæ, et certos novere Penates.
Venturæque hyemis memores, æstate laborem
Experiuntur, et in medium quæsita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, et fœdere pacto
Exercentur agris: pars intrà septa domorum
Narcissi lacrymam, et lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina; deinde tenaces
Suspendunt ceras; aliæ, spem gentis, adultos
Educunt fœtus; aliæ purissima mella
Stipant, et liquido distendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti;
Inque vicem speculantur aquas et nubila cœli,
Aut onera accipiunt venientûm, aut agmine facto
Ignavum, fucos, pecus a præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Cùm properant; alii taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque, alii stridentia tingunt

Æra lacu; gemit impositis incudibus Ætna:
Illi inter sese magnâ vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (si parva licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo. Grandævis oppida curæ,
Et munire favos, et Dædala fingere tecta.
At fessæ multâ referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ; pascuntur et arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumque ruben-
Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos. [tem,
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Manè ruunt portis; nusquam mora: rursus eas-
Vesper ubi e pastu tandem decedere campis [dem
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, mussantque oras et limina circùm.
Pòst, ubi jam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec verò a stabulis pluviâ impendente recedunt
Longiùs, aut credunt cœlo, adventantibus Euris;
Sed circùm tutæ sub mœnibus urbis aquantur,
Excursusque breves tentant; et sæpe lapillos,
Ut cymbæ instabiles fluctu jactante saburram,
Tollunt: his sese per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quòd nec concubitu indulgent, nec corpora seg-
In Venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt. [nes
Verùm ipsæ e foliis natos et suavibus herbis
Ore legunt: ipsæ regem parvosque Quirites
Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultroque animam sub fasce dedère;
Tantus amor florum, et generandi gloria mellis.
Ergò ipsas quamvis angusti terminus ævi
Excipiat (neque enim plus septima ducitur æstas)
At genus immortale manet, multosque per annos

Stat fortuna domûs, et avi numerantur avorum.
Præterea regem non sic Ægyptus, et ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant. Rege incolumi mens omnibus una est;
Amisso, rupere fidem, constructaque mella
Diripuere ipsæ, et crates solvêre favorum.
Ille operum custos; illum admirantur, et omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes,
Et sæpe attollunt humeris, et corpora bello
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.
His quidam signis, atque hæc exempla secuti,
Esse apibus partem divinæ mentis, et haustus
Ætherios dixere: Deum namque ire per omnes
Terrasque, tractusque maris, cœlumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri
Omnia; nec morti esse locum; sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto succedere cœlo.
Si quando sedem augustam, servataque mella
Thesauris relines; priùs haustu sparsus aquarum,
Ora fove, fumosque manu prætende sequaces.
Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora messis.
Taygete simul os terris ostendit honestum
Pleias, et Oceani spretos pede reppulit amnes;
Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi,
Tristior hybernas cœlo descendit in undas.
Illis ira modum supra est, læsæque venenum
Morsibus inspirant, et spicula cæca relinquunt
Affixæ venis, animasque in vulnere ponunt.
Sin duram metuens hyemem, parcesque futuro,
Contusosque animos et res miserabere fractas;
At suffire thymo, cerasque recidere inanes
Quis dubitet? nam sæpe favos ignotus adedit
Stellio; et lucifugis congesta cubilia blattis;

Immunisque sedens aliena ad pabula fucus,
Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis;
Aut dirum tineæ genus, aut invisa Minervæ
Laxos in foribus suspendit aranea casses.
Quò magìs exhaustæ fuerint, hoc acriùs omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
Complebuntque foros, et floribus horrea texent.
Si verò (quoniam casus apibus quoque nostros
Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo;
Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis:
Continuò est ægris alius color; horrida vultum
Deformat macies; tum corpora luce carentûm
Exportant tectis, et tristia funera ducunt;
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes,
Ignavæque fame, et contracto frigore pigræ.
Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant;
Frigidus ut quondam silvis immurmurat Auster,
Ut mare sollicitum stridet refluentibus undis,
Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
Hìc jam galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, et fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit et tunsum gallæ admiscere saporem,
Arentesque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel psithiâ passos de vite racemos, [rea.
Cecropiumque thymum, et grave olentia centau-
Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba.
Namque uno ingentem tollit de cespite silvam,
Aureus ipse; sed in foliis, quæ plurima circùm
Funduntur, violæ sublucet purpura nigræ.
Sæpe Deûm nexis ornatæ torquibus aræ.
Asper in ore sapor: tonsis in vallibus illum
Pastores, et curva legunt prope flumina Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,

Pabulaque in foribus plenis appone canistris.
Sed si quem proles subitò defecerit omnis,
Nec, genus unde novæ stirpis revocetur, habebit,
Tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quoque modo cæsis jam sæpe juvencis
Insincerus apes tulerit cruor. Altiùs omnem
Expediam, primâ repetens ab origine, famam
Nam quà Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circùm pictis vehitur sua rura phaselis;
Quàque pharetratæ vicinia Persidis urget,
Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ,
Et diversa ruens septem discurrit in ora
Usque coloratis amnis devexus ab Indis;
Omnis in hâc certam regio jacit arte salutem.
Exiguus primùm, atque ipsos contractus ad usus
Eligitur locus: hunc angustique imbrice tecti
Parietibusque premunt arctis, et quatuor addunt,
Quatuor a ventis obliquâ luce fenestras.
Tum vitulus, bimâ curvans jam cornua fronte,
Quæritur: huic geminæ nares, et spiritus oris
Multa reluctanti obsuitur; plagisque peremto
Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt; et ramea costis
Subjiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primùm impellentibus undas,
Antè novis rubeant quàm prata coloribus, antè
Garrula quàm tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Æstuat; et visenda modis animalia miris,
Trunca pedum primò, mox et stridentia pennis
Miscentur, tenuemque magìs, magìs aëra carpunt:
Donec, ut æstivis effusus nubibus imber,
Erupere; aut ut, nervo pulsante sagittæ,
Prima leves ineunt si quando prælia Parthi. [tem?
Quis Deus hanc, Musæ, quis nobis extudit ar-

Unde nova ingressus hominum experientia cepit
Pastor Aristæus, fugiens Peneïa Tempe,
Amissis, ut fama, apibus morboque fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
Multa querens; atque hâc affatus voce parentem.
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes, quid me præclarâ stirpe Deorum
(Si modò, quem perhibes, pater est Thymbræus
Invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostrî [Apollo)
Pulsus amor? quid me cœlum sperare jubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum et pecudum custodia solers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, et ipsa manu felices erue silvas;
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice
messes;
Ure sata, et validam in vites molire bipennem:
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit: eam circùm Milesia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore; [que,
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoce-
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla;
Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippeque, et flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores;
Clioque, et Beroë soror, Oceanitides ambæ;
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ;
Atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deïopeia;
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos, et dulcia furta,
Aque Chao densos Divûm numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi, vitreisque sedilibus omnes

Obstupuere; sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summâ flavum caput extulit undâ.
Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror; ipse tibi, tua maxima cura,
Tristis Aristæus, Penei genitoris ad undam
Stat lacrymans, et te crudelem nomine dicit.
Huic perculsa novâ mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos; fas illi limina Divûm
Tangere, ait. Simul alta jubet discedere latè
Flumina, quà juvenis gressus inferret; at illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Jamque domum mirans genitricis et humida regna,
Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantes,
Ibat; et ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magnâ labentia flumina terrâ
Spectabat diversa locis, Phasimque, Lycumque,
Et caput, unde altus primùm se erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, et unde Aniena fluenta,
Saxosumque sonans Hypanis, Mysusque Caïcus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus, quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, et nati fletus cognovit inanes
Cyrene; manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsisque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant mensas, et plena reponunt
Pocula; Panchæis adolescunt ignibus aræ.
Et mater: Cape Mæonii carchesia Bacchi;
Oceano libemus, ait. Simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,
Centum quæ silvas, centum quæ flumina servant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam;
Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit.
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:

Est in Carpathio Neptuni gurgite vates,
Cœruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriamque revisit
Pallenen; hunc et nymphæ veneramur, et ipse
Grandævus Nereus: novit namque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno visum est; immania cujus
Armenta, et turpes pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, priùs vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventusque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando flectes; vim duram et vincula capto
Tende: doli circùm hæc demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios cùm Sol accenderit æstus,
Cùm sitiunt herbæ, et pecori jam gratior umbra est,
In secreta senis ducam, quò fessus ab undis
Se recipit; facilè ut somno aggrediare jacentem.
Verùm ubi correptum manibus, vinclisque tenebis,
Tum variæ illudent species, atque ora ferarum.
Fiet enim subitò sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, et fulvâ cervice leæna;
Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed quantò ille magìs formas se vertet in omnes,
Tantò, nate, magìs contende tenacia vincla:
Donec talis erit, mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cùm lumina somno.
Hæc ait, et liquidum ambrosiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit; at illi
Dulcis compositis spiravit crinibus aura, [ingens
Atque habilis membris venit vigor. Est specus
Exesi latere in montis; quo plurima vento
Cogitur, inque sinus scindit sese unda reductos;
Deprensis olim statio tutissima nautis.
Intus se vasti Proteus tegit objice saxi.

Hìc juvenem in latebris aversum a lumine Nympha
Collocat; ipsa procul nebulis obscura resistit.
Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, et medium Sol igneus orbem
Hauserat; arebant herbæ, et cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Cùm Proteus consueta petens e fluctibus antra
Ibat; eum vasti circùm gens humida ponti
Exultans, rorem latè dispergit amarum.
Sternunt se somno diversæ in littore phocæ.
Ipse (velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditique lupos acuunt balatibus agni)
Considit scopulo medius, numerumque recenset.
Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas;
Vix defessa senem passus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
Occupat. Ille suæ contrà non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignemque, horribilemque feram, fluviumque li-
quentem.
Verùm ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras
Jussit adire domos? quidve hinc petis? inquit.
At ille: [cuiquam.
Scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere
Sed tu desine velle. Deûm præcepta secuti
Venimus huc, lapsis quæsitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multâ
Ardentes oculos intorsit lumine glauco;
Et graviter frendens, sic fatis ora resolvit:
Non te nullius exercent numinis iræ;
Magna luis commissa: tibi has miserabilis Orpheus
Haudquaquam ob meritum pœnas, ni Fata resistant,
Suscitat, et raptâ graviter pro conjuge sævit.

Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas altâ non vidit in herbâ.
At chorus æqualis Dryadum clamore supremos
Implêrunt montes: flêrunt Rhodopeiæ arces,
Altaque Pangæa, et Rhesi Mavortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, et Actias Orithyia.
Ipse, cavâ solans ægrum testudine amorem,
Te, dulcis conjux, te solo in littore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigrâ formidine lucum
Ingressus, Manesque adiit, Regemque tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues, simulacraque luce carentûm:
Quàm multa in silvis avium se millia condunt,
Vesper ubi, aut hybernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctaque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum;
Quos circùm limus niger, et deformis arundo
Cocyti, tardâque palus inamabilis undâ
Alligat, et novies Styx interfusa coërcet.
Quin ipsæ stupuere domus, atque intima leti
Tartara, cœruleosque implexæ crinibus angues
Eumenides; tenuitque inhians tria Cerberus ora;
Atque Ixionii vento rota constitit orbis.
Jamque pedem referens, casus evaserat omnes;
Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
Ponè sequens; namque hanc dederat Proserpina legem;
Cùm subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes.
Restitit, Eurydicenque suam jam luce sub ipsâ,
Immemor, heu! victusque animi respexit: ibi omnis

Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, terque fragor stagnis auditus Avernis.
Illa, Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit,
Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
Jamque vale: feror ingenti circumdata nocte,
Invalidasque tibi tendens, heu! non tua, palmas.
Dixit, et ex oculis subitò, ceu fumus in auras
Commixtus tenues, fugit diversa; neque illum
Prensantem nequicquam umbras, et multa volen-
Dicere, præterea vidit; nec portitor Orci [tem
Ampliùs objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quò se raptâ bis conjuge ferret?
Quo fletu Manes, quâ numina voce moveret?
Illa quidem Stygiâ nabat jam frigida cymbâ.
Septem illum totos perhibent ex ordine menses
Rupe sub aëriâ deserti ad Strymonis undam
Flevisse, et gelidis hæc evolvisse sub antris,
Mulcentem tigres, et agentem carmine quercus.
Qualis populeâ mœrens Philomela sub umbrâ
Amissos queritur fœtus, quos durus arator
Observans nido implumes detraxit; at illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
Integrat, et mœstis latè loca questibus implet.
Nulla Venus, nullique animum flexere hymenæi.
Solus Hyperboreas glacies, Tanaïmque nivalem,
Arvaque Rhipæis nunquam viduata pruinis
Lustrabat; raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens: spretæ Ciconum quo munere ma-
tres,
Inter sacra Deûm, nocturnique orgia Bacchi,
Discerptum latos juvenem sparsere per agros.
Tum quoque, marmoreâ caput a cervice revulsum
Gurgite cùm medio portans Œagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,

Ah miseram Eurydicen! animâ fugiente, vocabat;
Eurydicen toto referebant flumine ripæ. [tum;
Hæc Proteus; et se jactu dedit æquor in al-
Quàque dedit, spumantem undam sub vertice
torsit.
At non Cyrene: namque ultro affata timentem:
Nate, licet tristes animo deponere curas. [phæ,
Hæc omnis morbi causa; hinc miserabile Nym-
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium misêre apibus. Tu munera supplex
Tende petens pacem, et faciles venerare Napæas.
Namque dabunt veniam votis, irasque remittent.
Sed, modus orandi qui sit, priùs ordine dicam.
Quatuor eximios præstanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
Delige, et intactâ totidem cervice juvencas.
Quatuor his aras alta ad delubra Dearum
Constitue, et sacrum jugulis demitte cruorem,
Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
Pòst, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei, lethæa papavera, mittes,
Placatam Eurydicen vitulâ venerabere cæsâ,
Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.
Haud mora, continuò matris præcepta facessit:
Ad delubra venit, monstratas excitat aras,
Quatuor eximios præstanti corpore tauros
Ducit, et intactâ totidem cervice juvencas.
Pòst, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
Hìc verò subitum ac dictu mirabile monstrum
Aspiciunt; liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero, et ruptis effervere costis,
Immensasque trahi nubes; jamque arbore summâ
Confluere, et lentis uvam demittere ramis. [bam,
Hæc super arvorum cultu pecorumque cane-
Et super arboribus; Cæsar dum magnus ad altum

Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis otî;
Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventâ,
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER I.

ARMA, virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavinia venit
Littora; multùm ille et terris jactatus et alto,
Vi superûm, sævæ memorem Junonis ob iram.
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem,
Inferretque Deos Latio: genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Musa, mihi causas memora, quo numine læso,
Quidve dolens regina Deûm, tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit. Tantæne animis cœlestibus iræ?
Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Carthago, Italiam contra, Tiberinaque longè

Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli;
Quam Juno fertur terris magìs omnibus unam
Posthabitâ coluisse Samo. Hìc illius arma,
Hìc currus fuit: hoc regnum Dea gentibus esse,
Si quà fata sinant, jam tum tenditque fovetque.
Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci
Audîerat, Tyrias olim quæ verteret arces.
Hinc populum, latè regem, belloque superbum,
Venturum excidio Libyæ; sic volvere Parcas.
Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro caris gesserat Argis:
Necdum etiam causæ irarum, sævique dolores
Exciderant animo. Manet altâ mente repôstum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores.
His accensa super, jactatos æquore toto
Troas, reliquias Danaûm atque immitis Achilli,
Arcebat longè Latio: multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circùm.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, et spumas salis ære ruebant;
Cùm Juno, æternum servans sub pectore vulnus,
Hæc secum: Mene incepto desistere victam,
Nec posse Italiâ Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem
Argivûm, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam, et furias Ajacis Oïlei?
Ipsa, Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem,
Disjecitque rates, evertitque æquora ventis:
Illum exspirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto.
Ast ego, quæ Divûm incedo regina, Jovisque
Et soror et conjux, unâ cum gente tot annos
Bella gero. Et quisquam numen Junonis adoret
Præterea, aut supplex aris imponat honorem?

Talia flammato secum Dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Aus-
Æoliam venit. Hìc vasto rex Æolus antro [tris,
Luctantes ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis et carcere frænat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circùm claustra fremunt. Celsâ sedet Æolus arce,
Sceptra tenens; mollitque animos, et temperat
iras.
Ni faciat, maria ac terras cœlumque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens; molemque et montes insuper altos
Imposuit; regemque dedit, qui fœdere certo
Et premere, et laxas sciret dare jussus habenas.
Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est:
Æole, namque tibi Divûm pater atque hominum
Et mulcere dedit fluctus, et tollere vento, [rex
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
Ilium in Italiam portans, victosque Penates.
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes:
Aut age diversos, et disjice corpora ponto.
Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ.
Quarum, quæ formâ pulcherrima, Deïopeiam
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo:
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, et pulchrâ faciat te prole parentem.
Æolus hæc contrà: Tuus, ô regina, quid optes,
Explorare labor; mihi jussa capessere fas est.
Tu mihi quodcunque hoc regni, tu sceptra, Jo-
vemque
Concilias; tu das epulis accumbere Divûm,
Nimborumque facis tempestatumque potentem.
Hæc ubi dicta, cavum conversâ cuspide mon-
tem
Impulit in latus; ac venti, velut agmine facto,

Quà data porta, ruunt, et terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque a sedibus imis
Unà Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus, et vastos volvunt ad littora fluctus.
Insequitur clamorque virûm, stridorque rudentum.
Eripiunt subitò nubes cœlumque, diemque,
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, et crebris micat ignibus æther;
Præsentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra.
Ingemit, et duplices tendens ad sidera palmas,
Talia voce refert: O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Trojæ sub mœnibus altis,
Contigit oppetere! ô Danaûm fortissime gentis,
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse, tuâque animam hanc effundere dextrâ!
Sævus ubi telo Æacidæ jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon; ubi tot Simoïs correpta sub undis
Scuta virûm, galeasque, et fortia corpora volvit.
Talia jactanti stridens Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi: tum prora avertit, et undis
Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit; furit æstus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet;
Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus, Aras,
Dorsum immane mari summo. Tres Eurus ab alto
In brevia et syrtes urget, miserabile visu;
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam, quæ Lycios fidumque vehebat Orontem,
Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
In puppim ferit: excutitur, pronusque magister
Volvitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem

Torquet agens circùm, et rapidus vorat æquore
Apparent rari nantes in gurgite vasto ; [vortex.
Arma virûm, tabulæque, et Troïa gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ;
Et quâ vectus Abas, et quâ grandævus Aletes,
Vicit hyems ; laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum,
Emissamque hyemem sensit Neptunus, et imis
Stagna refusa vadis, graviter commotus ; et alto
Prospiciens, summâ placidum caput extulit undâ.
Disjectam Æneæ toto videt æquore classem,
Fluctibus oppressos Troas, cœlique ruinâ.
Nec latuere doli fratrem Junonis, et iræ.
Eurum ad se Zephyrumque vocat ; dehinc talia
Tantane vos generis tenuit fiducia vestri ? [fatur :
Jam cœlum terramque, meo sine numine, Venti,
Miscere, et tantas audetis tollere moles ?
Quos ego—Sed motos præstat componere fluc-
Pòst mihi non simili pœnâ commissa luetis. [tus :
Maturate fugam, regique hæc dicite vestro :
Non illi imperium pelagi, sævumque tridentem ;
Sed mihi sorte datum. Tenet ille immania saxa,
Vestras, Eure, domos : illâ se jactet in aulâ
Æolus, et clauso ventorum carcere regnet.
Sic ait, et dicto citiùs tumida æquora placat,
Collectasque fugat nubes, solemque reducit.
Cymothoë, simul et Triton adnixus, acuto
Detrudunt naves scopulo : levat ipse tridenti ;
Et vastas aperit syrtes, et temperat æquor,
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cùm sæpe coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus ; [trat :
Jamque faces et saxa volant ; furor arma minis-
Tum, pietate gravem ac meritis si fortè virum
quem

Conspexere, silent, arrectisque auribus adstant;
Ille regit dictis animos, et pectora mulcet. [quam
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora post-
Prospiciens genitor, cœloque invectus aperto,
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.
  Defessi Æneadæ, quæ proxima, littora cursu
Contendunt petere, et Libyæ vertuntur ad oras.
  Est in secessu longo locus: insula portum 159
Efficit objectu laterum; quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minan-
In cœlum scopuli; quorum sub vertice latè [tur
Æquora tuta silent: tum silvis scena coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbrâ.
Fronte sub adversâ scopulis pendentibus antrum;
Intus aquæ dulces, vivoque sedilia saxo;
Nympharum domus: hìc fessas non vincula naves
Ulla tenent; unco non alligat ancora morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus omni 170
Ex numero subit; ac magno telluris amore
Egressi, optatâ potiuntur Troës arenâ,
Et sale tabentes artus in littore ponunt.
Ac primùm silici scintillam excudit Achates,
Suscepitque ignem foliis, atque arida circùm
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam undis, Cerealiaque
Expediunt fessi rerum; frugesque receptas [arma
Et torrere parant flammis, et frangere saxo.
  Æneas scopulum interea conscendit, et omnem
Prospectum latè pelago petit, Anthea si quà 181
Jactatum vento videat, Phrygiasque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caïci.
Navem in conspectu nullam; tres littore cervos
Prospicit errantes; hos tota armenta sequuntur
A tergo, et longum per valles pascitur agmen.

Constitit hìc, arcumque manu celeresque sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.
Ductoresque ipsos primùm, capita alta ferentes
Cornibus arboreis, sternit; tum vulgus, et omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec priùs absistit, quàm septem ingentia victor
Corpora fundat humi, et numerum cum navibus æquet.
Hinc portum petit, et socios partitur in omnes.
Vina, bonus quæ deinde cadis onerârat Acestes
Littore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
Dividit, et dictis mœrentia pectora mulcet:
O socii (neque enim ignari sumus antè malorum),
O passi graviora: dabit Deus his quoque finem.
Vos et Scyllæam rabiem, penitusque sonantes
Accêstis scopulos: vos et Cyclopia saxa
Experti: revocate animos, mœstumque timorem
Mittite: forsan et hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum,
Tendimus in Latium; sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, et vosmet rebus servate secundis.
  Talia voce refert; curisque ingentibus æger
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se prædæ accingunt dapibusque futuris.
Tergora deripiunt costis, et viscera nudant:
Pars in frusta secant, verubusque trementia figunt.
Littore aëna locant alii, flammasque ministrant.
Tum victu revocant vires; fusique per herbam,
Implentur veteris Bacchi, pinguisque ferinæ.
  Postquam exemta fames epulis, mensæque remotæ,
Amissos longo socios sermone requirunt,
Spemque metumque inter dubii: seu vivere credant,
Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipuè pius Æneas, nunc acris Orontei,

Nunc Amyci casum gemit, et crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Et jam finis erat; cùm Jupiter æthere summo
Despiciens mare velivolum, terrasque jacentes,
Littoraque, et latos populos; sic vertice cœli
Constitit, et Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales jactantem pectore curas,
Tristior, et lacrymis oculos suffusa nitentes,
Alloquitur Venus: O, qui res hominumque Deûmque
Æternis regis imperiis, et fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troës potuere? quibus tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certè hinc Romanos olim, volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te, Genitor, sententia vertit?
Hoc equidem occasum Trojæ tristesque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur; quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum et fontem superare Timavi:
Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare proruptum, et pelago premit arva sonanti.
Hìc tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
Troïa: nunc placidâ compôstus pace quiescit.
Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum) amissis, unius ob iram
Prodimur, atque Italis longè disjungimur oris.
Hic pietatis honos? Sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator atque Deorum,

Vultu, quo cœlum tempestatesque serenat,
Oscula libavit natæ; dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum
Fata tibi; cernes urbem et promissa Lavinî
Mœnia, sublimemque feres ad sidera cœli
Magnanimum Æneam; neque me sententia vertit.
Hic (tibi fabor enim, quando hæc te cura remor-
Longiùs et volvens fatorum arcana movebo) [det,
Bellum ingens geret Italiâ, populosque feroces
Contundet, moresque viris et mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æstas,
Ternaque transîerint Rutulis hyberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iülo
Additur (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno),
Triginta magnos, volvendis mensibus, orbes
Imperio explebit, regnumque ab sede Lavinî
Transferet, et longam multâ vi muniet Albam.
Hìc jam ter centum totos regnabitur annos
Gente sub Hectoreâ; donec regina sacerdos,
Marte gravis, geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
Mœnia, Romanosque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. Quin aspera Juno, [gat,
Quæ mare nunc terrasque metu cœlumque fati-
Consilia in melius referet, mecumque fovebit
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum. Veniet lustris labentibus ætas,
Cùm domus Assaraci Phthiam clarasque Myce-
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis. [nas
Nascetur pulchrâ Trojanus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris;
Julius, a magno dimissum nomen Iülo.
Hunc tu olim cœlo, spoliis Orientis onustum,
Accipies secura: vocabitur hic quoque votis.

Aspera tum positis mitescent sæcula bellis.
Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
Jura dabunt: diræ ferro et compagibus arctis
Claudentur Belli portæ: Furor impius intus
Sæva sedens super arma, et centum vinctus aënis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
  Hæc ait, et Maiâ genitum demittit ab alto;
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris.
Et jam jussa facit; ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente Deo. In primis regina quietum
Accipit in Teucros animum mentemque benignam.
  At pius Æneas per noctem plurima volvens,
Ut primùm lux alma data est, exire, locosque
Explorare novos; quas vento accesserit oras,
Qui teneant (nam inculta videt), hominesne, feræne,
Quærere constituit, sociisque exacta referre.
Classem in convexo nemorum, sub rupe cavatâ,
Arboribus clausam circùm atque horrentibus umbris,
Occulit: ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater mediâ sese tulit obvia silvâ,
Virginis os habitumque gerens, et virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threïssa fatigat
Harpalyce, volucremque fugâ prævertitur Eurum.
Namque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentes.
Ac prior, Heus, inquit, juvenes, monstrate mearum
Vidistis si quam hìc errantem fortè sororum,

Succinctam pharetrâ et maculosæ tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus; at Veneris contrà sic filius orsus:
Nulla tuarum audita mihi, neque visa sororum,
O (quam te memorem?) Virgo; namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat. O Dea certè;
An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrumque leves, quæcunque, laborem:
Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris 331
Jactemur, doceas: ignari hominumque locorum-
Erramus, vento huc et vastis fluctibus acti. [que
Multa tibi ante aras nostrâ cadet hostia dextrâ.
Tum Venus: Haud equidem tali me dignor ho-
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram, [nore.
Purpureoque altè suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, et Agenoris urbem;
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta, 340
Germanum fugiens. Longa est injuria, longæ
Ambages; sed summa sequar fastigia rerum.
Huic conjux Sychæus erat, ditissimus agri
Phœnicum, et magno miseræ dilectus amore;
Cui pater intactam dederat, primisque jugârat
Ominibus: sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medius venit furor: ille Sychæum,
Impius ante aras, atque auri cæcus amore, 349
Clam ferro incautum superat, securus amorum
Germanæ: factumque diu celavit; et ægram,
Multa malus simulans, vanâ spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris,
Crudeles aras, trajectaque pectora ferro
Nudavit, cæcumque domûs scelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriâque excedere suadet;

Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus et auri. 350
His commota, fugam Dido sociosque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni
Aut metus acer erat: naves, quæ fortè paratæ,
Corripiunt, onerantque auro. Portantur avari
Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentemque novæ Carthaginis arcem:
Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris?
Quòve tenetis iter? Quærenti talibus ille 370
Suspirans, imoque trahens a pectore vocem:
O Dea, si primâ repetens ab origine pergam,
Et vacet annales nostrorum audire laborum,
Antè diem clauso componet vesper Olympo.
Nos Trojâ antiquâ (si vestras fortè per aures
Trojæ nomen iit) diversa per æquora vectos,
Forte suâ Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum, famâ super æthera notus.
Italiam quæro patriam, et genus ab Jove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor, 381
Matre Deâ monstrante viam, data fata secutus;
Vix septem convulsæ undis Euroque supersunt.
Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
Europâ atque Asiâ pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus, medio sic interfata dolore est:
Quisquis es, haud (credo) invisus cœlestibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem. [fer.
Perge modò, atque hinc te Reginæ ad limina per-
Namque tibi reduces socios classemque relatam
Nuntio, et in tutum versis Aquilonibus actam;
Ni frustra augurium vani docuere parentes. 392
Aspice bis senos, lætantes agmine, cycnos,

Ætheriâ quos lapsa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cœlo : nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam despectare videntur.
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantusque dedêre ;
Haud aliter puppesque tuæ, pubesque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modò, et, quà te ducit via, dirige gressum.
  Dixit ; et avertens roseâ cervice refulsit,
Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere ; pedes vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit Dea. Ille, ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus :
Quid natum toties, crudelis tu quoque, falsis
Ludis imaginibus ? cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire et reddere voces ?
Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit.
At Venus obscuro gradientes aëre sepsit,
Et multo nebulæ circùm Dea fudit amictu :
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit
Læta suas ; ubi templum illi, centumque Sabæo
Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.
  Corripuere viam interea quà semita monstrat.
Jamque ascendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, adversasque aspectat desuper arces.
Miratur molem Æneas, magalia quondam ;
Miratur portas, strepitumque, et strata viarum.
Instant ardentes Tyrii : pars ducere muros,
Molirique arcem, et manibus subvolvere saxa ;
Pars optare locum tecto, et concludere sulco.
Jura magistratusque legunt, sanctumque senatum.
Hìc portus alii effodiunt : hìc alta theatris
Fundamenta locant alii, immanesque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.

Qualis apes æstate novâ per florea rura
Exercet sub sole labor, cùm gentis adultos
Educunt fœtus, aut cùm liquentia mella
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas;
Aut onera accipiunt venientûm, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam mœnia surgunt!
Æneas ait, et fastigia suspicit urbis.
Infert se septus nebulâ, mirabile dictu,
Per medios, miscetque viris; neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit mediâ, lætissimus umbrâ:
Quo primùm jactati undis et turbine Pœni
Effodêre loco signum, quod regia Juno
Monstrârat, caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam, et facilem victu per sæcula gentem.
Hìc templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum et numine Divæ:
Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque
Ære trabes, foribus cardo stridebat aënis.
Hoc primùm in luco nova res oblata timorem
Leniit; hìc primùm Æneas sperare salutem
Ausus, et afflictis meliùs confidere rebus.
Namque, sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens; dum, quæ fortuna sit urbi,
Artificumque manus inter se operumque laborem
Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam famâ totum vulgata per orbem;
Atridas, Priamumque, et sævum ambobus Achillem.
Constitit, et lacrymans: Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus: sunt hìc etiam sua præmia laudi;
Sunt lacrymæ rerum, et mentem mortalia tangunt.

Solve metus; feret hæc aliquam tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum picturâ pascit inani,
Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.
Namque videbat, utì bellantes Pergama circùm
Hâc fugerent Graii, premeret Trojana juventus;
Hâc Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrymans; primo quæ prodita somno
Tydides multâ vastabat cæde cruentus;
Ardentesque avertit equos in castra, priusquam
Pabula gustâssent Trojæ, Xanthumque bibissent.
Parte aliâ fugiens amissis Troïlus armis,
Infelix puer, atque impar congressus Achilli,
Fertur equis, curruque hæret resupinus inani,
Lora tenens tamen: huic cervixque comæque trahuntur
Per terram, et versâ pulvis inscribitur hastâ.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant
Suppliciter tristes, et tunsæ pectora palmis.
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circùm Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum verò ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conspexit inermes.
Se quoque principibus permixtum agnovit Achi-[vis,
Eoasque acies, et nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,
Aurea subnectens exertæ cingula mammæ
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno;
Regina ad templum formâ pulcherrima Dido

Incessit, magnâ juvenum stipante catervâ.
Qualis in Eurotæ ripis, aut per juga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille secutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades ; illa pharetram
Fert humero, gradiensque Deas supereminet omnes ;
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi regnisque futuris.
Tum foribus Divæ, mediâ testudine templi,
Septa armis solioque altè subnixa, resedit.
Jura dabat legesque viris, operumque laborem
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat :
Cùm subitò Æneas concursu accedere magno
Anthea Sergestumque videt, fortemque Cloanthum,
Teucrorumque alios : ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitusque alias avexerat oras.
Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates
Lætitiâque metuque. Avidi conjungere dextras
Ardebant ; sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, et nube cavâ speculantur amicti,
Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant,
Quid veniant : cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes veniam, et templum clamore petebant.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit :
O regina, novam cui condere Jupiter urbem,
Justitiâque dedit gentes frænare superbas,
Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus : prohibe infandos a navibus ignes,
Parce pio generi, et propiùs res aspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas.
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt :

Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ;
Œnotri coluere viri; nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
Huc cursus fuit:
Cùm subitò assurgens fluctu nimbosus Orion
In vada cæca tulit, penitusque procacibus Austris
Perque undas, superante salo, perque invia saxa
Dispulit: huc pauci vestris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ:
Bella cient, primâque vetant consistere terrâ.
Si genus humanum et mortalia temnitis arma;
At sperate Deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo justior alter,
Nec pietate fuit, nec bello major et armis;
Quem si fata virum servant, si vescitur aurâ
Ætherea, neque adhuc crudelibus occubat umbris;
Non metus, officio ne te certâsse priorem
Pœniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes,
Arvaque, Trojanoque a sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et silvis aptare trabes, et stringere remos.
Si datur Italiam, sociis et rege recepto,
Tendere, ut Italiam læti Latiumque petamus:
Sin absumta salus, et te, pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iüli;
At freta Sicaniæ saltem sedesque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Acestem.
Talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ.

Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
Res dura, et regni novitas me talia cogunt
Moliri, et latè fines custode tueri.
Quis genus Æneadûm, quis Trojæ nesciat urbem?

Virtutesque, virosque, et tanti incendia belli?
Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni;
Nec tam aversus equos Tyriâ Sol jungit ab urbe.
Seu vos Hesperiam magnam, Saturniaque arva;
Sive Erycis fines, regemque optatis Acestem;
Auxilio tutos dimittam, opibusque juvabo.
Vultis et his mecum pariter considere regnis?
Urbem quam statuo, vestra est; subducite naves:
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque utinam rex ipse Noto compulsus eodem
Afforet Æneas! Equidem per littora certos
Dimittam, et Libyæ lustrare extrema jubebo;
Si quibus ejectus silvis aut urbibus errat.
His animum arrecti dictis, et fortis Achates,
Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem
Ardebant; prior Ænean compellat Achates:
Nate Deâ, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem, sociosque receptos.
Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cetera matris.
Vix ea fatus erat, cùm circumfusa repentè
Scindit se nubes, et in æthera purgat apertum.
Restitit Æneas, clarâque in luce refulsit,
Os humerosque Deo similis: namque ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenque juventæ
Purpureum, et lætos oculis afflârat honores:
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.
Tum sic reginam alloquitur, cunctisque repentè
Improvisus ait: Coram, quem quæritis, adsum
Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O sola infandos Trojæ miserata labores!
Quæ nos, reliquias Danaûm, terræque marisque
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
Urbe, domo socias. Grates persolvere dignas

Non opis est nostræ, Dido; nec quicquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.
Dî tibi, si qua pios respectant numina, si quid
Usquam justitiæ est et mens sibi conscia recti,
Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet;
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt;
Quæ me cunque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextrâ, lævâque Serestum:
Pòst alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido,
Casu deinde viri tanto; et sic ore locuta est:
Quis te, nate Deâ, per tanta pericula casus
Insequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli. Genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, et victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
Trojanæ, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Seque ortum antiquâ Teucrorum a stirpe volebat.
Quare agite, o tectis, juvenes, succedite nostris!
Me quòque per multos similis fortuna labores
Jactatam, hâc demum voluit consistere terrâ.
Non ignara mali, miseris succurrere disco.
Sic memorat, simul Ænean in regia ducit
Tecta, simul Divûm templis indicit honorem.
Nec minùs interea sociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum

Terga suûm, pingues centum cum matribus agnos;
Munera, lætitiamque Dei.
  At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis.
Arte laboratæ vestes, ostroque superbo:
Ingens argentum mensis, cælataque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta viros antiquâ ab origine gentis.
  Æneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naves præmittit Achatem,
Ascanio ferat hæc, ipsumque ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre jubet, pallam signis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,
Pergama cùm peteret, inconcessosque Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.
Præterea sceptrum Ilione quod gesserat olim,
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.
Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates.
  At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia; ut faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguam, Tyriosque bilingues.
Urit atrox Juno, et sub noctem cura recursat.
Ergò his aligerum dictis affatur Amorem:
Nate, meæ vires, mea magna potentia; solus,
Nate, patris summi qui tela Typhoïa temnis;
Ad te confugio, et supplex tua numina posco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circùm
Littora jactetur, odiis Junonis iniquæ,

Nota tibi; et nostro doluisti sæpe dolore.
Hunc Phœnissa tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus: et vereor, quò se Junonia vertant
Hospitia; haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere antè dolis, et cingere flammâ
Reginam meditor; ne quo se numine mutet;
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Quà facere id possis, nostram nunc accipe mentem.
Regius, accitu cari genitoris, ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens, pelago et flammis restantia Trojæ.
Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera,
Aut super Idalium, sacratâ sede recondam;
Ne quà scire dolos, mediusve occurrere possit.
Tu faciem illius, noctem non ampliùs unam,
Falle dolo; et notos pueri puer indue vultus:
Ut, cùm te gremio accipiet lætissima Dido,
Regales inter mensas laticemque Lyæum,
Cùm dabit amplexus, atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallasque veneno.
Paret Amor dictis caræ genitricis, et alas
Exuit, et gressu gaudens incedit Iüli.
At Venus Ascanio placidam per membra quie-
Irrigat; et fotum gremio Dea tollit in altos [tem
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus et dulci aspirans complectitur umbrâ.
Jamque ibat dicto parens, et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cùm venit, aulæis jam se Regina superbis
Aureâ composuit spondâ, mediamque locavit.
Jam pater Æneas, et jam Trojana juventus
Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.
Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canis
Expediunt, tonsisque ferunt mantilia villis. [tris
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum struere, et flammis adolere Penates:

Centum aliæ, totidemque pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerant, et pocula ponunt.
Necnon et Tyrii per limina læta frequentes
Convenere, toris jussi discumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iülum,
Flagrantesque Dei vultus, simulataque verba,
Pallamque et pictum croceo velamen acantho.
Præcipuè infelix, pesti devota futuræ,
Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
Phœnissa; et pariter puero donisque movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ colloque pependit,
Et magnum falsi implevit genitoris amorem,
Reginam petit: hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, et interdum gremio fovet; inscia Dido,
Insideat quantus miseræ Deus: at memor ille
Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sychæum
Incipit, et vivo tentat prævertere amore
Jampridem resides animos desuetaque corda.
  Postquam prima quies epulis, mensæque remo-
Crateras magnos statuunt, et vina coronant. [tæ;
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.
Hìc Regina gravem gemmis auroque poposcit,
Implevitque mero pateram; quam Belus, et omnes
A Belo soliti. Tum facta silentia tectis:
Jupiter, (hospitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriisque diem Trojâque profectis
Esse velis, nostrosque hujus meminisse minores.
Adsit lætitiæ Bacchus dator, et bona Juno
Et vos, o cœtum, Tyrii, celebrate faventes.
Dixit, et in mensam laticum libavit honorem;
Primaque libato, summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se proluit auro:
Pòst alii proceres. Citharâ crinitus Iopas

Personat auratâ, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Solisque labores;
Unde hominum genus, et pecudes ; unde imber,
et ignes ; [nes :
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Trio-
Quid tantùm Oceano properent se tingere soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausum Tyrii, Troësque sequuntur.
Necnon et vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem ; [ta :
Multa super Priamo rogitans, super Hectore mul-
Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis;
Nunc, quales Diomedis equi ; nunc, quantus
Achilles.
Immo age, et a primâ dic, hospes, origine nobis
Insidias, inquit, Danaûm, casusque tuorum,
Erroresque tuos : nam te jam septima portat
Omnibus errantem terris et fluctibus æstas.

LIBER II.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.
Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto:
Infandum, Regina, jubes renovare dolorem ;
Trojanas ut opes et lamentabile regnum
Eruerint Danai, quæque ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulixi,
Temperet a lacrymis ? et jam nox humida cœlo
Præcipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Trojæ supremum audire laborem ;
Quanquam animus meminisse horret, luctuque re-
Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi, [fugit ;
Ductores Danaûm, tot jam labentibus annis,
Instar montis equum, divinâ Palladis arte,

Ædificant ; sectâque intexunt abiete costas.
Votum pro reditu simulant ; ea fama vagatur.
Huc delecta virûm sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri ; penitusque cavernas
Ingentes, uterumque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima famâ
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantùm sinus, et statio malefida carinis :
Huc se provecti deserto in littore condunt.
Nos abiisse rati, et vento petiisse Mycenas.
Ergò omnis longo solvit se Teucria luctu :
Panduntur portæ : juvat ire, et Dorica castra,
Desertosque videre locos, littusque relictum.
Hìc Dolopum manus, hìc sævus tendebat Achilles:
Classibus hìc locus: hìc acie certare solebant.
Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi: primusque Thymœtes
Duci intrà muros hortatur, et arce locari ;
Sive dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias suspectaque dona,
Præcipitare jubent, subjectisque urere flammis ;
Aut terebrare cavas uteri et tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes, magnâ comitante catervâ,
Laocoon ardens summâ decurrit ab arce ;
Et procul : O miseri, quæ tanta insania, cives ?
Creditis avectos hostes ? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm ? sic notus Ulixes ?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi ;
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturaque desuper urbi ;
Aut aliquis latet error ; equo ne credite, Teucri.
Quicquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
In latus, inque feri curvam compagibus alvum

Contorsit: stetit illa tremens, uteroque recusso
Insonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.
Et, si fata Deûm, si mens non læva fuisset,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras; [res.
Trojaque, nunc stares, Priamique arx alta, mane-
Ecce manus juvenem interea post terga revinc-
Pastores magno ad regem clamore trahebant [tum
Dardanidæ; qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret, Trojamque aperiret Achi-
vis, 60
Obtulerat; fidens animi, atque in utrumque pa-
ratus,
Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti.
Undique visendi studio Trojana juventus
Circumfusa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaûm insidias, et crimine ab uno
Disce omnes.
Namque, ut conspectu in medio turbatus, inermis
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circum-
spexit;
Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora
possunt 69
Accipere? aut quid jam misero mihi denique
restat? [ipsi
Cui neque apud Danaos usquam locus; insuper
Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.
Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
Impetus: hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidve ferat; memoret, quæ sit fiducia capto.
Ille hæc, depositâ tandem formidine, fatur: [bor
Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque, fate-
Vera, inquit: neque me Argolicâ de gente negabo.
Hoc primum: nec, si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
Fando aliquod, si fortè tuas pervenit ad aures 81
Belidæ nomen Palamedis, et inclyta famâ

Gloria; quem falsâ sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci; nunc cassum lumine lugent:
Illi me comitem, et consanguinitate propinquum
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regumque vigebat
Consiliis; et nos aliquod nomenque decusque
Gessimus: invidiâ postquam pellacis Ulixi
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris;
Afflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens: et me, fors si qua tulisset,
Si patrios unquam remeâssem victor ad Argos,
Promisi ultorem, et verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes; hinc semper Ulixes
Criminibus terrere novis; hinc spargere voces
In vulgum ambiguas, et quærere conscius arma.
Nec requievit enim, donec Calchante ministro—
Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo?
Quidve moror? Si omnes uno ordine habetis Achivos,
Idque audire sat est; jamdudum sumite pœnas:
Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridæ.
Tum verò ardemus scitari, et quærere causas,
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgæ.
Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur:
Sæpe fugam Danai Trojâ cupiere relictâ
Moliri, et longo fessi discedere bello.
Fecissentque utinam! Sæpe illos aspera ponti
Interclusit hyems, et terruit Auster euntes.
Præcipuè, cùm jam hic trabibus contextus acernis,
Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus; isque adytis hæc tristia dicta reportat:
Sanguine placâstis ventos, et virgian cæsâ,

Cùm primùm Iliacas Danai venistis ad oras,
Sanguine quærendi reditus, animâque litandum
Argolicâ. Vulgi quæ vox ut venit ad aures, 119
Obstupuere animi, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor; cui fata parent, quem poscat Apollo.
Hìc Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ sint ea numina Divûm
Flagitat: et mihi jam multi crudele canebant
Artificis scelus, et taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
Prodere voce suâ quemquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Compositò rumpit vocem, et me destinat aræ.
Assensere omnes; et, quæ sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulere. 131
Jamque dies infanda aderat; mihi sacra parari,
Et salsæ fruges, et circùm tempora vittæ.
Eripui (fateor) leto me, et vincula rupi;
Limosoque lacu per noctem obscurus in ulvâ
Delitui, dum vela darent, si fortè dedissent.
Nec mihi jam patriam antiquam spes ulla videndi
Nec dulces natos exoptatumque parentem;
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te, per superos et conscia numina veri; 141
Per, si qua est, quæ restet adhuc mortalibus us-
Intemerata fides, oro; miserere laborum [quam
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.

His lacrymis vitam damus, et miserescimus ul-
Ipse viro primus manicas atque arcta levari [tro.
Vincla jubet Priamus; dictisque ita fatur amicis:
Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Graios;
Noster eris: mihique hæc edissere vera roganti.
Quò molem hanc immanis equi statuère? quis
auctor? [belli?
Quidve petunt? quæ religio? aut quæ machina

Dixerat. Ille dolis instructus et arte Pelasgâ, 152
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
Vos, æterni ignes, et non violabile vestrum
Testor numen, ait: vos, aræ ensesque nefandi,
Quos fugi; vittæque Deûm, quas hostia gessi;
Fas mihi Graiorum sacrata resolvere jura;
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt; teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modò promissis maneas, servataque serves 160
Troja fidem; si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaûm, et cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quo
Tydides sed enim, scelerumque inventor Ulixes,
Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuêre sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi Divæ contingere vittas;
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri 169
Spes Danaûm; fractæ vires, aversa Deæ mens.
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum; arsere coruscæ
Luminibus flammæ arrectis, salsusque per artus
Sudor iit, terque ipsa solo (mirabile dictu) [tem.
Emicuit, parmamque ferens hastamque tremen-
Extemplo tentanda fugâ canit æquora Calchas;
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis;
Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago et curvis secum avexere carinis.
Et nunc quòd patrias vento petière Mycenas; 180
Arma Deosque parant comites, pelagoque remenso
Improvisi aderunt: ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso,
Effigiem statuêre, nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœloque educere jussit:
Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit;

Neu populum antiquâ sub religione tueri.
Nam si vestra manus violâsset dona Minervæ;
Tum magnum exitium (quod Dî priùs omen in ipsum
Convertant!) Priami imperio Phrygibusque futurum:
Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem;
Ultro Asiam magno Pelopea ad mœnia bello
Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.
  Talibus insidiis, perjurique arte Sinonis,
Credita res; captique dolis, lacrymisque coacti,
Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
  Hìc aliud majus miseris multòque tremendum
Objicitur magìs, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solemnes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque
Sanguineæ exsuperant undas; pars cetera pontum
Ponè legit, sinuatque immensa volumine terga.
Fit sonitus spumante salo: jamque arva tenebant,
Ardentesque oculos suffecti sanguine et igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exangues: illi agmine cérto
Laocoonta petunt: et primùm parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat, et miseros morsu depascitur artus.
Pòst, ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus: et jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circùm
Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas atroque veneno;

Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
Quales mugitus, fugit cùm saucius aram
Taurus, et incertam excussit cervice securim.
At gemini lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt, sævæque petunt Tritonidis arcem; [tur.
Sub pedibusque Deæ, clypeique sub orbe tegun-
Tum verò tremefacta novus per pectora cunctis
Insinuat pavor; et scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
Læserit, et tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque Divæ
Numina conclamant.
Dividimus muros, et mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi; pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus, et stupea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
Fœta armis. Pueri circùm innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria, o Divûm domus, Ilium, et inclyta bello
Mœnia Dardanidum! quater ipso in limine portæ
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedêre.
Instamus tamen immemores, cæcique furore,
Et monstrum infelix sacratâ sistimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, Dei jussu non unquam credita Teucris.
Nos delubra Deûm miseri, quibus ultimus esset
Ille dies, festâ velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cœlum, et ruit Oceano nox,
Involvens umbrâ magnâ terramque polumque,
Myrmidonumque dolos: fusi per mœnia Teucri
Conticuere: sopor fessos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ,
Littora nota petens: flammas cùm regia puppis
Extulerat; fatisque Deûm defensus iniquis,

Inclusos utero Danaos et pinea furtim
Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætique cavo se robore promunt
Tisandrus Sthenelusque duces, et dirus Ulysses,
Demissum lapsi per funem; Athamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
Invadunt urbem somno vinoque sepultam:
Cæduntur vigiles; portisque patentibus omnes
Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, et dono Divûm gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus;
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat! quantùm mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis,
Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignes!
Squalentem barbam, et concretos sanguine crines,
Vulneraque illa gerens, quæ circùm plurima muros
Accepit patrios: ultro flens ipse videbar
Compellare virum, et mœstas expromere voces:
O lux Dardaniæ! spes o fidissima Teucrûm!
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque urbisque labores,
Defessi aspicimus? quæ causa indigna serenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil; nec me quærentem vana moratur;
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens:
Heu fuge, nate Deâ, teque his (ait) eripe flammis.
Hostis habet muros; ruit alto a culmine Troja.
Sat patriæ Priamoque datum: si Pergama dextrâ

Defendi possent, etiam hâc defensa fuissent.
Sacra, suosque tibi commendat Troja Penates:
Hos cape fatorum comites; his mœnia quære,
Magna pererrato statues quæ denique ponto.
Sic ait, et manibus vittas, Vestamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
  Diverso interea miscentur mœnia luctu;
Et magìs atque magìs (quanquam secreta parentis
Anchisæ domus, arboribusque obtecta recessit)
Clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.
Excutior somno, et summi fastigia tecti
Ascensu supero, atque arrectis auribus asto.
In segetem veluti cùm flamma furentibus Austris
Incidit; aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta boumque labores,
Præcipitesque trahit silvas; stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum verò manifesta fides, Danaûmque patescunt
Insidiæ: jam Deïphobi dedit ampla ruinam,
Vulcano superante, domus: jam proximus ardet
Ucalegon: Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virûm, clangorque tubarum.
Arma amens capio, nec sat rationis in armis; [cem
Sed glomerare manum bello, et concurrere in ar-
Cum sociis ardent animi: furor iraque mentem
Præcipitant, pulchrumque mori, succurrit, in ar-
Ecce autem telis Panthus elapsus Achivûm, [mis.
Panthus Othryades, arcis Phœbique sacerdos,
Sacra manu, victosque Deos, parvumque nepotem
Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit:
Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus
  arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cùm talia reddit:
Venit summa dies et ineluctabile tempus
Dardaniæ: fuimus Troës, fuit Ilium, et ingens
Gloria Teucrorum: ferus omnia Jupiter Argos

Transtulit: incensâ Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in mœnibus astans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet
Insultans: portis alii bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis nunquam venêre Mycenis.
Obsedêre alii telis angusta viarum
Oppositi; stat ferri acies mucrone corusco,
Stricta, parata neci: vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, et cæco Marte resistunt.
Talibus Othryadæ dictis, et numine Divûm
In flammas et in arma feror; quò tristis Erinnys,
Quò fremitus vocat, et sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Rhipeus et maximus armis
Epytus, oblati per lunam, Hypanisque, Dymasque;
Et lateri agglomerant nostro; juvenisque Co-
Mygdonides: illis ad Trojam fortè diebus [rœbus
Venerat, insano Cassandræ incensus amore;
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat:
Infelix, qui non sponsæ præcepta furentis
Audîerit. —
Quos ubi confertos audere in prælia vidi,
Incipio super his: Juvenes, fortissima frustra
Pectora, si vobis audentem extrema cupido est
Certa sequi (quæ sit rebus fortuna videtis;
Excessere omnes adytis arisque relictis [urbi
Dî, quibus imperium hoc steterat: succurritis
Incensæ): moriamur, et in media arma ruamus.
Una salus victis, nullam sperare salutem.
Sic animis juvenum furor additus. Inde lupi ceu
Raptores, atrâ in nebulâ, quos improba ventris
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus expectant siccis; per tela, per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæque tenemus
Urbis iter: nox atra cavâ circumvolat umbrâ.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando

Explicet? aut possit lacrymis æquare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos;
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos, et religiosa deorum
Limina. Nec soli pœnas dant sanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
Victoresque cadunt Danai: crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago.
Primus se Danaûm, magnâ comitante catervâ,
Androgeus offert nobis, socia agmina credens,
Inscius; atque ultro verbis compellat amicis:
Festinate, viri; nam quæ tam sera moratur
Segnities? alii rapiunt incensa feruntque
Pergama: vos celsis nunc primùm a navibus itis?
Dixit: et extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satìs) sensit medios delapsus in hostes.
Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repentè refugit
Attollentem iras, et cœrula colla tumentem;
Haud secus Androgeus visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis et circumfundimur armis;
Ignarosque loci passim et formidine captos
Sternimus; aspirat primo fortuna labori.
Atque hìc exultans successu animisque Corœbus:
O socii, quà prima, inquit, fortuna salutis [mur.
Monstrat iter, quàque ostendit se dextra, sequa-
Mutemus clypeos, Danaûmque insignia nobis
Aptemus: dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clypeique insigne decorum
Induitur; laterique Argivum accommodat ensem.
Hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas, omnisque juventus
Læta facit: spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immixti Danais, haud numine nostro;
Multaque per cæcam congressi prælia noctem

Conserimus, multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, et littora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scanduntrursus equum, et notâ conduntur in alvo.
Heu, nihil invitis fas quenquam fidere Divis!
Ecce trahebatur passis Priameïa virgo
Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra:
Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiatâ mente Corœbus,
Et sese medium injecit moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
Hìc primùm ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima cædes,
Armorum facie, et Graiarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis irâ,
Undique collecti invadunt: acerrimus Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis.
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrusque, Notusque, et lætus Eois
Eurus equis: stridunt silvæ, sævitque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, si quos obscurâ nocte per umbram
Fudimus insidiis, totâque agitavimus urbe,
Apparent: primi clypeos mentitaque tela
Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero, primusque Corœbus
Peneleï dextrâ Divæ armipotentis ad aram
Procumbit: cadit et Rhipeus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, et servantissimus æqui;
Dîs aliter visum. Pereunt Hypanisque, Dymasque,
Confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, et flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro, nec tela, nec ullas
Vitavisse vices Danaûm; et, si fata fuissent

Ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde,
Iphitus et Pelias mecum; quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixi;
Protenus ad sedes Priami clamore vocati.
Hìc verò ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
Bella forent, nulli totâ morerentur in urbe; [tes
Sic Martem indomitum Danaosque ad tecta ruen-
Cernimus, obsessumque actâ testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postesque sub ipsos
Nituntur gradibus, clypeosque ad tela sinistris
Protecti objiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contrà turres ac tecta domorum [nunt,
Culmina convellunt: his se, quando ultima cer-
Extremâ jam in morte parant defendere telis;
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt: alii strictis mucronibus imas
Obsedêre fores, has servant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, et pervius usus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo: infelix quà se, dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, et avo puerum Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis, unde
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti stantem, summisque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaûm solitæ naves, et Achaïca castra;
Aggressi ferro circùm, quà summa labantes
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimusque. Ea lapsa repentè ruinam
Cum sonitu trahit, et Danaûm super agmina latè
Incidit: ast alii subeunt; nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus. [Pyrrhus
Vestibulum ante ipsum primoque in limine

Exultat, telis et luce coruscus ahenâ.
Qualis ubi in lucem coluber, mala gramina pastus,
Frigida sub terrâ tumidum quem bruma tegebat;
Nunc positis novus exuviis, nitidusque juventâ,
Lubrica convolvit sublato pectore terga,
Arduus ád solem, et linguis micat ore trisulcis.
Unà ingens Periphas, et equorum agitator Achillis
Armiger Automedon; unà omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, et flammas ad culmina jactant.
Ipse inter primos correptâ dura bipenni
Limina perrumpit, postesque a cardine vellit
Æratos; jamque excisâ trabe firma cavavit
Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
Apparet domus intus, et atria longa patescunt;
Apparent Priami et veterum penetralia regum;
Armatosque vident stantes in limine primo.
At domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur; penitusque cavæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant: ferit aurea sidera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt.
Instat vi patriâ Pyrrhus: nec claustra, neque ipsi
Custodes sufferre valent: labat ariete crebro
Janua, et emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primosque trucidant
Immissi Danai, et latè loca milite complent.
Non sic, aggeribus ruptis cùm spumeus amnis
Exiit, oppositasque evicit gurgite moles, [nes
Fertur in arva furens cumulo, camposque per om-
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
Cæde Neoptolemum, geminosque in limine Atri-
Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamum- [das:
que per aras
Sanguine fœdantem, quos ipse sacraverat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro spoliisque superbi,

Procubuere: tenent Danai, quà deficit ignis.
Forsitan et Priami fuerint quæ fata, requiras.
Urbis ubi captæ casum, convulsaque vidit [tem;
Limina tectorum, et medium in penetralibus hos-
Arma diu senior desueta trementibus ævo
Circumdat nequicquam humeris, et inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
Ædibus in mediis, nudoque sub ætheris axe,
Ingens ara fuit, juxtàque veterrima laurus,
Incumbens aræ, atque umbrâ complexa Penates.
Hìc Hecuba, et natæ nequicquam altaria circùm,
Præcipites atrâ ceu tempestate columbæ,
Condensæ, et Divûm amplexæ simulacra sedebant.
Ipsum autem sumtis Priamum juvenilibus armis
Ut vidit: Quæ mens tam dira, miserrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quò ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defensoribus istis [Hector.
Tempus eget: non, si ipse meus nunc afforet
Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnes,
Aut moriere simul. Sic ore effata, recepit
Ad sese, et sacrâ longævum in sede locavit.
Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
Saucius: illum ardens infesto vulnere Pyrrhus [tâ.
Insequitur, jam jamque manu tenet, et premit has-
Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hìc Priamus, quanquam in mediâ jam morte tene
tur,
Non tamen abstinuit, nec voci, iræque peperci t.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Dî (si qua est cœlo pietas, quæ talia curet)
Persolvant grates dignas, et præmia reddant
Debita: qui nati coram me cernere letum
Fecisti, et patrios fœdâsti funere vultus.

At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo; sed jura fidemque
Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telumque imbelle sinè ictu
Conjecit; rauco quod protenus ære repulsum,
E summo clypei nequicquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergò hæc, et nuntius ibis
Pelidæ genitori: illi mea tristia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hæc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit, et in multo lapsantem sanguine nati;
Implicuitque comam lævâ; dextràque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incensam et prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
Regnatorem Asiæ: jacet ingens littore truncus,
Avulsumque humeris caput, et sinè nomine corpus.
At me tum primùm sævus circumstetit horror:
Obstupui: subiit cari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: subiit deserta Creüsa,
Et direpta domus, et parvi casus Iüli.
Respicio, et, quæ sit me circùm copia, lustro.
Deseruere omnes defessi, et corpora saltu
Ad terram misêre, aut ignibus ægra dedêre.
Jamque adeò super unus eram, cùm limina Vestæ
Servantem, et tacitam secretâ in sede latentem
Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa, sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm, et deserti conjugis iras
Præmetuens, Trojæ et patriæ communis Erinnys,
Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat.

Exarsere ignes animo: subit ira cadentem
Ulcisci patriam, et sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis patriasque Myce-
Aspiciet, partoque ibit regina triumpho ? [nas
Conjugiumque, domumque, patres, natosque vide-
Iliadum turbâ et Phrygiis comitata ministris? [bit,
Occiderit ferro Priamus ? Troja arserit igni ?
Dardanium toties sudârit sanguine littus?
Non ita : namque etsi nullum memorabile nomen
Fœmineâ in pœnâ est, nec habet victoria laudem ;
Extinxisse nefas tamen, et sumsisse merentis
Laudabor pœnas ; animumque explêsse juvabit
Ultricis flammæ, et cineres satiâsse meorum.
Talia jactabam, et furiatâ mente ferebar :
Cùm mihi se, non antè oculis tam clara, videndam
Obtulit, et purâ per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa Deam ; qualisque videri
Cœlicolis et quanta solet ; dextrâque prehensum
Continuit, roseoque hæc insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras ?
Quid furis ? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non priùs aspicies, ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen ? superet conjuxne Creüsa,
Ascaniusque puer ? quos omnes undique Graiæ
Circùm errant acies ; et ni mea cura resistat,
Jam flammæ tulerint, inimicus et hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ,
Culpatusve Paris : Divûm inclementia, Divûm,
Has evertit opes, sternitque a culmine Trojam.
Aspice ; namque omnem, quæ nunc obducta tu-
Mortales hebetat visus tibi, et humida circùm [enti
Caligat, nubem eripiam : tu ne qua parentis
Jussa time, neu præceptis parere recusa.
Hìc ubi disjectas moles, avulsaque saxis
Saxa vides, mixtoque undantem pulvere fumum ;
Neptunus muros, magnoque emota tridenti

Fundamenta quatit, totamque a sedibus urbem
Eruit. Hìc Juno Scæas sævissima portas
Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Jam summas arces Tritonia, respice, Pallas
Insedit, nimbo effulgens et Gorgone sævâ.
Ipse Pater Danais animos viresque secundas
Sufficit: ipse Deos in Dardana suscitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque impone labori.
Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.
Dixerat, et spissis noctis se condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ
Numina magna Deûm.
Tum verò omne mihi visum considere in ignes
Ilium, et ex imo verti Neptunia Troja.
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
Cùm ferro accisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim; illa usque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat:
Vulneribus donec paulatim evicta, supremum
Congemuit, traxitque jugis avulsa ruinam.
Descendo, ac ducente Deo flammam inter et hostes
Expedior; dant tela locum, flammæque recedunt.
Ast ubi jam patriæ perventum ad limina sedis,
Antiquasque domos; genitor, quem tollere in altos
Optabam primùm montes, primùmque petebam,
Abnegat excisâ vitam producere Trojâ,
Exiliumque pati. Vos o, quibus integer ævi
Sanguis, ait, solidæque suo stant robore vires;
Vos agitate fugam.
Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam,
Has mihi servâssent sedes: satìs una superque
Vidimus excidia, et captæ superavimus urbi.
Sic o, sic positum affati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam. Miserebitur hostis,
Exuviasque petet: facilis jactura sepulcri.

Jampridem invisus Divis et inutilis annos
Demoror; ex quo me Divûm pater atque hominum rex
Fulminis afflavit ventis, et contigit igni.
Talia perstabat memorans, fixusque manebat.
Nos contrà effusi lacrymis, conjuxque Creüsa,
Ascaniusque, omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et sedibus hæret in îsdem.
Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto.
Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperâsti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tantâ superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Teque tuosque juvat; patet isti janua leto.
Jamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quòd me per tela, per ignes,
Eripis? ut mediis hostem in penetralibus, utque
Ascaniumque, patremque meum, juxtàque Creüsam,
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais; sinite instaurata revisam
Prælia: nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hic ferro accingor rursus; clypeoque sinistram
Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvumque patri tendebat Iülum:
Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum:
Sin aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
Hanc primùm tutare domum. Cui parvus Iülus,
Cui pater, et conjux quondam tua dicta, relinquor?
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat;

Cùm subitum, dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter, mœstorumque ora parentum,
Ecce levis summo de vertice visus Iüli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis
Lambere flamma comas, et circùm tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, et sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sidera lætus
Extulit, et cœlo palmas cum voce tetendit:
  Jupiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos : hoc tantùm : et, si pietate meremur,
Da deinde auxilium pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit lævùm, et de cœlo lapsa per umbras
Stella facem ducens multâ cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idæâ claram se condere silvâ,
Signantemque vias; tum longo limite sulcus
Dat lucem, et latè circùm loca sulfure fumant.
Hìc verò victus genitor se tollit ad auras,
Affaturque Deos, et sanctum sidus adorat.
Jam jam nulla mora est: sequor, et, quà ducitis,
Dì patrii, servate domum, servate nepotem. [adsum.
Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troja
  est.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.
  Dixerat ille ; et jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiùsque æstus incendia volvunt.
Ergò age, care pater, cervici imponere nostræ;
Ipse subibo humeris, nec me labor iste gravabit.
Quo res cunque cadent, unum et commune perî-
Una salus ambobus erit : mihi parvus Iülus [clum,
Sit comes, et longè servet vestigia conjux.
Vos, famuli, quæ dicam, animis advertite vestris.
Est urbe egressis tumulus, templumque vetustum
Desertæ Cereris, juxtaque antiqua cupressus,

Religione patrum multos servata per annos.
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates.
Me, bello e tanto digressum et cæde recenti,
Attrectare nefas; donec me flumine vivo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros subjectaque colla
Veste super, fulvique insternor pelle leonis,
Succedoque oneri: dextræ se parvus Iülus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis.
Ponè subit conjux. Ferimur per opaca locorum:
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, et pariter comitique onerique timen-
tem. [bar
Jamque propinquabam portis, omnemque vide-
Evasisse viam; subitò cùm creber ad aures
Visus adesse pedum sonitus: genitorque per um-
bram [pinquant:
Prospiciens: Nate, exclamat, fuge, nate; pro-
Ardentes clypeos atque æra micantia cerno. [cum
Hìc mihi nescio quod trepido malè numen ami-
Confusam eripuit mentem. Namque avia cursu
Dum sequor, et notâ excedo regione viarum,
Heu! misero conjux fatone erepta Creüsa
Substitit, erravitne viâ, seu lassa resedit,
Incertum: nec pòst oculis est reddita nostris.
Nec priùs amissam respexi, animumque reflexi;
Quàm tumulum antiquæ Cereris, sedemque sacra-
Venimus: hìc demum collectis omnibus una [tam
Defuit, et comites natumque virumque fefellit.
Quem non incusavi amens hominumque Deorum-
Aut quid in eversâ vidi crudelius urbe? [que?
Ascanium, Anchisemque patrem, Teucrosque Pe-
Commendo sociis, et curvâ valle recondo. [nates

Ipse urbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
Stat casus renovare omnes, omnemque reverti
Per Trojam, et rursus caput objectare perîclis.
Principio muros, obscuraque limina portæ,
Quà gressum extuleram, repeto; et vestigia retro
Observata sequor per noctem, et lumine lustro.
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si fortè pedem, si fortè tulisset,
Me refero: irruerant Danai, et tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur; exsuperant flammæ, furit æstus ad auras.
Procedo ad Priami sedes, arcemque reviso.
Et jam porticibus vacuis, Junonis asylo,
Custodes lecti Phœnix et dirus Ulysses
Prædam asservabant: huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensæque Deorum,
Crateresque auro solidi, captivaque vestis
Congeritur: pueri et pavidæ longo ordine matres
Stant circùm.
Ausus quinetiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias, mœstusque Creüsam
Nequicquam ingeminans, iterumque iterumque vocavi.
Quærenti, et tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum atque ipsius umbra Creüsæ
Visa mihi ante oculos, et notâ major imago.
Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit
Tum sic affari, et curas his demere dictis:
Quid tantùm insano juvat indulgere dolori,
O dulcis conjux? non hæc sinè numine Divûm
Eveniunt: nec te comitem asportare Creüsam
Fas, aut ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exilia, et vastum maris æquor arandum.
Ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumque, et regia conjux
Parta tibi: lacrymas dilectæ pelle Creüsæ.

Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas
Aspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
Dardanis, et Divæ Veneris nurus.
Sed me magna Deûm genitrix his detinet oris.
Jamque vale, et nati serva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem et multa volentem
Dicere, deseruit, tenuesque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circùm;
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumtâ nocte reviso.
Atque hìc ingentem comitum affluxisse novorum
Invenio admirans numerum; matresque, virosque,
Collectam exilio pubem, miserabile vulgus.
Undique convenere, animis opibusque parati,
In quascunque velim pelago deducere terras.
Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ,
Ducebatque diem; Danaique obsessa tenebant
Limina portarum, nec spes opis ulla dabatur.
Cessi, et sublato montem genitore petivi.

LIBER III.

POSTQUAM res Asiæ Priamque evertere gentem
Immeritam visum Superis, ceciditque superbum
Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troja;
Diversa exilia, et desertas quærere terras,
Auguriis agimur Divûm; classemque sub ipsâ
Antandro, et Phrygiæ molimur montibus Idæ;
Incerti quò fata ferant, ubi sistere detur;
Contrahimusque viros. Vix prima inceperat æstas,
Et pater Anchises dare fatis vela jubebat;
Littora cùm patriæ lacrymans, portusque relinquo,
Et campos ubi Troja fuit: feror exul in altum
Cum sociis, natoque, Penatibus, et magnis Dîs.

Terra procul vastis colitur Mavortia campis ;
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo ;
Hospitium antiquum Trojæ, sociique Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, et littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis ;
Æneadasque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri, Divisque ferebam
Auspicibus cœptorum operum ; superoque nitentem
Cœlicolûm regi mactabam in littore taurum.
Fortè fuit juxtà tumulus, quo cornea summo
Virgulta, et densis hastilibus horrida myrtus.
Accessi, viridemque ab humo convellere silvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras ;
Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
Nam, quæ prima solo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus et alterius lentum convellere vimen
Insequor, et causas penitus tentare latentes:
Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa movens animo Nymphas venerabar agrestes,
Gradivumque patrem, Geticis qui præsidet arvis,
Rite secundarent visus, omenque levarent.
Tertia sed postquam majore hastilia nixu
Aggredior, genibusque adversæ obluctor arenæ :
Eloquar, an sileam ? gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad aures :
Quid miserum, Ænea, laceras ? jam parce sepulto
Parce pias scelerare manus : non me tibi Troja
Externum tulit ; haud cruor hic de stipite manat
Heu, fuge crudeles terras, fuge littus avarum ;
Nam Polydorus ego : hìc confixum ferrea texit
Telorum seges, et jaculis increvit acutis.
Tum verò ancipiti mentem formidine pressus

Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandârat alendum
Threïcio regi; cùm jam diffideret armis
Dardaniæ, cingique urbem obsidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrûm, et Fortuna recessit,
Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, et auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames? Postquam pavor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primùmque parentem,
Monstra Deûm refero; et, quæ sit sententia, posco.
Omnibus idem animus, sceleratâ excedere terrâ,
Linquere pollutum hospitium, et dare classibus Austros.
Ergò instauramus Polydoro funus, et ingens
Aggeritur tumulo tellus: stant manibus aræ,
Cœruleis mœstæ vittis atrâque cupresso;
Et circùm Iliades crinem de more solutæ.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis et sacri pateras; animamque sepulcro
Condimus, et magnâ supremum voce ciemus.
Inde ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, et lenis crepitans vocat Auster in altum;
Deducunt socii naves, et littora complent.
Provehimur portu, terræque urbesque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereïdum matri et Neptuno Ægæo:
Quam pius Arcitenens, oras et littora circùm
Errantem, Gyaro celsâ Myconoque revinxit,
Immotamque coli dedit, et contemnere ventos.
Huc feror; hæc fessos tuto placidissima portu

Accipit: egressi veneramur Apollinis urbem. 79
Rex Anius, rex idem hominum Phœbique sacer-
Vittis et sacrâ redimitus tempora lauro, [dos,
Occurrit, veterem Anchisen agnoscit amicum.
Jungimus hospitio dextras et tecta subimus.
Templa Dei saxo venerabar structa vetusto: [sis,
Da propriam, Thymbræe, domum, da mœnia fes-
Et genus, et mansuram urbem. Serva altera Trojæ
Pergama, relliquias Danaûm atque immitis Achil-
lei. [sedes?
Quem sequimur? quòve ire jubes? ubi ponere
Da, pater, augurium, atque animis illabere nostris.
Vix ea fatus eram; tremere omnia visa repentè,
Liminaque, laurusque Dei; totusque moveri 91
Mons circùm, et mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, et vox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ vos a stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.
Hìc domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, et qui nascentur ab illis. 98
Hæc Phœbus: mixtoque ingens exorta tumultu
Lætitia, et cuncti, quæ sint ea mœnia, quærunt;
Quò Phœbus vocet errantes, jubeatque reverti.
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum:
Audite, o proceres, ait, et spes discite vestras.
Creta Jovis magni medio jacet insula ponto,
Mons Idæus ubi, et gentis cunabula nostræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna
Maximus unde pater, si ritè audita recordor,
Teucrus Rhœteas primùm est advectus in oras,
Optavitque locum regno: nondum Ilium et arces
Pergameæ steterant, habitabant vallibus imis. 110
Hinc mater cultrix Cybelæ, Corybantiaque æra,
Idæumque nemus: hinc fida silentia sacris,
Et juncti currum dominæ subiere leones.

Ergò agite, et, Divûm ducunt quâ jussa, sequamur.
Placemus ventos, et Gnosia regna petamus.
Nec longo distant cursu: modò Jupiter adsit,
Tertia lux classem Cretæis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores;
Taurum Neptuno; taurum tibi, pulcher Apollo;
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus al-
bam.

Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaque littora Cretæ;
Hoste vacare domos, sedesque astare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus;
Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donu-
sam,
Olearon, niveamque Paron, sparsasque per æquor
Cycladas, et crebris legimus freta concita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor;
Hortantur socii, Cretam proavosque petamus.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntes,
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.

Ergò avidus muros optatæ molior urbis, [tem
Pergameamque voco; et lætam cognomine gen-
Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.
Jamque ferè sicco subductæ littore puppes;
Connubiis arvisque novis operata juventus;
Jura domosque dabam; subitò cùm tabida mem-
Corrupto cœli tractu, miserandaque venit [bris,
Arboribusque satisque lues, et letifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora; tum steriles exurere Sirius agros;
Arebant herbæ, et victum seges ægra negabat.
Rursus ad oràclum Ortygiæ Phœbumque remenso
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quem fessis finem rebus ferat, unde laborum
Tentare auxilium jubeat, quò vertere cursus.

Nox erat, et terris animalia somnus habebat:

Effigies sacræ Divûm, Phrygiique Penates,
Quos mecum a Trojâ mediisque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos astare jacentis
Insomnis, multo manifesti lumine; quà se
Plena per insertas fundebat luna fenestras.
Tum sic affari, et curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hìc canit: et tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardaniâ incensâ, tuaque arma secuti;
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor;
Idem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus. Tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
Mutandæ sedes. Non hæc tibi littora suasit
Delius, aut Cretæ jussit considere, Apollo.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt;
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ;
Œnotri coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
Hæ nobis propriæ sedes; hinc Dardanus ortus,
Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
Surge age, et hæc lætus longævo dicta parenti [re
Haud dubitanda refer. Corythum, terrasque requi-
Ausonias: Dictæa negat tibi Jupiter arva.
Talibus attonitus visis ac voce Deorum,
(Nec sopor illud erat; sed coram agnoscere vultus,
Velatasque comas, præsentiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore sudor,)
Corripio e stratis corpus, tendoque supinas
Ad cœlum cum voce manus, et munera libo
Intemerata focis. Perfecto lætus honore
Anchisem facio certum, remque ordine pando.
Agnovit prolem ambiguam, geminosque parentes;
Seque novo veterum deceptum errore locorum
Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,

Sola mihi tales casus Cassandra canebat.
Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro,
Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare.
Sed quis ad Hesperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phœbo, et moniti meliora sequamur.
Sic ait: et cuncti dicto paremus ovantes. 189
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque cavâ trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuere rates, nec jam ampliùs ullæ
Apparent terræ, cœlum undique, et undique pontus;
Tum mihi cœruleus supra caput astitit imber,
Noctem hyememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
Continuò venti volvunt mare, magnaque surgunt
Æquora; dispersi jactamur gurgite vasto.
Involvêre diem nimbi, et nox humida cœlum
Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, et cæcis erramus in undis. 200
Ipse diem noctemque negat discernere cœlo,
Nec meminisse viæ mediâ Palinurus in undâ.
Tres adeò incertos cæcâ caligine soles
Erramus pelago, totidem sinè sidere noctes.
Quarto terra die primùm se attollere tandem
Visa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent spumas, et cœrula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me littora primùm
Accipiunt. Strophades Graio stant nomine dictæ,
Insulæ Ionio in magno; quas dira Celæno, 211
Harpyiæque colunt aliæ; Phineïa postquam
Clausa domus, mensasque metu liquêre priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis et ira Deûm Stygiis sese extulit undis.

Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, uncæque manus, et pallida semper
Ora fame.
  Huc ubi delati portus intravimus; ecce
Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.
Irruimus ferro, et Divos ipsumque vocamus
In partem prædamque Jovem: tum littore curvo
Extruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
At subitæ horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, et magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cavatâ,
Arboribus clausi circùm atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.
Rursum ex diverso cœli cæcisque latebris
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis:
Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capessant,
Edico, et dirâ bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac jussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt enses, et scuta latentia condunt.
Ergò, ubi delapsæ sonitum per curva dedêre
Littora; dat signum speculâ Misenus ab altâ
Ære cavo: invadunt socii, et nova prælia tentant,
Obscœnas pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt; celerique fugâ sub sidera lapsæ
Semesam prædam et vestigia fœda relinquunt.
Una in præcelsâ consedit rupe Celæno,
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum stratisque juvencis,
Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis,
Et patrio insontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergò animis atque hæc mea figite dic

Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit.
Sed non antè datam cingetis mœnibus urbem,
Quàm vos dira fames, nostræque injuria cædis,
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, et in silvam pennis ablata refugit.
At sociis subitâ gelidus formidine sanguis 259
Diriguit; cecidere animi; nec jam ampliùs armis,
Sed votis precibusque jubent exposcere pacem,
Sive Deæ, seu sint diræ obscœnæque volucres.
At pater Anchises, passis de littore palmis,
Numina magna vocat, meritosque indicit honores:
Dî, prohibete minas, Dî, talem avertite casum,
Et placidi servate pios. Tum littore funem
Diripere, excussosque jubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti: ferimur spumantibus undis,
Quà cursum ventusque gubernatorque vocabant.
Jam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua saxis.
Effugimus scopulos Ithacæ, Laërtia regna, 272
Et terram altricem sævi execramur Ulixi.
Mox et Leucatæ nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, et parvæ succedimus urbi.
Anchora de prorâ jacitur; stant littore puppes.
Ergò insperatâ tandem tellure potiti,
Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras;
Actiaque Iliacis celebramus littora ludis. 280
Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socii: juvat evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hyems aquilonibus asperat undas.

Ære cavo clypeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo, et rem carmine signo:
Æneas hæc de Danais victoribus arma.
Linquere tum portus jubeo, et considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, et æquora verrunt.
Protenus aërias Phæacum abscondimus arces,
Littoraque Epiri legimus, portuque subimus
Chaonio, et celsam Buthroti ascendimus urbem.
Hìc incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum;
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui; miroque incensum pectus amore,
Compellare virum, et casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classes et littora linquens.
Solennes tum fortè dapes et tristia dona
Ante urbem, in luco, falsi Simoëntis ad undam,
Libabat cineri Andromache, Manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem,
Et geminas, causam lacrymis, sacraverat aras.
Ut me cònspexit venientem, et Troïa circùm
Arma amens vidit: magnis exterrita monstris,
Diriguit visu in medio; calor ossa reliquit;
Labitur; et longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuntius affers,
Nate Deâ? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? Dixit, lacrymasque effudit, et omnem
Implevit clamore locum. Vix pauca furenti
Subjicio, et raris turbatus vocibus hisco:
Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita, nam vera vides.
Heu quis te casus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna satìs fortuna revisit?

Hectoris, Andromache, Pyrrhin' connubia servas?
Dejecit vultum, et demissâ voce locuta est:
O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis
Jussa mori; quæ sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos, patriâ incensâ, diversa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ fastus, juvenemque superbum
Servitio enixæ, tulimus: qui deinde secutus
Ledæam Hermionen, Lacedæmoniosque Hymenæos,
Me famulam famuloque Heleno transmisit habendam.
Ast illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, et scelerum Furiis agitatus, Orestes
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit;
Pergamaque, Iliacamque jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedêre?
Aut quis te ignarum nostris Deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superatne, et vescitur aurâ?
Quem tibi jam Trojâ——
Ecquæ jam puero est amissæ cura parentis?
Ecquid in antiquam virtutem animosque viriles,
Et pater Æneas, et avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrymans, longosque ciebat
Incassum fletus; cùm sese a mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoscitque suos, lætusque ad limina ducit;
Et multùm lacrymas verba inter singula fundit.
Procedo, et parvam Trojam, simulataque magnis
Pergama, et arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scææque amplector limina portæ.

Necnon et Teucri sociâ simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulaï in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus, paterasque tenebant.
 Jamque dies alterque dies processit; et auræ
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus Austro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæso:
Trojugena, interpres Divûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, et præpetis omina pennæ,
Fare age (namque omnem cursum mihi prospera
Religio; et cuncti suaserunt numine Divi [dixit
Italiam petere, et terras tentare repôstas:
Sola novum dictuque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, et tristes denuntiat iras,
Obscœnamque famem) quæ prima pericula vito?
Quidve sequens, tantos possum superare labores?
 Hìc Helenus, cæsis primùm de more juvencis
Exorat pacem Divûm, vittasque resolvit
Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phœbe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit;
Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos.
Nate Deâ: nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata Deûm rex
Sortitur, volvitque vices; is vertitur ordo.
Pauca tibi e multis, quò tutior hospita lustres
Æquora, et Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcæ
Scire Helenum, farique vetat Saturnia Juno.
 Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Antè et Trinacriâ lentandus remus in undâ,
Et salis Ausonii lustrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Æææque insula Circæ,

Quàm tutâ possis urbem componere terrâ.
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Cùm tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba, solo recubans, albi circùm ubera nati;
Is locus urbis erit: requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros.
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc littoris oram,
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hìc et Narycii posuerunt mœnia Locri,
Et Salentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hìc illa ducis Melibœi
Parva Philoctetæ subnixa Petelia muro.
Quin, ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris jam vota in littore solves;
Purpureo velare comas adopertus amictu;
Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum
Hostilis facies occurrat, et omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto:
Hâc casti maneant in religione nepotes.
Ast ubi digressum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, et angusti rarescent claustra Pelori;
Læva tibi tellus, et longò læva petantur
Æquora circuitu: dextrum fuge littus et undas.
Hæc loca, vi quondam et vastâ convulsa ruinâ
(Tantùm ævi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt: cùm protenus utraque tellus
Una foret: venit medio vi pontus, et undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbes
Littore diductas angusto interluit æstu.
Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obsidet; atque imo barathri ter gurgite vastos

Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, et sidera verberat undâ.
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
Ora exertantem, et naves in saxa trahentem.
Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema immani corpore pistrix,
Delphinûm caudas utero commissa luporum.
Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos et circumflectere cursus,
Quàm semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, et cœruleis canibus resonantia saxa.
Præterea, si qua est Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum si veris implet Apollo;
Unum illud tibi, nate Deâ, præque omnibus unum
Prædicam, et repetens iterumque iterumque monebo:
Junonis magnæ primùm prece numen adora:
Junoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus supera donis: sic denique victor
Trinacriâ fines Italos mittêre relictâ.
Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
Divinosque lacus, et Averna sonantia silvis;
Insanam vatem aspicies, quæ rupe sub imâ
Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.
Quæcumque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit:
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verùm eadem, verso tenuis cùm cardine ventus
Impulit, et teneras turbavit janua frondes;
Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.
Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllæ.
Hìc tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti;
Quamvis increpitent socii, et vi cursus in altum
Vela vocet, possisque sinus implere secundos:

Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas.
Ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella, [rem,
Et quo quemque modo fugiasque ferasque labo-
Expediet; cursusque dabit venerata secundos.
Hæc sunt, quæ nostrâ liceat te voce moneri.
Vade age, et ingentem factis fer ad æthera Trojam.
Quæ postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro gravia, sectoque elephanto
Imperat ad naves ferri, stipatque carinis
Ingens argentum, Dodonæosque lebetas,
Loricam consertam hamis, auroque trilicem,
Et conum insignis galeæ, cristasque comantes,
Arma Neoptolemi: sunt et sua dona parenti.
Addit equos, additque duces;
Remigium supplet; socios simul instruit armis.
Interea classem velis aptare jubebat
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
Conjugio, Anchisa, Veneris dignate superbo,
Cura Deûm, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniæ tellus; hanc arripe velis.
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est.
Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, o felix nati pietate: quid ultra
Provehor, et fando surgentes demoror Austros?
Nec minùs Andromache, digressu mœsta supremo,
Fert picturatas auri subtemine vestes, [nori;
Et Phrygiam Ascanio chlamydem; nec cedit ho-
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur: [rum
Accipe et hæc, manuum tibi quæ monumenta mea-
Sint, puer, et longum Andromachæ testentur amo-
rem,
Conjugis Hectoreæ. Cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago!

Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies; nullum maris æquor arandum;
Arva neque Ausoniæ semper cedentia retro
Quærenda. Effigiem Xanthi, Trojamque videtis,
Quam vestræ fecere manus; melioribus, opto,
Auspiciis, et quæ fuerit minùs obvia Graiis.
Si quando Tybrim vicinaque Tybridis arva
Intràro, gentique meæ data mœnia cernam;
Cognatasque urbes olim, populosque propinquos
Epiro, Hesperiâ, quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem casus, unam faciemus utramque
Trojam animis: maneat nostros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta;
Unde iter Italiam, cursusque brevissimus undis.
Sol ruit interea, et montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris, ad undam,
Sortiti remos, passimque in littore sicco
Corpora curamus: fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium Nox horis acta subibat;
Haud segnis strato surgit Palinurus, et omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat.
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Tri-
Armatumque auro circumspicit Oriona. [ones,
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,
Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus,
Tentamusque viam, et velorum pandimus alas.
Jamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
Cùm procul obscuros colles, humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
Italiam læto socii clamore salutant.

Tum pater Anchises magnum cratera coronâ
Induit, implevitque mero, Divosque vocavit,
Stans celsâ in puppi:
Dî, maris et terræ tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, et spirate secundi. 529
Crebrescunt optatæ auræ, portusque patescit
Jam propior, templumque apparet in arce Minervæ.
Vela legunt socii, et proras ad littora torquent.
Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum;
Objectæ salsâ spumant aspergine cautes;
Ipse latet: gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitque a littore templum.
Quatuor hìc, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentes campum latè, candore nivali.
Et pater Anchises: Bellum, o terra hospita, portas.
Bello armantur equi: bellum hæc armenta minantur. 540
Sed tamen îdem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, et fræna jugo concordia ferre;
Spes est pacis, ait. Tum numina sancta precamur
Palladis armisonæ, quæ prima accepit ovantes;
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Præceptisque Heleni, dederat quæ maxima, ritè
Junoni Argivæ jussos adolemus honores.
Haud mora, continuò perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum,
Grajugenûmque domos, suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur. Attollit se Diva Lacinia contrà, 552
Caulonisque arces, et navifragum Scylacæum.
Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Ætna;
Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa
Audimus longè, fractasque ad littora voces;
Exultantque vada, atque æstu miscentur arenæ.
Et pater Anchises: Nimirum hæc illa Charybdis;

Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda canebat.
Eripite, o socii, pariterque insurgite remis.
Haud minùs ac jussi faciunt: primusque rudentem
Contorsit lævas proram Palinurus ad undas;
Lævam cuncta cohors remis ventisque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite, et idem
Subductâ ad Manes imos descendimus undâ.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedêre;
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum sole reliquit;
Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.

Portus ab accessu ventorum immotus, et ingens
Ipse; sed horrificis juxtà tonat Ætna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente favillâ;
Attollitque globos flammarum, et sidera lambit:
Interdum scopulos avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus
Urgeri mole hâc, ingentemque insuper Ætnam
Impositam, ruptis flammam expirare caminis;
Et fessum quoties mutat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, et cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti silvis immania monstra
Perferimus; nec, quæ sonitum det causa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthrâ
Sidereâ polus; obscuro sed nubila cœlo;
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Postera jamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Cùm subitò e silvis, macie confecta supremâ,
Ignoti nova forma viri, miserandaque cultu,
Procedit, supplexque manus ad littora tendit.
Respicimus. Dira illuvies, immissaque barba,

Consertum tegmen spinis ; at cetera Graius,
Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.
Isque ubi Dardanios habitus et Troïa vidit
Arma procul ; paulum aspectu conterritus hæsit,
Continuitque gradum : mox sese ad littora præceps
Cum fletu precibusque tulit: Per sidera testor,
Per superos, atque hoc cœli spirabile lumen ;
Tollite me, Teucri ; quascunque abducite terras.
Hoc sat erit. Scio me Danais e classibus unum
Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastoque immergite ponto.
Si pereo, manibus hominum periisse juvabit.
Dixerat ; et genua amplexus, genibusque volutans
Hærebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur ; quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat juveni, atque animum præsenti pignore firmat.
Ille hæc, depositâ tandem formidine, fatur :
Sum patriâ ex Ithacâ, comes infelicis Ulixi,
Nomen Achemenides ; Trojam genitore Adamasto
Paupere (mansissetque utinam fortuna !) profectus.
Hìc me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens : ipse arduus, altaque pulsat
Sidera, (Dî, talem terris avertite pestem !)
Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli.
Visceribus miserorum, et sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cùm corpora nostro,
Prensa manu magnâ, medio resupinus in antro,
Frangeret ad saxum, sanieque expersa natarent
Limina : vidi, atro cùm membra fluentia tabo
Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.

Haud impune quidem; nec talia passus Ulixes,
Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus,
Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
Immensus, saniem eructans, ac frusta cruento
Per somnum commixta mero; nos, magna precati
Numina, sortitique vices, unà undique circùm
Fundimur, et telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torvâ solum sub fronte latebat,
Argolici clypei aut Phœbeæ lampadis instar;
Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite, ô miseri, fugite, atque ab littore funem
Rumpite.
Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat;
Centum alii curva hæc habitant ad littora vulgò
Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.
Tertia jam lunæ se cornua lumine complent,
Cùm vitam in silvis, inter deserta ferarum [pas
Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclo-
Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
Victum infelicem, baccas, lapidosaque corna
Dant rami, et vulsis pascunt radicibus herbæ.
Omnia collustrans, hanc primùm ad littora clas-
sem
Conspexi venientem: huic me, quæcunque fuisset,
Addixi: satìs est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potiùs quocunque absumite leto.
Vix ea fatus erat, summo cùm monte videmus
Ipsum inter pecudes vastâ se mole moventem
Pastorem Polyphemum, et littora nota petentem:
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen
ademtum.
Trunca manu pinus regit et vestigia firmat.
Lanigeræ comitantur oves, ea sola voluptas,

Solamenque mali (de collo fistula pendet).
Postquam altos tetigit fluctus, et ad æquora venit;
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem, [quor
Dentibus infrendens gemitu: graditurque per æ-
Jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, sic merito, tacitique incidere funem;
Verrimus et proni certantibus æquora remis.
Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verùm ubi nulla datur dextrâ affectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo;
Clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
Intremuere undæ, penitusque exterrita tellus
Italiæ, curvisque immugiit Ætna cavernis.
At genus e silvis Cyclopum et montibus altis
Excitum ruit ad portus, et littora complet.
Cernimus astantes nequicquam lumine torvo
Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cùm vertice celso
Aëriæ quercus aut coniferæ cyparissi
Constiterunt, silva alta Jovis, lucusve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, et ventis intendere vela secundis.
*Contrà, jussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
*Inter utramque viam, leti discrimine parvo,
*Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.
Ecce autem Boreas angustâ a sede Pelori
Missus adest: vivo prætervehor ostia saxo [tem.
Pantagiæ, Megarosque sinus, Thapsumque jacen-
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Littora Achemenides, comes infelicis Ulixi.

Sicanio prætenta sinu jacet insula contra
Plemmyrium undosum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc, Elidis amnem,

Occultas egisse vias subter mare ; qui nunc
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
Jussi numina magna loci veneramur : et inde
Exsupero præpingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes projectaque saxa Pachyni
Radimus, et fatis nunquam concessa moveri
Apparet Camarina procul, campique Geloi,
Immanisque Gela, fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas ostentat maxima longè
Mœnia, magnanimûm quondam generator equo-
Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus ; [rum.
Et vada dura lego saxis Lilybeïa cæcis.
Hinc Drepani me portus et illætabilis ora
Accipit. Hìc, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu ! genitorem, omnis curæ casûsque levamen,
Amitto Anchisen : hìc me, pater optime, fessum
Deseris, heu ! tantis nequicquam erepte periclis.
Nec vates Helenus, cùm multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus ; non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digressum vestris Deus appulit oris.
Sic pater Æneas, intentis omnibus, unus,
Fata renarrabat Divûm, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hìc fine quievit.

LIBER IV.

At regina, gravi jamdudum saucia curà,
Vulnus alit venis, et cæco carpitur igni,
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos : hærent infixi pectore vultus,
Verbaque; nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbeâ lustrabat lampade terras,

Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Cùm sic unanimam alloquitur malè sana sororem :
Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent ?
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes?
Quem sese ore ferens! quàm forti pectore et armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus esse Deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!
Si mihi non animo fixum immotumque sederet,
Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertæsum thalami tædæque fuisset;
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
Anna, fatebor enim, miseri post fata Sichæi
Conjugis, et sparsos fraternâ cæde Penates;
Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
Impulit : agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem priùs ima dehiscat ;
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
Antè, Pudor, quàm te violo, aut tua jura resolvo.
Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit : ille habeat secum, servetque sepulcro.
Sic effata, sinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert : O luce magìs dilecta sorori,
Solane perpetuâ mœrens carpêre juventâ ?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia nôris ?
Id cinerem, aut manes credis curare sepultos ?
Esto : ægram nulli quondam flexere mariti ;
Non Libyæ, non antè Tyro : despectus Iarbas,
Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit : placitone etiam pugnabis amori ?
Nec venit in mentem, quorum consederis arvis ?

Hinc Gætulæ urbes, genus insuperabile bello,
Et Numidæ infræni cingunt, et inhospita Syrtis;
Hinc deserta siti regio, latèque furentes
Barcæi. Quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas?
Dîs equidem auspicibus reor, et Junone secundâ,
Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas. [regna
Quam tu urbem, soror, hanc cernes! quæ surgere
Conjugio tali! Teucrûm comitantibus armis,
Punica se quantis attollet gloria rebus!
Tu modò posce Deos veniam, sacrisque litatis,
Indulge hospitio, causasque innecte morandi;
Dum pelago desævit hyems, et aquosus Orion,
Quassatæque rates, dum non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo;
Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.
Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit;
Aut ante ora Deûm pingues spatiatur ad aras,
Instauratque diem donis, pecudumque reclusis
Pectoribus inhians, spirantia consulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? est mollis flamma medullas
Interea, et tacitum vivit sub pectore vulnus.
Uritur infelix Dido, totâque vagatur
Urbe furens: qualis conjectâ cerva sagittâ,
Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius; illa fugâ silvas saltusque peragrat
Dictæos; hæret lateri letalis arundo.
Nunc media Æneam secum per mœnia ducit.

Sidoniasque ostentat opes, urbemque paratam.
Incipit effari, mediâque in voce resistit.
Nunc eadem, labente die, convivia quærit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Pòst, ubi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos ;
Sola domo mœret vacuâ, stratisque relictis [que :
Incubat : illum absens absentem auditque videt-
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem.
Non cœptæ assurgunt turres, non arma juventus
Exercet, portusve aut propugnacula bello
Tuta parant : pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.
Quam simul ac tali persensit peste teneri
Cara Jovis conjux, nec famam obstare furori ;
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis :
Egregiam verò laudem et spolia ampla refertis,
Tuque puerque tuus ; magnum et memorabile
numen,
Una dolo Divûm si fœmina victa duorum est.
Nec me adeò fallit, veritam te mœnia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ. [ta ?
Sed quis erit modus ? aut quò nunc certamina tan-
Quin potiùs pacem æternam pactosque hymenæos
Exercemus ? habes, totâ quod mente petîsti :
Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergò populum, paribusque rega-
Auspiciis : liceat Phrygio servire marito, [mus
Dotalesque tuæ Tyrios permittere dextræ.
Olli (sensit enim simulatâ mente locutam,
Quò regnum Italiæ Libycas averteret oras)
Sic contrà est ingressa Venus : Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello ?

Si modò, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Jupiter unam
Esse velit Tyriis urbem, Trojâque profectis;
Miscerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux; tibi fas animum tentare precando.
Perge, sequar. Tum sic excepit regia Juno:
Mecum erit iste labor: nunc quâ ratione, quod in-
Confieri possit, paucis, adverte, docebo. [stat,
Venatum Æneas, unàque miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
His ego nigrantem commixtâ grandine nimbum,
Dum trepidant alæ, saltusque indagine cingunt,
Desuper infundam, et tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, et nocte tegentur opacâ.
Speluncam Dido dux et Trojanus eandem
Devenient. Adero, et, tua si mihi certa voluntas,
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.
Hìc Hymenæus erit. Non adversata, petenti
Annuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
It portis jubare exorto delecta juventus;
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, et odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant; ostroque insignis et auro
Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magnâ stipante catervâ,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Necnon et Phrygii comites, et lætus Iülus,
Incedunt. Ipse ante alios pulcherrimus omnes
Infert se socium Æneas, atque agmina jungit.
Qualis, ubi hybernam Lyciam Xanthique fluenta

Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo,
Instauratque choros, mixtique altaria circùm [si;
Cretesque Dryopesque fremunt, pictique Agathyr-
Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro;
Tela sonant humeris. Haud illo segnior ibat
Æneas; tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montes, atque invia
Ecce feræ, saxi dejectæ vertice, capræ [lustra;
Decurrêre jugis; aliâ de parte patentes
Transmittunt cursu campos, atque agmina cervi
Pulverulenta fugâ glomerant, montesque relin-
At puer Ascanius mediis in vallibus acri [quunt.
Gaudet equo: jamque hos cursu, jam præterit illos
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte
leonem.
Interea magno misceri murmure cœlum
Incipit; insequitur commixtâ grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, et Trojana juventus,
Dardaniusque nepos Veneris, diversa per agros
Tecta metu petiere: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux et Trojanus eandem
Deveniunt: prima et Tellus et pronuba Juno
Dant signum: fulsere ignes et conscius æther
Connubiis; summoque ululârunt vertice Nymphæ.
Ille dies primus leti primusque malorum
Causa fuit: neque enim specie famâve movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem;
Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.
Extemplo Libyæ magnas it Fama per urbes:
Fama, malum quo non aliud velocius ullum;
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.
Parva metu primo; mox sese attollit in auras,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.

Illam Terra parens, irâ irritata Deorum,
Extremam (ut perhibent) Cœo Enceladoque sororem
Progenuit; pedibus celerem et pernicibus alis. 180
Monstrum horrendum, ingens: cui quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi subter (mirabile dictu),
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat cœli medio terræque per umbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat urbes;
Tam ficti pravique tenax, quàm nuntia veri.
Hæc tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Æneam, Trojano a sanguine cretum, 191
Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido;
Nunc hyemem inter se luxu, quàm longa, fovere,
Regnorum immemores, turpique cupidine captos.
Hæc passim Dea fœda virûm diffundit in ora.
Protenus ad regem cursus detorquet Iarbam,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
  Hic Ammone satus, raptâ Garamantide Nymphâ,
Templa Jovi centum latis immania regnis, 199
Centum aras posuit; vigilemque sacraverat ignem,
Excubias Divûm æternas, pecudumque cruore
Pingue solum, et variis florentia limina sertis.
Isque amens animi et rumore accensus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina Divûm,
Multa Jovem manibus supplex orâsse supinis:
Jupiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
Aspicis hæc? an te, genitor, cùm fulmina torques,
Nequicquam horremus? cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, et inania murmura miscent?

Fœmina, quæ nostris errans in finibus urbem
Exiguam pretio posuit; cui littus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
Repulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu,
Mæoniâ mentum mitrâ crinemque madentem
Subnexus, rapto potitur; nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, arasque tenentem
Audiit omnipotens; oculosque ad mœnia torsit
Regia, et oblitos famæ melioris amantes.
Tum sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis;
Dardaniumque ducem, Tyriâ Carthagine qui nunc
Expectat, fatisque datas non respicit urbes,
Alloquere, et celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promisit, Graiûmque ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui gravidam imperiis, belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse suâ molitur laude laborem;
Ascanione pater Romanas invidet arces?
Quid struit, aut quâ spe inimicâ in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva?
Naviget. Hæc summa est, hic nostri nuntius esto.
Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio: et primùm pedibus talaria nectit
Aurea; quæ sublimem alis, sive æquora supra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hâc animas ille evocat Orco
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit;
Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.

Illâ fretus agit ventos, et turbida tranat
Nubila. Jamque volans apicem et latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit:
Atlantis, cinctum assiduè cui nubibus atris
Piniferum caput et vento pulsatur et imbri:
Nix humeros infusa tegit; tum flumina mento
Præcipitant senis, et glacie riget horrida barba.
Hìc primùm paribus nitens Cyllenius alis
Constitit; hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit; avi similis, quæ circùm littora, circùm
Piscosos scopulos, humilis volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter cœlumque volabat;
Littus arenosum Libyæ ventosque secabat
Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primùm alatis tetigit magalia plantis;
Æneam fundantem arces, ac tecta novantem
Conspicit: atque illi stellatus iaspide fulvâ
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna,
Demissa ex humeris; dives quæ munera Dido
Fecerat, et tenui telas discreverat auro.
Continuò invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
Extruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
Ipse Deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum et terras qui numine torquet;
Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras:
Quid struis, aut quâ spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tuâ moliris laude laborem;
Ascanium surgentem, et spes hæredis Iüli
Respice; cui regnum Italiæ Romanaque tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus
Mortales visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

At verò Æneas aspectu obmutuit amens,
Arrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit.
Ardet abire fugâ, dulcesque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioque Deorum. [tem
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furen-
Audeat affatu? quæ prima exordia sumat? [luc;
*Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit il-
*In partesque rapit varias, perque omnia versat.
Hæc alternanti potior sententia visa est. [thum:
Mnesthea Sergestumque vocat, fortemque Cloan-
Classem aptent taciti, sociosque ad littora cogant;
Arma parent; et quæ sit rebus causa novandis,
Dissimulent; sese interea, quando optima Dido
Nesciat et tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, et quæ mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ociùs omnes
Imperio læti parent, ac jussa facessunt.
At regina dolos (quis fallere possit amantem!)
Præsensit, motusque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens. Eadem impia fama furenti
Detulit armari classem, cursumque parari.
Sævit inops animi, totamque incensa per urbem
Bacchatur; qualis commotis excita sacris
Thyas, ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Æneam compellat vocibus ultro:
Dissimulare etiam sperâsti, perfide, tantum
Posse nefas, tacitusque meâ decedere terrâ?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hyberno moliris sidere classem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
Crudelis? Quid? si non arva aliena domosque
Ignotas peteres, et Troja antiqua maneret;
Troja per undosum peteretur classibus æquor?

Mene fugis? per ego has lacrymas dextramque tuam, te,
(Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa reliqui)
Per connubia nostra, per inceptos Hymenæos;
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum; miserere domûs labentis, et istam,
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Nomadumque tyranni
Odere, infensi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, et, quâ solâ sidera adibam,
Fama prior. Cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Destruat? aut captam ducat Gætulus Iarbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles, si quis mihi parvulus aulâ
Luderet Æneas, qui te tamen ore referret;
Non equidem omnino capta aut deserta viderer.
Dixerat. Ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
Promeritam; nec me meminisse pigebit Elisæ;
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
Pro re pauca loquar. Nec ego hanc abscondere furto
Speravi, ne finge, fugam; nec conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis, et sponte meâ componere curas;
Urbem Trojanam primùm dulcesque meorum
Reliquias colerem, Priami tecta alta manerent;
Et recidiva manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ jussere capessere sortes.

Hic amor, hæc patria est. Si te Carthaginis arces
Phœnissam, Libycæque aspectus detinet urbis;
Quæ tandem Ausoniâ Teucros considere terrâ
Invidia est? et nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis et turbida terret imago.
Me puer Ascanius, capitisque injuria cari,
Quem regno Hesperiæ fraudo et fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres Divûm, Jove missus ab ipso,
(Testor utrumque caput) celeres mandata per auras
Detulit. Ipse Deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.
Desine, meque tuis incendere, teque querelis:
Italiam non sponte sequor.
  Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, et sic accensa profatur:
Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admôrunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? aut miseratus amantem est?
Quæ quibus anteferam? jam jam nec maxima Juno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.
Nusquam tuta fides. Ejectum littore, egentem
Excepi, et regni demens in parte locavi;
Amissam classem, socios a morte reduxi.
Heu! Furiis incensa feror. Nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc et Jove missus ab ipso
Interpres Divûm fert horrida jussa per auras.
Scilicet is Superis labor est, ea cura quietos

Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis; pete regna per undas.
Spero equidem mediïs, si quid pia numina possunt,
Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
Sæpe vocaturum. Sequar atris ignibus absens;
Et, cùm frigida mors animâ seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero: dabis, improbe, pœnas:
Audiam, et hæc manes veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
Ægra fugit, seque ex oculis avertit et aufert,
Linquens multa metu cunctantem et multa parantem
Dicere. Suscipiunt famulæ, collapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.
  At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, et dictis avertere curas;
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore;
Jussa tamen Divûm exsequitur, classemque revisit.
Tum verò Teucri incumbunt, et littore celsas
Deducunt toto naves: natat uncta carina;
Frondentesque ferunt remos, et robora silvis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernas, totâque ex urbe ruentes.
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cùm populant, hyemis memores, tectoque reponunt;
It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle angusto; pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris; pars agmina cogunt,
Castigantque moras: opere omnis semita fervet.
  Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
Quosve dabas gemitus? cùm littora fervere latè
Prospiceres arce ex summâ, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?

Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, et supplex animos submittere amori;
Ne quid inexpertum, frustra moritura, relinquat.
Anna, vides toto properari littore; circùm
Undique convenêre; vocat jam carbasus auras;
Puppibus et læti nautæ imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero. Miseræ hoc tamen unum
Exsequere, Anna, mihi: solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
Sola viri molles aditus et tempora nôras.
I, soror, atque hostem supplex affare superbum:
Non ego cum Danais Trojanam exscindere gentem
Aulide juravi, classemve ad Pergama misi;
Nec patris Anchisæ cineres manesve revelli:
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quò ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
Expectet facilemque fugam, ventosque ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro,
Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus inane peto, requiem spatiumque furori;
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam; miserere sororis!
Quam mihi cùm dederis, cumulatam morte remittam.

Talibus orabat, talesque miserrima fletus
Fertque refertque soror: sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obstant, placidasque viri Deus obstruit aures.
Ac velut, annoso validam cùm robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant; it stridor, et altè
Consternunt terram concusso stipite frondes;

Ipsa hæret scopulis; et quantùm vertice ad auras
Ætherias, tantùm radice in Tartara tendit.
Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, et magno persentit pectore curas:
Mens immota manet; lacrymæ volvuntur inanes.
Tum verò infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat; tædet cœli convexa tueri.
Quò magìs inceptum peragat, lucemque relinquat,
Vidit, thuricremis cùm dona imponeret aris,
Horrendum dictu, latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscœnum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Præterea fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis et festâ fronde revinctum:
Hinc exaudiri voces et verba vocantis
Visa viri, nox cùm terras obscura teneret;
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, et longas in fletum ducere voces.
Multaque præterea vatum prædicta piorum
Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem
In somnis ferus Æneas; semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, et Tyrios desertâ quærere terrâ.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et solem geminum, et duplices se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem et serpentibus atris
Cùm fugit, ultricesque sedent in limine Diræ.
Ergò ubi concepit Furias evicta dolore,
Decrevitque mori; tempus secum ipsa modumque
Exigit, et, mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:
Inveni, germana, viam, gratare sorori,

Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
Oceani finem juxta, solemque cadentem,
Ultimus Æthiopum locus est; ubi maximus Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulasque draconi
Quæ dabat, et sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella soporiferumque papaver.
Hæc se carminibus promittit solvere mentes
Quas velit; ast aliis duras immittere curas,
Sistere aquam fluviis, et vertere sidera retro;
Nocturnosque ciet manes. Mugire videbis
Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
Testor, cara, Deos, et te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige; et arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuviasque omnes, lectumque jugalem,
Quo perii, superimponas. Abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet monstratque sacerdos.
Hæc effata silet; pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere funera sacris
Germanam credit; nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet, quàm morte Sichæi.
Ergò jussa parat.

At Regina, pyrâ penetrali in sede sub auras
Erectâ ingenti, tædis atque ilice sectâ,
Intenditque locum sertis, et fronde coronat
Funereâ: super, exuvias, ensemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circùm; et crines effusa sacerdos
Tercentum tonat ore Deos, Erebumque, Chaosque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparserat et latices simulatos fontis Averni;
Falcibus et messæ ad lunam quæruntur ahenis

Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.
Quæritur et nascentis equi de fronte revulsus,
Et matri præreptus amor.
Ipsa molâ manibusque piis, altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veste recinctâ,
Testatur moritura Deos, et conscia fati 519
Sidera: tum, si quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet justumque memorque, precatur.

Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, silvæque et sæva quiêrant
Æquora; cùm medio volvuntur sidera lapsu;
Cùm tacet omnis ager, pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus latè liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti
Lenibant curas, et corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœnissa; neque unquam
Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem
Accipit: ingeminant curæ, rursusque resurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æstu. 532

Sic adeò insistit, secumque ita corde volutat:
En! quid ago? rursusne procos irrisa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia supplex,
Quos ego sim toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes atque ultima Teucrûm
Jussa sequar? quiane auxilio juvat antè levatos,
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem, fac velle, sinet? ratibusve superbis 540
Invisam accipiet? nescis, heu, perdita, necdum
Laomedonteæ sentis perjuria gentis?
Quid tum? sola fugâ nautas comitabor ovantes?
An Tyriis, omnique manu stipata meorum
Inferar? et quos Sidoniâ vix urbe revelli,

Rursus agam pelago, et ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolo-
Tu lacrymis evicta meis, tu prima furentem [rem.
His, germana, malis oneras, atque objicis hosti.
Non licuit thalami expertem sinè crimine vitam
Degere more feræ, tales nec tangere curas?
Non servata fides cineri promissa Sichæo.
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Æneas celsâ in puppi, jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam ritè paratis.
Huic se forma Dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est;
Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque,
Et crines flavos, et membra decora juventæ:
Nate Deâ, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec, quæ circùm stent te deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æstu. [tas?
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare potes-
Jam mare turbari trabibus, sævasque videbis
Collucere faces, jam fervere littora flammis;
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras: varium et mutabile semper
Fœmina. Sic fatus nocti se immiscuit atræ.
Tum verò Æneas, subitis exterritus umbris,
Corripit e somno corpus, sociosque fatigat:
Præcipites vigilate, viri, et considite transtris:
Solvite vela citi. Deus æthere missus ab alto,
Festinare fugam, tortosque incidere funes, [rum,
Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte Deo-
Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adsis o, placidusque juves, et sidera cœlo
Dextra feras. Dixit: vaginâque eripit ensem
Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro.

Idem omnes simul ardor habet ; rapiuntque, ruuntque ;
Littora deseruere : latet sub classibus æquor.
Adnixi torquent spumas, et cœrula verrunt.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile :
Regina e speculis ut primùm albescere lucem
Vidit, et æquatis classem procedere velis,
Littoraque et vacuos sensit sinè remige portus ;
Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
Flaventesque abscissa comas : Proh Jupiter ! ibit
Hic, ait, et nostris illuserit advena regnis ?
Non arma expedient, totâque ex urbe sequentur
Deripientque rates alii navalibus ? ite,
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.
Quid loquor ? aut ubi sum ? quæ mentem insania
Infelix Dido ! nunc te facta impia tangunt. [mutat ?
Tum decuit, cùm sceptra dabas. En dextra fides-
Quem secum patrios aiunt portare Penates ! [que
Quem subiîsse humeris confectum ætate parentem
Non potui abreptum divellere corpus et undis
Spargere ? non socios, non ipsum absumere ferr
Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis ?
Verùm anceps pugnæ fuerat fortuna ! fuisset ;
Quem metui moritura ? faces in castra tulissem,
Implêssemque foros flammis, natumque patremque
Cum genere extinxêm : memet super ipsa dedissem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuque harum interpres curarum, et conscia Juno,
Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,
Et Diræ ultrices, et Dî morientis Elissæ,
Accipite hæc, meritumque malis advertite numen,
Et nostras audite preces. Si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est ;

Et sic fata Jovis poscunt: hic terminus hæret;
At bello audacis populi vexatus et armis,
Finibus extorris, complexu avulsus Iüli,
Auxilium imploret, videatque indigna suorum
Funera: nec, cùm se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optatâ luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediâque inhumatus arenâ.
Hæc precor: hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
Exercete odiis; cinerique hæc mittite nostro
Munera. Nullus amor populis, nec fœdera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
Nunc, olim, quocunque dabunt se tempore vires.
Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotesque.
Hæc ait, et partes animum versabat in omnes,
Invisam quærens quamprimùm abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi,
Namque suam patriâ antiquâ cinis ater habebat:
Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem:
Dic corpus properet fluviali spargere lymphâ,
Et pecudes secum et monstrata piacula ducat.
Sic veniat; tuque ipsa piâ tege tempora vittâ.
Sacra Jovi Stygio, quæ ritè incepta paravi,
Perficere est animus; finemque imponere curis;
Dardaniique rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait. Illa gradum studio celerabat anili.
At trepida et cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisque trementes
Interfusa genas, et pallida morte futurâ,
Interiora domûs irrumpit limina, et altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.

Hìc, postquam Iliacas vestes notumque cubile
Conspexit, paullum lacrymis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque novissima verba :
Dulces exuviæ, dum fata Deusque sinebant,
Accipite hanc animam, meque his exsolvite curis
Vixi, et quem dederat cursum fortuna, peregi;
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Urbem præclaram statui : mea mœnia vidi :
Ulta virum, pœnas inimico a fratre recepi :
Felix, heu nimiùm felix ! si littora tantùm
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
Dixit ; et, os impressa toro, moriemur inultæ !
Sed moriamur, ait: sic, sic juvat ire sub umbras
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostræ secum ferat omina mortis.
 Dixerat ; atque illam media inter talia ferro
Collapsam aspiciunt comites, ensemque cruore
Spumantem, sparsasque manus. It clamor ad alta
Atria, concussam bacchatur fama per urbem.
Lamentis gemituque et fœmineo ululatu
Tecta fremunt, resonat magnis plangoribus æther.
Non aliter quàm si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros ; flammæque furentes
Culmina perque hominum volvantur perque Deorum.
 Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
Unguibus ora soror fœdans et pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat :
Hoc illud, germana, fuit ? me fraude petebas ?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes aræque parabant ?
Quid primùm deserta querar ? comitemne sororem
Sprevisti moriens ? eadem me ad fata vocâsses,
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosque vocavi
Voce Deos ; sic te ut positâ crudelis abessem ?

Extinxti me teque, soror, populumque, patresque
Sidonios, urbemque tuam. Date, vulnera lymphis
Abluam; et extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. Sic fata, gradus evaserat altos,
Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa, graves oculos conata attollere, rursus
Deficit: infixum stridit sub pectore vulnus.
Ter sese attollens cubitoque innixa levavit,
Ter revoluta toro est; oculisque errantibus, alto
Quæsivit cœlo lucem, ingemuitque repertâ.
  Tum Juno omnipotens, longum miserata dolo-
Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo, [rem,
Quæ luctantem animam nexosque resolveret artus.
Nam, quia nec fato, meritâ nec morte peribat;
Sed misera ante diem, subitoque accensa furore;
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergò Iris croceis per cœlum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso Sole colores,
Devolat, et supra caput astitit: Hunc ego Diti
Sacrum jussa fero, teque isto corpore solvo.
Sic ait, et dextrâ crinem secat: omnis et unà
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

LIBER V.

Interea medium Æneas jam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros Aquilone secabat;
Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elissæ
Collucent flammis: quæ tantum accenderit ignem,
Causa latet; duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid fœmina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.

Ut pelagus tenuere rates, nec jam ampliùs ulla
Occurrit tellus, cœlum undique et undique pontus;
Olli cœruleus supra caput astitit imber,
Noctem hyememque ferens; et inhorruit unda te-
Ipse gubernator puppi Palinurus ab altâ: [nebris.
Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus,
Colligere arma jubet, validisque incumbere remis;
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Ænea, non, si mihi Jupiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.
Mutati transversa fremunt, et vespere ab atro
Consurgunt venti; atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contrà, nec tendere tantum
Sufficimus: superat quoniam Fortuna, sequamur;
Quòque vocat, vertamus iter. Nec littora longè
Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos;
Si modò rite memor servata remetior astra.
Tum pius Æneas: Equidem sic poscere ventos
Jamdudum, et frustra cerno te tendere contrà.
Flecte viam velis. An sit mihi gratior ulla,
Quòve magìs fessas optem dimittere naves;
Quàm quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
Intendunt Zephyri: fertur cita gurgite classis:
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelso miratus vertice montis
Adventum, sociasque rates, occurrit Acestes,
Horridus, in jaculis et pelle Libystidis ursæ:
Troïa Criniso conceptum flumine mater [tum,
Quem genuit. Veterum non immemor ille paren
Gratatur reduces, et gazâ lætus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera cùm primo stellas oriente fugârat

Clara dies, socios in cœtum littore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:
  Dardanidæ magni, genus alto a sanguine Divûm,
Annuus exactis completur mensibus orbis;
Ex quo reliquias divinique ossa parentis
Condidimus terrâ, mœstasque sacravimus aras.
Jamque dies, ni fallor, adest, quem semper acer-
Semper honoratum, sic Dî voluistis, habebo. [bum,
Hunc ego, Gætulis agerem si syrtibus exul,
Argolicove mari deprensus, et urbe Mycenæ;
Annua vota tamen, solemnesque ordine pompas
Exequerer; struerenque suis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis,
Haud equidem sinè mente, reor, sinè numine Di-
Adsumus; et portus delati intramus amicos. [vûm,
Ergò agite, et lætum cuncti celebremus honorem;
Poscamus ventos, atque hæc mea sacra quotannis
Urbe velit positâ templis sibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Trojâ generatus Acestes
Dat numero capita in naves: adhibete Penates
Et patrios epulis, et quos colit hospes Acestes
Præterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem,
Prima citæ Teucris ponam certamina classis;
Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax,
Aut jaculo incedit melior, levibusve sagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cæstu; [mæ.
Cuncti adsint, meritæque expectent præmia pal-
Ore favete omnes, et cingite tempora ramis.
  Sic fatus, velat maternâ tempora myrto:
Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius: sequitur quos cetera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magnâ medius comitante catervâ.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho

Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro;
Purpureosque jacit flores, ac talia fatur:
Salve, sancte parens: iterum salvete, recepti
Nequicquam cineres, animæque umbræque paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliaque arva,
Nec tecum Ausonium, quicunque est, quærere Tybrim.
Dixerat hæc, adytis cùm lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,
Amplexus placidè tumulum, lapsusque per aras;
Cœruleæ cui terga notæ, maculosus et auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille jacit varios adverso sole colores.
Obstupuit visu Æneas: ille agmine longo
Tandem inter pateras et levia pocula serpens,
Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, et depasta altaria liquit.
Hoc magìs inceptos genitori instaurat honores;
Incertus, geniumne loci, famulumne parentis
Esse putet; cædit binas de more bidentes,
Totque sues, totidem nigrantes terga juvencos;
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisæ magni, manesque Acheronte remissos.
Necnon et socii, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt; onerantque aras, mactantque juvencos.
Ordine ahena locant alii; fusique per herbam
Subjiciunt verubus prunas, et viscera torrent.
  Expectata dies aderat, nonamque serenâ
Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant:
Famaque finitimos et clari nomen Acestæ
Excierat: læto complêrant littora cœtu,
Visuri Æneadas; pars et certare parati.
Munera principio ante oculos, circoque locantur
In medio: sacri tripodes, viridesque coronæ,
Et palmæ, pretium victoribus; armaque, et ostro

Perfusæ vestes, argenti auriquc talenta:
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quatuor, ex omni delectæ classe, carinæ.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin,
Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmî;
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,
Urbis opus; triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi;
Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magnâ; Scyllâque Cloanthus
Cœruleâ, genus unde tibi, Romane Cluenti.
Est procul in pelago saxum, spumantia contra
Littora; quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi sidera Cori:
Tranquillo silet, immotâque attollitur undâ
Campus, et apricis statio gratissima mergis.
Hìc viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Constituit, signum nautis, pater; unde reverti
Scirent, et longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt; ipsique in puppibus auro
Ductores longè effulgent ostroque decori:
Cetera populeâ velatur fronde juventus,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.
Considunt transtris, intentaque brachia remis;
Intenti expectant signum; exultantiaque haurit
Corda pavor pulsans, laudumque arrecta cupido.
Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis; ferit æthera clamor
Nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos; totumque dehiscit,
Convulsum remis rostrisque tridentibus, æquor.
Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus;

Nec sic immissis aurigæ undantia lora
Concussere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plausu fremituque virûm studiisque faventûm
Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Littora, pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios, primisque elabitur undis
Turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde Cloanthus
Consequitur, melior remis; sed pondere pinus
Tarda tenet. Post hos æquo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem.
Et nunc Pristis habet; nunc victam præterit ingens
Centaurus; nunc unà ambæ junctisque feruntur
Frontibus, et longâ sulcant vada salsa carinâ.
Jamque propinquabant scopulo, metamque tenebant;
Cùm princeps medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœten:
Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum,
Littus ama, et lævas stringat, sine, palmula cautes;
Altum alii teneant. Dixit: sed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas:
Quò diversus abis? iterum, pete saxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: et ecce! Cloanthum
Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyæ scopulosque sonantes
Radit iter lævum interior, subitusque priorem
Præterit, et metis tenet æquora tuta relictis.
Tum verò exarsit juveni dolor ossibus ingens,
Nec lacrymis caruere genæ; segnemque Menœten,
Oblitus decorisque sui sociûmque salutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab altâ.
Ipse gubernâclo rector subit, ipse magister,

Hortaturque viros, clavumque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo est
Jam senior, madidâque fluens in veste, Menœtes
Summa petit scopuli, siccâque in rupe resedit.
Illum et labentem Teucri, et risere natantem ;
Et salsos rident revomentem pectore fluctus.
Hìc læta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
Sergestus capit antè locum, scopuloque propin-
Nec totâ tamen ille prior præeunte carinâ ; [quat:
Parte prior, partem rostro premit æmula Pristis.
At mediâ socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus: Nunc, nunc insurgite remis,
Hectorei socii, Trojæ quos sorte supremâ
Delegi comites; nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gætulis syrtibus usi,
Ionioque mari, Maleæque sequacibus undis.
Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere
certo ; [dedisti.
Quanquam o! sed superent, quibus hoc, Neptune.
Extremos pudeat rediisse : hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine summo
Procumbunt: vastis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahiturque solum; tum creber anhelitus artus
Aridaque ora quatit; sudor fluit undique rivis.
Attulit ipse viris optatum casus honorem.
Namque furens animi dum proram ad saxa subur-
Interior, spatioque subit Sergestus iniquo ; [get
Infelix saxis in procurrentibus hæsit.
Concussæ cautes, et acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illisaque prora pependit.
Consurgunt nautæ, et magno clamore morantur :
Ferratasque sudes et acutâ cuspide contos
Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
At lætus Mnestheus, successuque acrior ipso,

Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
Qualis speluncâ subitò commota columba,
Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plausumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem ; mox aëre lapsa quieto,
Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas:
Sic Mnestheus, sic ipsa fugâ secat ultima Pristis
Æquora: sic illam fert impetus ipse volantem.
Et primùm in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum, brevibusque vadis; frustraque vocantem
Auxilia, et fractis discentem currere remis.
Inde Gyan, ipsamque ingenti mole Chimæram
Consequitur; cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus jamque ipso superest in fine Cloanthus ;
Quem petit, et summis adnixus viribus urget.
Tum verò ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis, resonatque fragoribus æther.
Hi proprium decus et partum indignantur honorem,
Ni teneant, vitamque volunt pro laude pacisci.
Hos successus alit; possunt, quia posse videntur.
Et fòrs æquatis cepissent præmia rostris ;
Ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus
Fudissetque preces, Divosque in vota vocâsset:
Dî, quibus imperium est pelagi, quorum æquora curro ;
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras voti reus, extaque salsos
Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.
Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereïdum Phorcique chorus, Panopeaque virgo ;
Et pater ipse manu magnâ Portunus euntem
Impulit: illa Noto citiùs volucrique sagittâ
Ad terram fugit, et portu se condidit alto.

Tum satus Anchisâ, cunctis ex more vocatis,
Victorem magnâ præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro:
Muneraque in naves ternos optare juvencos,
Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores: [cùm
Victori chlamydem auratam, quam plurima cir-
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit.
Intextusque puer frondosâ regius Idâ
Veloces jaculo cervos cursuque fatigat,
Acer, anhelanti similis; quem præpes ab Idâ
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi palmas nequicquam ad sidera tendunt
Custodes, sævitque canum latratus in auras.
At, qui deinde locum tenuit virtute secundum;
Levibus huic hamis consertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
Victor apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris; indutus at olim
Demoleus, cursu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex ære lebetas,
Cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
Puniceis ibant evincti tempora tænîs;
Cùm sævo e scopulo multâ vix arte revulsus,
Amissis remis, atque ordine debilis uno,
Irrisam sinè honore ratem Sergestus agebat.
Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens,
Ærea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu
Seminecem liquit saxo lacerumque viator;
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus;
Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla
Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat

Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem.
Tali remigio navis se tarda movebat;
Vela facit tamen, et plenis subit ostia velis.
Sergestum Æneas promisso munere donat,
Servatam ob navem lætus sociosque reductos.
Olli serva datur, operum haud ignara Minervæ
Cressa genus, Pholoë, geminique sub ubere nati.
  Hoc pius Æneas misso certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant silvæ; mediâque in valle theatri
Circus erat, quò se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, extructoque resedit.
Hìc, qui fortè velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, et præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mistique Sicani;
Nisus et Euryalus, primi.
Euryalus formâ insignis, viridique juventâ;
Nisus, amore pio pueri: quos deinde secutus
Regius egregiâ Priami de stirpe Diores:
Hunc Salius, simul et Patron; quorum alter Acarnan;
Alter ab Arcadiâ, Tegeææ sanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus Panopesque,
Assueti silvis, comites senioris Acestæ.
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Æneas quibus in mediis sic deinde locutus:
  Accipite hæc animis, lætasque advertite mentes:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnosia bina dabo lævato lucida ferro
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem;
Omnibus hic erit unus honos. Tres præmia primi
Accipient, flavâque caput nectentur olivâ.
Primus equum phaleris insignem victor habeto.
Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
Threïciis; lato quam circùm amplectitur auro

Balteus, et tereti subnectit fibula gemmâ,
Tertius Argolicâ hâc galeâ contentus abito.
Hæc ubi dicta, locum capiunt, signoque repentè
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt
Effusi, nimbo similes; simul ultima signant.
Primus abit, longèque ante omnia corpora Nisus
Emicat, et ventis et fulminis ocyor alis.
Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius. Spatio pòst deinde relicto
Tertius Euryalus. [ipso
Euryalumque Helymus sequitur. Quo deinde sub
Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores,
Incumbens humero: spatia et si plura supersint,
Transeat elapsus prior, ambiguumve relinquat.
Jamque ferè spatio extremo fessique sub ipsam
Finem adventabant; levi cùm sanguine Nisus
Labitur infelix; cæsis ut fortè juvencis [bas.
Fusus humum viridesque super madefecerat her-
Hìc juvenis, jam victor ovans, vestigia presso
Haud tenuit titubata solo; sed pronus in ipso
Concidit immundoque fimo sacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam sese opposuit Salio, per lubrica surgens;
Ille autem spissâ jacuit revolutus arenâ.
Emicat Euryalus, et munere victor amici
Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
Pòst Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
Hìc totum caveæ consessum ingentis, et ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet;
Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ,
Gratior et pulchro veniens in corpore virtus.
Adjuvat, et magnâ proclamat voce Diores,
Qui subiit palmæ; frustraque ad præmia venit
Ultima, si primi Salio redduntur honores.

Tum pater Æneas: Vestra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri, et palmam movet ordine ne-
Me liceat casûs misereri insontis amici. [mo.
Sic fatus, tergum Gætuli immane leonis
Dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
Hìc Nisus: Si tanta, inquit, sunt præmia victis,
Et te lapsorum miseret; quæ munera Niso
Digna dabis, primam merui qui laude coronam;
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tulisset?
Et simul his dictis faciem ostentabat, et udo
Turpia membra fimo. Risit pater optimus olli,
Et clypeum efferri jussit, Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danais de poste refixum.
Hoc juvenem egregium præstanti munere donat.
Pòst, ubi confecti cursus, et dona peregit:
Nunc, si cui virtus animusque in pectore præsens,
Adsit, et evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, et geminum pugnæ proponit honorem:
Victori velatum auro vittisque juvencum;
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora: continuò vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virûm se murmure tollit:
Solus qui Paridem solitus contendere contra;
Idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hec-
Victorem Buten immani corpore, qui se {tor,
Bebryciâ veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, et fulvâ moribundum extendit arenâ.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit,
Ostenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius: nec quisquam ex agmine
tanto
Audet adire virum, manibusque inducere cæstus.
Ergò alacris, cunctosque putans excedere palmâ,
Æneæ stetit ante pedes: nec plura moratus,

Tum lævâ taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate Deâ, si nemo audet se credere pugnæ,
Quæ finis standi? quò me decet usque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ, reddique viro promissa jubebant.
Hìc gravis Entellum dictis castigat Acestes,
Proximus ut viridante toro consederat herbæ:
Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona sines? ubi nunc nobis Deus ille, magister
Nequicquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis?
Ille sub hæc: Non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senectâ
Sanguis hebet, frigentque effœtæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quâque improbus iste
Exultat fidens, si nunc foret illa juventa;
Haud equidem pretio inductus pulchroque juvenco
Venissem; nec dona moror. Sic deinde locutus,
In medium geminos immani pondere cæstus
Projecit; quibus acer Eryx in prælia suetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obstupuere animi: tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo insuto ferroque rigebant.
Ante omnes stupet ipse Dares, longèque recusat:
Magnanimusque Anchisiades, et pondus, et ipsa
Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
Tum senior tales referebat pectore voces:
Quid si quis cæstus ipsius et Herculis arma
Vidisset, tristemque hoc ipso in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit: his ego suetus,

Dum melior vires sanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed si nostra Dares hæc Troïus arma recusat,
Idque pio sedet Æneæ, probat auctor Acestes ;
Æquemus pugnas. Erycis tibi terga remitto,
Solve metus : et tu Trojanos exue cæstus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris dejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa, lacertosque
Exuit, atque ingens mediâ consistit arenâ.
Tum satus Anchisâ cæstus pater extulit æquos
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retro longè capita ardua ab ictu ;
Immiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt.
Ille, pedum melior motu, fretusque juventâ;
Hic, membris et mole valens ; sed tarda trementi
Genua labant, vastos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequicquam inter se vulnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, et pectore vastos
Dant sonitus ; erratque aures et tempora circùm
Crebra manus; duro crepitant sub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus, nisuque immotus eodem:
Corpore tela modò atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana sedet circùm castella sub armis;
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum, et variis assultibus irritus urget.
Ostendit dextram insurgens Entellus, et altè
Extulit : ille ictum venientem a vertice velox
Prævidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit, et ultro
Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto

Concidit: ut quondam cava concidit, aut Erymantho,
Aut Idâ in magnâ, radicibus eruta pinus.
Consurgunt studiis Teucri et Trinacria pubes;
It clamor cœlo: primusque accurrit Acestes,
Æquævumque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu, neque territus heros
Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitat irâ:
Tum pudor incendit vires, et conscia virtus;
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto;
Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille sinistrâ.
Nec mora, nec requies: quàm multâ grandine nimbi
Culminibus crepitant; sic densis ictibus heros
Creber utrâque manu pulsat versatque Dareta.
Tum pater Æneas procedere longiùs iras,
Et sævire animis Entellum haud passus acerbis;
Sed finem imposuit pugnæ; fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
Infelix! quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversaque numina sentis?
Cede Deo. Dixitque, et prælia voce diremit.
Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore rejectantem mixtosque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves; galeamque ensemque vocati
Accipiunt; palmam Entello taurumque relinquunt.
Hìc victor, superans animis, tauroque superbus:
Nate Deâ, vosque hæc, inquit, cognoscite Teucri,
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires,
Et quâ servetis revocatum a morte Dareta.
Dixit, et adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum astabat pugnæ; durosque reductâ
Libravit dextrâ media inter cornua cæstus

Arduus, effractoque illisit in ossa cerebro.
Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
Ille super tales effudit pectore voces:
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo: hìc victor cæstus artemque repono.
Protenus Æneas celeri certare sagittâ
Invitat, qui fortè velint, et præmia ponit:
Ingentique manu malum de nave Seresti
Erigit; et volucrem trajecto in fune columbam,
Quò tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenere viri, dejectamque ærea sortem
Accepit galea; et primus clamore secundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis:
Quem modò navali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus olivâ.
Tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater,
Pandare; qui quondam, jussus confundere fœdus,
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus galeâque imâ subsedit Acestes,
Ausus et ipse manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus,
Pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris:
Primaque per cœlum nervo stridente sagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras;
Et venit, adversique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
Pòst acer Mnestheus adducto constitit arcu
Alta petens, pariterque oculos telumque tetendit:
Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
Non valuit; nodos et vincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato

Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit;
Jam vacuo lætam cœlo speculatus, et alis
Plaudentem, nigrâ figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Aëriis, fixamque refert delapsa sagittam.
Amissâ solus palmâ superabat Acestes:
Qui tamen ætherias telum contorsit in auras,
Ostentans artemque pater arcumque sonantem.
Hìc oculis subitò objicitur magnoque futurum
Augurio monstrum: docuit pòst exitus ingens,
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signavitque viam flammis, tenuesque recessit
Consumta in ventos: cœlo ceu sæpe refixa
Transcurrunt, crinemque volantia sidera ducunt.
Attonitis hæsere animis, superosque precati
Trinacrii Teucrique viri: nec maximus omen
Abnuit Æneas; sed lætum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater; nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exsortem ducere honores.
Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis;
Cratera impressum signis, quem Thracius olim
Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Acesten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori,
Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit;
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine misso,
Custodem ad sese comitemque impubis Iüli
Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
Vade age; et, Ascanio, si jam puerile paratum

Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis,
Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, et campos jubet esse patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis; quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Trojæque juventus.
Omnibus in morem tonsâ coma pressa coronâ:
Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro,
Pars leves humero pharetras; it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores; pueri bis seni quemque secuti,
Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atti duxere Latini;
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iülo.
Extremus, formâque ante omnes pulcher, Iülus
Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
Cetera Trinacriis pubes senioris Acestæ
Fertur equis.

Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidæ, veterumque agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem læti consessum oculosque suo-
Lustravere in equis; signum clamore paratis [rum
Epytides longè dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrêre pares, atque agmina terni
Diductis solvêre choris; rursusque vocati
Convertêre vias, infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliosque recursus,

Adversis spatiis; alternosque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient simulacra sub armis.
Et nunc terga fugâ nudant, nunc spicula vertunt
Infensi, factâ pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Cretâ fertur Labyrinthus in altâ
Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
Mille viis habuisse dolum, quà signa sequendi
Falleret indeprensus et irremeabilis error.
Haud aliter Teucrûm nati vestigia cursu
Impediunt, texuntque fugas et prælia ludo:
Delphinum similes, qui per maria humida nando
Carpathium Libycumque secant, luduntque per undas.
Hunc morem cursûs, atque hæc certamina primus
Ascanius, longam muris cùm cingeret Albam,
Retulit, et priscos docuit celebrare Latinos;
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes.
Albani docuere suos; hinc maxima porrò
Accepit Roma, et patrium servavit honorem;
Trojaque nunc, pueri, Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hìc primùm Fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt solemnia ludis,
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Iliacam ad classem; ventosque aspirat eunti,
Multa movens, necdum antiquum saturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa cito decurrit tramite virgo.
Conspicit ingentem concursum; et littora lustrans,
Desertosque videt portus, classemque relictam.
At procul in solâ secretæ Troades actâ
Amissum Anchisen flebant, cunctæque profundum
Pontum aspectabant flentes: heu! tot vada fessis
Et tantum superesse maris, vox omnibus una.
Urbem orant; tædet pelagi perferre laborem.

Ergò inter medias sese haud ignara nocendi
Conjicit, et faciemque Deæ vestemque reponit.
Fit Beroë, Ismarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, et quondam nomen, natique fuissent.
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
O miseræ, quas non manus, inquit, Achaïca bello
Traxerit ad letum, patriæ sub mœnibus! o gens
Infelix! cui te exitio fortuna reservat?
Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas;
Cùm freta, cùm terras omnes, tot inhospita saxa
Sideraque emensæ ferimur; dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem, et volvimur undis.
Hìc Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes:
Quis probibet muros jacere, et dare civibus urbem?
O patria, et rapti nequicquam ex hoste Penates!
Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nusquam
Hectoreos amnes, Xanthum et Simoënta videbo?
Quin agite, et mecum infaustas exurite puppes.
Nam mihi Cassandræ per somnum vatis imago
Ardentes dare visa faces: hìc quærite Trojam;
Hìc domus est, inquit, vobis: jam tempus agit res.
Nec tantis mora prodigiis; en quatuor aræ
Neptuno! Deus ipse faces animumque ministrat.
Hæc memorans, prima infensum vi corripit ignem;
Sublatâque procul dextrâ connixa coruscat,
Et jacit. Arrectæ mentes, stupefactaque corda
Iliadum. Hìc una e multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroë vobis; non hæc Rhœteïa, matres,
Est Dorycli conjux: divini signa decoris,
Ardentesque notate oculos: qui spiritus illi,
Qui vultus, vocisve sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Ægram, indignantem tali quòd sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
Hæc effata.

At matres primò ancipites, oculisque malignis
Ambiguæ, spectare rates, miserum inter amorem
Præsentis terræ fatisque vocantia regna:
Cùm Dea se paribus per cœlum sustulit alis,
Ingentemque fugâ secuit sub nubibus arcum.
Tum verò attonitæ monstris, actæque furore,
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem:
Pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
Conjiciunt: furit immissis Vulcanus habenis
Transtra per, et remos, et pictas abiete puppes.
Nuntius Anchisæ ad tumulum cuneosque theatri
Incensas perfert naves Eumelus: et ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus et Ascanius, cursus ut lætus equestres
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
Castra; nec exanimes possunt retinere magistri.
Quis furor iste novus? quò nunc, quò tenditis, inquit,
Heu miseræ cives! non hostem inimicaque castra
Argivûm; vestras spes uritis. En ego vester
Ascanius! Galeam ante pedes projecit inanem,
Quâ ludo indutus belli simulacra ciebat.
Accelerat simul Æneas, simul agmina Teucrûm
Ast illæ diversa metu per littora passim
Diffugiunt, silvasque, et sicubi concava furtim
Saxa petunt: piget incepti, lucisque; suosque
Mutatæ agnoscunt; excussaque pectore Juno est.
Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas posuere: udo sub robore vivit
Stupa, vomens tardum fumum; lentusque carinas
Est vapor, et toto descendit corpore pestis;
Nec vires heroum, infusaque flumina prosunt.
Tum pius Æneas humeris abscindere vestem,
Auxilioque vocare Deos, et tendere palmas:
Jupiter omnipotens, si nondum exosus ad unum

Trojanos, si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos; da flammam evadere classi
Nunc, pater, et tenues Teucrûm res eripe leto:
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte; tuâque hìc obrue dextrâ.
Vix hæc ediderat; cùm effusis imbribus atra
Tempestas sinè more furit; tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum, et campi; ruit æthere toto [tris;
Turbidus imber aquâ, densisque nigerrimus Aus-
Implenturque supèr puppes, semiusta madescunt
Robora: restinctus donec vapor omnis; et omnes,
Quatuor amissis, servatæ a peste carinæ.
At pater Æneas casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
Mutabat; versans, Siculisne resideret arvis
Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multâque insignem reddidit arte;
Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna Deûm, vel quæ fatorum posceret ordo.
Isque his Æneam solatus vocibus infit:
Nate Deâ, quò fata trahunt retrahuntque sequamur.
Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes;
Hunc cape consiliis socium, et conjunge volentem
Huic trade, amissis superant qui navibus; et quos
Pertæsum magni incepti rerumque tuarum est;
Longævosque senes, ac fessas æquore matres; [est,
Et quicquid tecum invalidum, metuensque perîcli
Delige; et his habeant terris sine mœnia fessi.
Urbem appellabunt permisso nomine Acestam.
Talibus incensus dictis senioris amici:
Tum verò in curas animus deducitur omnes.
Et Nox atra polum bigis subvecta tenebat.
Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis

Anchisæ, subitò tales effundere voces :
Nate, mihi vitâ quondam, dum vita manebat,
Care magìs : nate, Iliacis exercite fatis;
Imperio Jovis huc venio, qui classibus ignem
Depulit, et cœlo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
Defer in Italiam: gens dura, atque aspera cultu,
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen antè
Infernas accede domos ; et Averna per alta [que
Congressus pete, nate, meos. Non me impia nam-
Tartara habent tristesque umbræ; sed amœna pio-
Concilia, Elysiumque colo. Huc casta Sibylla [rum
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet. [ces.
Tum genus omne tuum, et, quæ dentur mœnia, dis-
Jamque vale: torquet medios Nox humida cursus,
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, et tenues fugit, ceu fumus, in auras.
Æneas, Quò deinde ruis? quò proripis? inquit,
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem et sopitos suscitat ignes;
Pergameumque Larem, et canæ penetralia Vestæ
Farre pio et plenâ supplex veneratur acerrà.
  Extemplo socios, primumque arcessit Acesten;
Et Jovis imperium, et cari præcepta parentis
Edocet ; et quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis, nec jussa recusat Acestes.
Transcribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora navigiis; aptant remosque rudentesque ;
Exigui numero, sed bello vivida virtus.
  Interea Æneas urbem designat aratro,
Sortiturque domos: hoc, Ilium, et hæc loca, Trojam
Esse jubet ; gaudet regno Trojanus Acestes,

Indicitque forum, et patribus dat jura vocatis.
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliæ; tumuloque sacerdos
Et lucus latè sacer additur Anchiseo.
Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris
Factus honos; placidi straverunt æquora venti;
Creber et aspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per littora fletus;
Complexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsæ jam matres; ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies et non tolerabile nomen,
Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ.
Tres Eryci vitulos, et Tempestatibus agnam
Cædere deinde jubet, solvique ex ordine funem.
Ipse caput tonsæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prorâ, pateram tenet, extaque salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntes:
Certatim socii feriunt mare, et æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, talesque effundit pectore questus:
Junonis gravis ira et inexsaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatisve infracta quiescit.
Non mediâ de gente Phrygum exedisse nefandis
Urbem odiis satìs est, nec pœnam traxse per omnem
Reliquias; Trojæ cineres atque ossa peremtæ
Insequitur: causas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
Quam molem subitò excierit: maria omnia cœlo
Miscuit, Æoliis nequicquam freta procellis;

In regnis hoc ausa tuis.
Per scelus ecce, etiam Trojanis matribus actis
Exussit fœdè puppes, et classe subegit
Amissâ socios ignotæ linquere terræ.
Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim;
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
 Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis; merui quoque: sæpe furores
Compressi, et rabiem tantam cœlique marisque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoëntaque testor,
Æneæ mihi cura tui. Cùm Troïa Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
In mare se Xanthus; Pelidæ tunc ego forti
Congressum Ænean, nec Dis, nec viribus æquis,
Nube cavâ rapui: cuperem cùm vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timorem;
Tutus quos optas portus accedet Averni.
Unus erit tantùm, amissum quem gurgite quæret;
Unum pro multis dabitur caput.
 His ubi læta Deæ permulsit pectora dictis;
Jungit equos auro genitor, spumantiaque addit
Fræna feris, manibusque omnes effundit habenas,
Cœruleo per summa levis volat æquora curru:
Subsidunt undæ, tumidumque sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis; fugiunt vasto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies; immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inoüsque Palæmon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læva tenent Thetis et Melite, Panopeaque virgo,
Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.

Hìc patris Æneæ suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem; jubet ocyùs omnes
Attolli malos, intendi brachia velis. 829
Unà omnes fecere pedem; pariterque sinistros,
Nunc dextros solvêre sinus; unà ardua torquent
Cornua, detorquentque: ferunt sua flamina classem.
Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere jussi.
Jamque ferè mediam cœli Nox humida metam
Contigerat; placidâ laxârant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautæ;
Cùm levis ætheriis delapsus Somnus ab astris
Aëra dimovit tenebrosum, et dispulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi tristia somnia portans
Insonti; puppique Deus consedit in altâ, 841
Phorbanti similis, funditque has ore loquelas:
Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classem,
Æquatæ spirant auræ, datur hora quieti.
Pone caput, fessosque oculos furare labori.
Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Mene salis placidi vultum fluctusque quietos
Ignorare jubes? mene huic confidere monstro?
Æneam credam quid enim fallacibus Austris, 850
Et cœli toties deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat: clavumque affixus et hærens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem,
Vique soporatum Stygiâ, super utraque quassat
Tempora; cunctantique natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus,
Et super incumbens, cum puppis parte revulsâ,
Cumque gubernâclo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac socios nequicquam sæpe vocantem.

Ipse volans tenues se sustulit ales in auras.
Currit iter tutum non seciùs æquore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeò scopulos Sirenum advecta subibat,
Difficiles quondam, multorumque ossibus albos;
Tum rauca assiduo longè sale saxa sonabant:
Cùm pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casuque animum concussus amici:
O nimiùm cœlo et pelago confise sereno,
Nudus in ignotâ, Palinure, jacebis arenâ.

LIBER VI.

Sic fatur lacrymans, classique immittit habenas;
Et tandem Euboïcis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
Ancora fundabat naves, et littora curvæ
Prætexunt puppes: juvenum manus emicat ardens
Littus in Hesperium: quærit pars semina flammæ,
Abstrusa in venis silicis; pars densa ferarum
Tecta rapit silvas, inventaque flumina monstrat.
At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ,
Antrum immane, petit: magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates, aperitque futura.
Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus, ut fama est, fugiens Minoïa regna,
Præpetibus pennis ausus se credere cœlo,
Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicâque levis tandem superastitit arce.
Redditus his primùm terris, tibi, Phœbe, sacravit
Remigium alarum; posuitque immania templa.

In foribus, letum Androgei: tum pendere pœnas
Cecropidæ jussi (miserum!) septena quotannis
Corpora natorum; stat ductis sortibus urna.
Contrà, elata mari, respondet Gnosia tellus.
Hìc crudelis amor tauri, suppôstaque furto
Pasiphaë, mistumque genus, prolesque biformis
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ.
Hìc labor ille domûs, et inextricabilis error.
Magnum reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
Cæca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro:
Bis patriæ cecidêre manus. Quin protenus omnia
Perlegerent oculis; ni jam præmissus Achates
Afforet; atque unà Phœbi Triviæque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Ænean, nec sacra morantur
Jussa viri, Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboïcæ latus ingens rupis in antrum;
Quò lati ducunt aditus centum, ostia centum;
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cùm virgo: Poscere fata
Tempus, ait: Deus, ecce! Deus. Cui talia fanti
Ante fores, subitò non vultus, non color unus,
Non comtæ mansêre comæ; sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; majorque videri,
Nec mortale sonans; afflata est numine quando
Jam propiore Dei. Cessas in vota precesque,
Tros, ait, Ænea? cessas? neque enim antè dehiscent
Attonitæ magna ora domûs. Et talia fata
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit

Ossa tremor; fuditque preces rex pectore ab imo:
Phœbe, graves Trojæ semper miserate labores
Dardana qui Paridis dirêxti tela manusque
Corpus in Æacidæ: magnas obeuntia terras
Tot maria intravi, duce te, penitusque repôstas
Massylûm gentes, prætentaque Syrtibus arva:
Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Trojana tenus fuerit fortuna secuta.
Vos quoque Pergameæ jam fas est parcere genti,
Dîque Deæque omnes, quibus obstitit Ilium, et ingens
Gloria Dardaniæ. Tuque, o sanctissima vates,
Præscia venturi, da (non indebita posco
Regna meis fatis) Latio considere Teucros,
Errantesque Deos, agitataque numina Trojæ.
Tum Phœbo et Triviæ solido de marmore templa
Instituam, festosque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nos-
Hìc ego namque tuas sortes, arcanaque fata [tris.
Dicta meæ genti ponam; lectosque sacrabo,
Alma, viros: foliis tantùm ne carmina manda;
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis:
Ipsa canas, oro. Finem dedit ore loquendi.
At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum: tanto magìs ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Ostia jamque domûs patuere ingentia centum
Sponte suâ, vatisque ferunt responsa per auras:
O tandem magnis pelagi defuncte perîclis!
Sed terrâ graviora manent. In regna Lavinî
Dardanidæ venient; mitte hanc de pectore curam:
Sed non et venisse volent. Bella, horrida bella,
Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.

Non Simoïs tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint. Alius Latio jam partus Achilles,
Natus et ipse Deâ; nec Teucris addita Juno
Usquam aberit. Cùm tu supplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes!
Causa mali tanti conjux iterum hospita Teucris;
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis; sed contrà audentior ito,
Quà tua te fortuna sinet. Via prima salutis,
Quod minimè reris, Graiâ pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens: ea fræna furenti
Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primùm cessit furor, et rabida ora quiêrunt,
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mî facies inopinave surgit;
Omnia præcepi, atque animo mecum antè peregi.
Unum oro; quando hìc inferni janua regis
Dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso;
Ire ad conspectum cari genitoris et ora
Contingat: doceas iter, et sacra ostia pandas.
Illum ego per flammas et mille sequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra sortemque senectæ.
Quin, ut te supplex peterem, et tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Natique patrisque,
Alma, precor, miserere: potes namque omnia; nec
Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis. [te
Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus,
Threïciâ fretus citharâ fidibusque canoris;
Si fratrem Pollux alternâ morte redemit,
Itque reditque viam toties: quid Thesea, magnum

Quid memorem Alciden? et mî genus ab Jove
Talibus orabat dictis, arasque tenebat. [summo.
Tunc sic orsa loqui vates: Sate sanguine Divûm,
Tros Anchisiade, facilis descensus Averno;
Noctes atque dies patet atri janua Ditis; [ras,
Sed revocare gradum, superasque evadere ad au-
Hoc opus, hic labor est. Pauci, quos æquus ama-
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus, [vit
Dîs geniti, potuere. Tenent media omnia silvæ,
Cocytusque sinu labens circumvenit atro.
Quòd si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara; et insano juvat indulgere labori;
Accipe quæ peragenda priùs. Latet arbore opacâ
Aureus et foliis et lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus sacer: hunc tegit omnis
Lucus, et obscuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non antè datur telluris operta subire,
Auricomos quàm quis decerpserit arbore fœtus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. Primo avulso non deficit alter
Aureus; et simili frondescit virga metallo.
Ergò altè vestiga oculis, et rite, repertum,
Carpe manu: namque ipse volens facilisque seque-
Si te fata vocant; aliter, non viribus ullis [tur,
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu nescis) totamque incestat funere classem;
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer antè suis, et conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
Aspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore.
Æneas mœsto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum; cæcosque volutat

Eventus animo secum. Cui fidus Achates
It comes, et paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone serebant:
Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
Diceret. Atque illi Misenum in littore sicco,
Ut venêre, vident indignâ morte peremtum,
Misenum Æoliden, quo non præstantior alter
Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes; Hectora circùm
Et lituo pugnas insignis obibat et hastâ.
Postquam illum victor vitâ spoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum fortè cavâ dum personat æquora conchâ
Demens, et cantu vocat in certamina Divos;
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosâ immerserat undâ.
Ergò omnes magno circùm clamore fremebant;
Præcipuè pius Æneas. Tum jussa Sibyllæ,
Haud mora, festinant flentes; aramque sepulcri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.
Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ; sonat icta securibus ilex,
Fraxineæque trabes: cuneis et fissile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
Necnon Æneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusque accingitur armis.
Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat,
Aspectans silvam immensam, et sic ore precatur:
Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto! quando omnia verè
Heu nimiùm de te vates, Misene, locuta est.
Vix ea fatus erat, geminæ cùm fortè columbæ
Ipsa sub ora viri cœlo venêre volantes,

Et viridi sedêre solo: tum maximus heros
Maternas agnoscit aves, lætusque precatur:
Este duces, o, siqua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum: tuque, o, dubiis ne defice rebus
Diva parens. Sic effatus, vestigia pressit,
Observans quæ signa ferant, quò tendere pergant.
Pascentes illæ tantùm prodire volando, 199
Quantùm acie possent oculi servare sequentûm.
Inde ubi venêre ad fauces graveolentis Averni;
Tollunt se celeres, liquidumque per aëra lapsæ,
Sedibus optatis geminæ super arbore sidunt,
Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet silvis brumali frigore viscum
Fronde virere novâ, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos.
Talis erat species auri frondentis opacâ
Ilice, sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, avidusque refringit 210
Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllæ.
  Nec minùs interea Misenum in littore Teucri
Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem tædis et robore secto
Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, et ferales antè cupressos
Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices et aëna undantia flammis
Expediunt; corpusque lavant frigentis et unguunt.
Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque supèr vestes, velamina nota, 221
Conjiciunt. Pars ingenti subiere feretro,
Triste ministerium! et subjectam more parentum
Aversi tenuere facem: congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo.
Postquam collapsi cineres, et flamma quievit,

Reliquias vino et bibulam lavêre favillam;
Ossaque lecta cado texit Chorinæus aheno.
Idem ter socios purâ circumtulit undâ,
Spargens rore levi et ramo felicis olivæ:
Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
At pius Æneas ingenti mole sepulcrum
Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per secula nomen.
His actis, properè exequitur præcepta Sibyllæ.
  Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris;
Quam super haud ullæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat;
Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon.
Quatuor hìc primùm nigrantes terga juvencos
Constituit, frontique invergit vina sacerdos;
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten, cœloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum magnæque sorori
Ense ferit; sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue supèrque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi sub lumina Solis et ortus,
Sub pedibus mugire solum, et juga cœpta moveri
Silvarum; visæque canes ululare per umbram,
Adventante Deâ. Procul o, procul este, profani,
Conclamat vates, totoque absistite luco.
Tuque invade viam, vaginâque eripe ferrum;
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.

Tantùm effata, furens antro se immisit aperto:
Ille ducem haud timidis vadentem passibus æquat.
Dî, quibus imperium est animarum, Umbræque
silentes;
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte silentia latè,
Sit mihi fas audita loqui; sit numine vestro
Pandere res altâ terrâ et caligine mersas.
Ibant obscuri solâ sub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas, et inania regna.
Quale per incertam lunam sub luce malignâ
Est iter in silvis; ubi cœlum condidit umbrâ
Jupiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus
Luctus et ultrices posuere cubilia Curæ; [Orci,
Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus,
Et Metus, et malesuada Fames, et turpis Egestas,
Terribiles visu formæ; Letumque, Labosque;
Tum consanguineus Leti Sopor, et mala mentis
Gaudia, mortiferumque adverso in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia de-
Vipereum crinem vittis innexa cruentis. [mens,
In medio ramos annosaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens; quam sedem Somnia vulgò
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.
Multaque præterea variarum monstra ferarum,
Centauri in foribus stabulant, Scyllæque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendùm stridens, flammisque armata Chimæra,
Gorgones, Harpyiæque, et forma tricorporis um-
bræ.
Corripit hìc subitâ trepidus formidine ferrum
Æneas, strictamque aciem venientibus offert.
Et, ni docta comes tenues sinè corpore vitas
Admoneat volitare cavâ sub imagine formæ,
Irruat, et frustra ferro diverberet umbras.

Hinc via Tartarei quæ fert Acheronis ad undas.
Turbidus hìc cœno vastâque voragine gurges
Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas et flumina servat
Terribili squalore Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet; stant lumina flammâ;
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferrugineâ subvectat corpora cymbâ,
Jam senior; sed cruda Deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat;
Matres, atque viri, defunctaque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum:
Quàm multa in silvis autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quàm multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, et terris immittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum,
Tendebantque manus ripæ ulterioris amore.
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos;
Ast alios longè summotos arcet arenâ.

Æneas (miratus enim, motusque tumultu)
Dic, ait, o virgo, quid vult concursus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo discrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli sic breviter fata est longæva sacerdos:
Anchisâ generate, Deûm certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
Dî cujus jurare timent et fallere numen. [ba est;
Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque tur-
Portitor ille, Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, et rauca fluenta
Transportare priùs, quàm sedibus ossa quièrunt.

Centum errant annos, volitantque hæc littora circùm :
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisâ satus, et vestigia pressit,
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi mœstos, et mortis honore carentes,
Leucaspim, et Lyciæ ductorem classis Orontem:
Quos simul a Trojâ ventosa per æquora vectos
Obruit Auster, aquâ involvens navemque virosque.
Ecce gubernator sese Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multâ mœstum cognovit in umbrâ,
Sic prior alloquitur : Quis te, Palinure, Deorum
Eripuit nobis, medioque sub æquore mersit ?
Dic, age: namque mihi, fallax haud antè repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo;
Qui fore te ponto incolumem, finesque canebat
Venturum Ausonios; en! hæc promissa fides est?
Ille autem: Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchisiada, nec me Deus æquore mersit.
Namque gubernâclum multâ vi fortè revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursusque regebam,
Præcipitans traxi mecum. Maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem;
Quàm tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres Notus hybernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aquâ : vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summâ sublimis ab undâ.
Paulatim adnabam terræ ; jam tuta tenebam ;
Ni gens crudelis madidâ cum veste gravatum,
Prensantemque uncis manibus capita aspera montis,
Ferro invasisset, prædamque ignara putâsset.
Nunc me fluctus habet, versantque in littore venti.

Quod te per cœli jucundum lumen et auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iüli ;
Eripe me his, invicte, malis : aut tu mihi terram
Injice, namque potes ; portusque require Velinos ;
Aut tu, si qua via est, si quam tibi Diva creatrix
Ostendit (neque enim, credo, sinè numine Divûm
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem)
Da dextram misero, et tecum me tolle per undas,
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, cœpit cùm talia vates :
Unde hæc, o Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
Eumenidum aspicies ? ripamve injussus adibis ?
Desine fata Deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casûs.
Nam tua finitimi, longè latèque per urbes
Prodigiis acti cœlestibus, ossa piabunt,
Et statuent tumulum, et tumulo solemnia mittent;
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
Corde dolor tristi : gaudet cognomine terrâ.
  Ergò iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant ;
Navita quos jam inde ut Stygiâ prospexit ab undâ
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ;
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro :
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias ; jam istinc et comprime gressum,
Umbrarum hic locus est, Somni, Noctisque soporæ:
Corpora viva nefas Stygiâ vectare carinâ.
Nec verò Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu ; nec Thesea, Pirithoümque ;
Dîs quanquam geniti, atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,

Ipsius a solio regis traxitque trementem :
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata est Amphrysia vates :
Nullæ hìc insidiæ tales, absiste moveri ;
Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor antro
Æternùm latrans exsangues terreat umbras ;
Casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troïus Æneas, pietate insignis et armis,
Ad genitorem, imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago,
At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
Agnoscas. Tumidâ ex irâ tum corda residunt.
Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo pòst tempore visum,
Cœruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant,
Deturbat, laxatque foros ; simul accipit alveo
Ingentem Æneam. Gemuit sub pondere cymba
Sutilis, et multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatemque virumque
Informi limo glaucâque exponit in ulvâ.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam et medicatis frugibus offam
Objicit : ille fame rabidâ tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, custode sepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuò auditæ voces, vagitus et ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo ;
Quos dulcis vitæ exsortes, et ab ubere raptos
Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.
Hos juxta, falso damnati crimine mortis.

Nec verò hæ sine sorte datæ, sine judice sedes.
Quæsitor Minos urnam movet: ille silentûm
Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.
Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi letum
Insontes peperêre manu, lucemque perosi
Projecêre animas. Quàm vellent æthere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
Fas obstat, tristique palus inamabilis undâ
Alligat, et novies Styx interfusa coërcet. [omnem
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in
Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hìc quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, et myrtea circùm
Silva tegit; curæ non ipsâ in morte relinquunt.
His Phædram Procrinque locis, mœstamque Eri-
Crudelis nati monstrantem vulnera cernit, [phylen
Evadnenque, et Pasiphaën. His Laodamia
It comes; et juvenis quondam, nunc fœmina, Cæ-
Rursus et in veterem fato revoluta figuram. [nis,
Inter quas Phœnissa recens a vulnere Dido
Errabat silvâ in magnâ: quam Troïus heros
Ut primùm juxta stetit, agnovitque per umbram
Obscuram; qualem primo qui surgere mense
Aut videt aut vidisse putat per nubila lunam;
Demisit lacrymas, dulcique affatus amore est:
Infelix Dido, verus mihi nuntius ergò
Venerat, extinctam, ferroque extrema secutam?
Funeris heu tibi causa fui! per sidera juro,
Per superos, et si qua fides tellure sub imâ est,
Invitus, regina, tuo de littore cessi.
Sed me jussa Deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
Imperiis egêre suis; nec credere quivi,
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
Siste gradum, teque aspectu ne subtrahe nostro

Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc est.
Talibus Æneas ardentem et torva tuentem
Lenibat dictis animam, lacrymasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat;
Nec magìs incepto vultum sermone movetur,
Quàm si dura silex aut stet Marpesia cautes.
Tandem corripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum; conjux ubi pristinus illi
Respondet curis, æquatque Sychæus amorem.
Nec minùs Æneas, casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrymans longè, et miseratur euntem.
Inde datum molitur iter. Jamque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
Hìc illi occurrit Tydeus, hìc inclytus armis
Parthenopæus, et Adrasti pallentis imago.
Hìc multùm fleti ad superos, belloque caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit; Glaucumque, Medontaque, Thersilochumque,
Tres Antenoridas, Cererique sacrum Polyphœten,
Idæumque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animæ dextrâ lævâque frequentes.
Nec vidisse semel satis est: juvat usque morari,
Et conferre gradum, et veniendi discere causas.
At Danaûm proceres, Agamemnoniæque phalanges,
Ut vidêre virum fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
Exiguam; inceptus clamor frustratur hiantes.
Atque hìc Priamiden laniatum corpore toto
Deïphobum vidit, lacerum crudeliter ora;
Ora, manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, et truncas inhonesto vulnere nares.
Vix adeò agnovit pavitantem, et dira tegentem

Supplicia; et notis compellat vocibus ultro: [cri,
Deïphobe armipotens, genus alto a sanguine Teu-
Quis tam crudeles optavit sumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? Mihi fama supremâ
Nocte tulit, fessum vastâ te cæde Pelasgûm
Procubuisse super confusæ stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Constitui, et magnâ Manes ter voce vocavi.
Nomen et arma locum servant. Te, amice, nequivi
Conspicere, et patriâ decedens ponere terrâ.
Ad quæ hæc Priamides: Nihil o tibi, amice, re-
lictum est:
Omnia Deïphobo solvisti, et funeris umbris.
Sed me fata mea et scelus exitiale Lacænæ
His mersere malis: illa hæc monumenta reliquit.
Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nôsti; et nimiùm meminisse necesse est.
Cùm fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, et armatum peditem gravis attulit alvo:
Illa, chorum simulans, evantes orgia circùm
Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
Ingentem, et summâ Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis somnoque gravatum
Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
Dulcis et alta quies, placidæque simillima morti.
Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emovet, et fidum capiti subduxerat ensem.
Intrà tecta vocat Menelaum, et limina pandit.
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo, comes additur
Hortator scelerum Æolides. Dî, talia Graiis [unà
Instaurate, pio si pœnas ore reposco.
Sed te qui vivum casus, age, fare vicissim,
Attulerint. Pelagine venis erroribus actus?

An monitu Divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Ut tristes sinè sole domos, loca turbida, adires?
Hâc vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Jam medium æthereo cursu trajecerat axem,
Et fòrs omne datum traherent per talia tempus.
Sed comes admonuit breviterque affata Sibylla est:
Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
Hìc locus est, partes ubi se via findit in ambas.
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit;
Hâc iter Elysium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, et ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contrà: Ne sævi, magna sacerdos;
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.
Tantùm effatus, et in verbo vestigia torsit.
Respicit Æneas subitò; et sub rupe sinistrâ
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa, ingens, solidoque adamante colum-
Vis ut nulla virûm, non ipsi exscindere ferro [næ;
Cœlicolæ valeant: stat ferrea turris ad auras:
Tisiphoneque sedens, pallâ succincta cruentâ,
Vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.
Hinc exaudiri gemitus, et sæva sonare
Verbera: tum stridor ferri, tractæque catenæ.
Constitit Æneas, strepitumque exterritus hausit:
Quæ scelerum facies, o virgo, effare, quibusve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen;
Sed me, cùm lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipsa Deûm pœnas docuit, perque omnia duxit.
Gnosius hæc Rhadamanthus habet durissima reg-
Castigatque, auditque dolos, subigitque fateri [na,

Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuò sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistrâ
Intentans angues, vocat agmina sæva sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ. Cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
Sævior intus habet sedem: tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantùm, tenditque sub umbras,
Quantus ad æthereum cœli suspectus Olympum.
Hìc genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hìc et Aloïdas geminos, immania, vidi,
Corpora; qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi et crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis et sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic invectus equis et lampada quassans,
Per Graiûm populos mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, Divûmque sibi poscebat honorem.
Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen
Ære et cornipedum cursu simulàrat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit (non ille faces, nec fumea tædis
Lumina) præcipitemque immani turbine adegit.
Nec non et Tityon, Terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur; rostroque immanis vultur obunco
Immortale jecur tondens, fœcundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoümque?

Quos super atra silex jamjam lapsura, cadentique
Imminet assimilis. Lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu : Furiarum maxima juxtà
Accubat, et manibus prohibet contingere mensas,
Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.
Hìc quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusve parens, et fraus innexa clienti ;
Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis, quæ maxima turba est ;
Quique ob adulterium cæsi, quique arma secuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi pœnam expectant. Ne quære doceri
Quam pœnam, aut quæ forma viros fortunave mer-
Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum [sit.
Districti pendent ; sedet, æternùmque sedebit
Infelix Theseus ; Phlegyasque miserrimus omnes
Admonet, et magnâ testatur voce per umbras :
Discite justitiam moniti, et non temnere Divos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit ; fixit leges pretio atque refixit.
Hic thalamum invasit natæ, vetitosque hymenæos.
Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possim.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos,
Sed jam age, carpe viam, et susceptum perfice munus ;
Acceleremus, ait. Cyclopum educta caminis
Mœnia conspicio, atque adverso fornice portas,
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat : et pariter gressi per opaca viarum
Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.

Occupat Æneas aditum, corpusque recenti
Spargit aquà, ramumque adverso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere Divæ,
Devenêre locos lætos, et amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.
Largior hìc campos æther et lumine vestit
Purpureo; solemque suum, sua sidera nôrunt.
Pars in gramineis exercent membra palæstris;
Contendunt ludo, et fulvâ luctantur arenâ;
Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.
Necnon Threicius longâ cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum;
Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.
Hìc genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis;
Ilusque, Assaracusque, et Trojæ Dardanus auctor.
Arma procul, currusque virûm miratur inanes.
Stant terrà defixæ hastæ, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. Quæ gratia currûm
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repóstos.
Conspicit, ecce, alios dextrâ lævâque per herbam
Vescentes, lætumque choro pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus; unde supernè
Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
Hìc manus, ob patriam pugnando vulnera passi;
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat;
Quique pii vates, et Phœbo digna locuti;
Inventas aut qui vitam excoluere per artes;
Quique suî memores alios fecere merendo:
Omnibus his niveâ cinguntur tempora vittâ.
Quos circumfusos sic est affata Sibylla,
Musæum ante omnes; medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris extantem suspicit altis:
Dicite, felices animæ, tuque, optime vates,

Quæ regio Anchisen, quis habet locus? illius ergò
Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis,
Riparumque toros et prata recentia rivis
Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas,
Hoc superate jugum, et facili jam tramite sistam.
Dixit; et antè tulit gressum, camposque nitentes
Desuper ostentat; dehinc summa cacumina linquunt.

At pater Anchises penitus convalle virenti
Inclusas animas, superumque ad lumen ituras,
Lustrabat studio recolens; omnemque suorum
Fortè recensebat numerum, carosque nepotes,
Fataque, fortunasque virûm, moresque, manusque.
Isque ubi tendentem adversùm per gramina vidit
Ænean: alacris palmas utrasque tetendit;
Effusæque genis lacrymæ, et vox excidit ore:
Venisti tandem, tuaque expectata parenti
Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
Nate, tua, et notas audire et reddere voces?
Sic equidem ducebam animo rebarque futurum,
Tempora dinumerans; nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras et quanta per æquora vectum,
Accipio! quantis jactatum, nate, perîclis!
Quàm metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem: Tua me, genitor, tua tristis imago
Sæpius occurrens hæc limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes. Da jungere dextram,
Da, genitor; teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circùm;
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.

Interea videt Æneas in valle reductâ

Seclusum nemus, et virgulta sonantia silvis,
Lethæumque, domos placidas qui prænatat, amnem.
Hunc circùm innumeræ gentes populique volabant,
Ac veluti in pratis, ubi apes æstate serenâ
Floribus insidunt variis, et candida circùm
Lilia funduntur; strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causasque requirit
Inscius Æneas; quæ sint ea flumina porro,
Quive viri tanto complêrint agmine ripas.
Tum pater Anchises: Animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latices et longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quò magìs Italiâ mecum lætere repertâ.
O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putandum est
Sublimes animas? iterumque ad tarda reverti
Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te suspensum, nate, tenebo,
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
Principio cœlum, ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantûm,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est ollis vigor, et cœlestis origo
Seminibus: quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque; dolent, gaudentque; neque auras

Respiciunt, clausæ tenebris et carcere cæco.
Quin et supremo cùm lumine vita reliquit, [nes
Non tamen omne malum miseris, nec funditus om-
Corporeæ excedunt pestes; penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergò exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni. [plum
Quisque suos, patimur, Manes. Exinde per am-
Mittimur Elysium, et pauci læta arva tenemus:
Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Æthereum sensum, atque auraï simplicis ignem.
Has omnes, ubi mille rotam volvêre per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno;
Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
Rursus et incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchises; natumque, unàque Sibyllam,
Conventus trahit in medios turbamque sonantem;
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine pos-
Adversos legere, et venientûm discere vultus. [sit
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneant Italâ de gente nepotes,
Illustres animas, nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, et te tua fata docebo.

Ille, vides? purâ juvenis qui nititur hastâ,
Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
Æthereas Italo commixtus sanguine surget
Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles:
Quem tibi longævo serum Lavinia conjux
Educet silvis regem, regumque parentem:
Unde genus Longâ nostrum dominabitur Albâ.
Proximus ille, Procas, Trojanæ gloria gentis,

Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet,
Silvius Æneas; pariter pietate vel armis
Egregius, si unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas ostentant, aspice, vires!
At qui umbrata gerunt civili tempora quercu,
Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam;
Hi Collatinas imponent montibus arces, [que,
Pometios, Castrumque Inuï, Bolamque, Coram-
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sinè nomine
terræ.
Quin et avo comitem sese Mavortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet. Viden' ut geminæ stant vertice cristæ,
Et pater ipse suo superûm jam signat honore?
En hujus, nate, auspiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septemque una sibi muro circumdabit arces,
Felix prole virûm: qualis Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta Deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes supera alta tenentes.
Huc, geminas huc flecte acies: hanc aspice
gentem,
Romanosque tuos. Hìc Cæsar, et omnis Iüli
Progenies, magnum cœli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis,
Augustus Cæsar, Divi genus; aurea condet
Secula qui rursus Latio, regnata per arva
Saturno quondam; super et Garamantas et Indo
Proferet imperium: jacet extra sidera tellus,
Extra anni solisque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum
Hujus in adventu jam nunc et Caspia regna
Responsis horrent Divûm; et Mæotia tellus,
Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
Nec verò Alcides tantum telluris obivit;

Fixerit æripedem cervam licèt, aut Erymanthi
Pacârit nemora, et Lernam tremefecerit arcu.
Nec qui pampineis victor juga flectit habenis
Liber, agens celso Nisæ de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausoniâ prohibet consistere terrâ?
Quis procul ille autem, ramis insignis olivæ,
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
Regis Romani; primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis et paupere terrâ
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, residesque movebit
Tullus in arma viros, et jam desueta triumphis
Agmina. Quem juxta sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimiùm gaudens popularibus auris.
Vis et Tarquinios reges, animamque superbam
Ultoris Bruti, fascesque videre receptos?
Consulis imperium his primus, sævasque secures
Accipiet; natosque pater, nova bella moventes,
Ad pœnam pulchrâ pro libertate vocabit.
Infelix! utcunque ferent ea facta minores,
Vincet amor patriæ laudumque immensa cupido.
Quin Decios, Drusosque procul, sævumque securi
Aspice Torquatum, et referentem signa Camillum.
Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, et dum nocte premuntur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies stragemque ciebunt!
Aggeribus socer Alpinis, atque arce Monœci
Descendens; gener adversis instructus Eois.
Ne, pueri, ne tanta animis assuescite bella;
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo;
Projice tela manu, sanguis meus.
Ille triumphatâ Capitolia ad alta Corintho

Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumque Æaciden, genus armipotentis Achillei;
Ultus avos Trojæ, templa et temerata Minervæ.
Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyæ? parvoque potentem
Fabricium? vel te sulco, Serrane, serentem?
Quò fessum rapitis, Fabii? Tu Maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alii spirantia molliùs æra,
Credo equidem; vivos ducent de marmore vultus;
Orabunt causas meliùs: cœlique meatus
Describent radio, et surgentia sidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Hæ tibi erunt artes; pacisque imponere morem,
Parcere subjectis, et debellare superbos.
Sic pater Anchises; atque hæc mirantibus addit:
Aspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros supereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Sistet, eques sternet Pœnos, Gallumque rebellem;
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.
Atque hìc Æneas (unà namque ire videbat
Egregium formâ juvenem et fulgentibus armis;
Sed frons læta parùm, et dejecto lumina vultu):
Quis, pater, ille virum qui sic comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magnâ de stirpe nepotum?
Quis strepitus circa comitum! quantum instar in ipso est!
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbrâ.
Tum pater Anchises lacrymis ingressus obortis
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum;

Ostendent terris hunc tantùm fata, neque ultra
Esse sinent. Nimiùm vobis Romana propago
Visa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ, Tiberine, videbis
Funera, cùm tumulum præterlabêre recentem!
Nec puer Iliacâ quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos; nec Romula quondam
Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas! heu prisca fides! invictaque bello
Dextera! non illi quisquam se impune tulisset
Obvius armato; seu cùm pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu miserande puer! si quà fata aspera rúmpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis;
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, et fungar inani
Munere. Sic totâ passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum famæ venientis amore;
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda;
Laurentesque docet populos, urbemque Latini;
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
Sunt geminæ Somni portæ: quarum altera fertur
Cornea, quâ veris facilis datur exitus Umbris:
Altera, candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia Manes.
His ubi tum natum Anchises unàque Sibyllam
Prosequitur dictis, portâque emittit eburnâ.
Ille viam secat ad naves, sociosque revisit;
Tum se ad Caietæ recto fert limite portum.
Ancora de prorâ jacitur; stant littore puppes.

LIBER VII.

Tu quoque littoribus nostris, Æneïa nutrix,
Æternam moriens famam, Caieta, dedisti;
Et nunc servat honos sedem tuus; ossaque nomen
Hesperiâ in magnâ, si qua est ea gloria, signat.
At pius exequiis Æneas rite solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quièrunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Aspirant auræ in noctem; nec candida cursum
Luna negat; splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur littora terræ;
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu, tectisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum
Vincla recusantûm, et serâ sub nocte rudentûm;
Setigerique sues, atque in præsepibus ursi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie Dea sæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
Quæ ne monstra pii paterentur talia Troës,
Delati in portus, neu littora dira subirent;
Neptunus ventis implevit vela secundis,
Atque fugam dedit, et præter vada fervida vexit.
Jamque rubescebat radiis mare, et æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis;
Cùm venti posuere, omnisque repentè resedit
Flatus, et in lento luctantur marmore tonsæ.
Atque hìc Æneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit: hunc inter fluvio Tiberinus amœno,
Vorticibus rapidis et multâ flavus arenâ,
In mare prorumpit. Variæ circùmque supràque

Assuetæ ripis volucres et fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis, terræque advertere proras
Imperat; et lætus fluvio succedit opaco.
  Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Cùm primùm Ausoniis exercitus appulit oris,
Expediam, et primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu, Diva, mone: dicam horrida bella,
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. Major rerum mihi nascitur ordo;
Majus opus moveo. Rex arva Latinus et urbes
Jam senior longâ placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et nymphâ genitum Laurente Maricâ
Accipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
Te, Saturne, refert; tu sanguinis ultimus auctor.
Filius huic, fato Divûm, prolesque virilis
Nulla fuit; primâque oriens erepta juventâ est.
Sola domum et tantas servabat filia sedes;
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totâque petebant
Ausoniâ. Petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis atavisque potens: quem regia conjux
Adjungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta Deûm terroribus obstant.
  Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu servata per annos:
Quam pater inventam, primas cùm conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrâsse Latinus;
Laurentisque ab eâ nomen posuisse colonis.
Hujus apes summum densæ, mirabile dictu,
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ,
Obsedêre apicem; et pedibus per mutua nexis

Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuò vates: Externum cernimus, inquit,
Adventare virum; et partes petere agmen easdem
Partibus ex îsdem, et summâ dominarier arce.
Præterea castis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem adstat Lavinia virgo,
Visa, nefas, longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flammâ crepitante cremari,
Regalesque accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis; tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum spargere tectis.
Id verò horrendum ac visu mirabile ferri.
Namque fore illustrem famâ fatisque canebant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris, oracula Fauni,
Fatidici genitoris, adit, lucosque sub altâ
Consulit Albuneâ; nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sævamque exhalat opaca mephitim.
Hinc Italæ gentes omnisque Œnotria tellus
In dubiis responsa petunt. Huc dona sacerdos
Cùm tulit, et cæsarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit;
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hìc et tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentes;
Atque harum effultus tergo stratisque jacebat
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco est:
Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
O mea progenies; thalamis neu crede paratis.
Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant; quorumque a stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, quà Sol utrumque recurrens

Aspicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus;
Sed circùm latè volitans jam fama per urbes
Ausonias tulerat; cùm Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.
Æneas, primique duces, et pulcher Iülus,
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ;
Instituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis (sic Jupiter ille monebat)
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumtis hìc fortè aliis, ut vertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi;
Et violare manu, malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris:
Heus! etiam mensas consumimus! inquit Iülus,
Nec plura, alludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem; primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine, pressit.
Continuò: Salve, fatis mihi debita tellus;
Vosque, ait, o fidi Trojæ salvete Penates.
Hìc domus, hæc patria est. Genitor mihi talia (namque
Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
Cùm te, nate, fames ignota ad littora vectum
Accisis coget dapibus consumere mensas;
Tum sperare domos defessus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames; hæc nos suprema manebant,
Exitiis positura modum.
Quare agite; et primo læti cum lumine Solis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,
Vestigemus, et a portu diversa petamus.
Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate
Anchisen genitorem, et vina reponite mensis.

Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, et, Geniumque loci, primamque Deorum
Tellurem, Nymphasque et adhuc ignota precatur
Numina: tum Noctem, Nóctisque orientia Signa,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine matrem
Invocat, et duplices Cœloque Ereboque parentes.
Hìc pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto 141
Intonuit, radiisque ardentem lucis et auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Diditur hìc subitò Trojana per agmina rumor,
Advenisse diem, quo debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti statuunt, et vina coronant.

Postera cùm primâ lustrabat lampade terras
Orta dies; urbem, et fines, et littora gentis
Diversi explorant; hæc fontis stagna Numicî, 150
Hunc Tybrim fluvium, hìc fortes habitare Latinos.
Tum satus Anchisâ delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes;
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
Haud mora: festinant jussi, rapidisque feruntur
Passibus. Ipse humili designat mœnia fossâ,
Moliturque locum, primasque in littore sedes
Castrorum in morem pinnis atque aggere cingit.

Jamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque subibant:
Ante urbem pueri et primævo flore juventus 162
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuque ictuque lacessunt;
Cùm prævectus equo longævi regis ad aures
Nuncius ingentes ignotâ in veste reportat
Advenisse viros. Ille intrà tecta vocari
Imperat, et solio medius consedit avito.

Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit summâ, Laurentis regia Pici,
Horrendum silvis et religione parentum.
Hìc sceptra accipere, et primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæc sacris sedes epulis: hìc ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiquâ e cedro, Italusque, paterque Sabinus
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem;
Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo astabant; aliique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.
Multaque præterea sacris in postibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque secures,
Et cristæ capitum, et portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque rostra carinis.
Ipse Quirinali lituo parvâque sedebat
Succinctus trabeâ, lævâque ancile gerebat
Picus, equûm domitor: quem capta cupidine conjux
Aureâ percussum virgâ, versumque venenis,
Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo Divûm, patriâque Latinus
Sede sedens, Teucros ad sese in tecta vocavit;
Atque hæc ingressis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidæ, (neque enim nescimus et urbem
Et genus, auditique advertitis æquore cursum)
Quid petitis? quæ causa rates, aut cujus egentes
Littus ad Ausonium tot per vada cœrula vexit?
Sive errore viæ, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intrâstis ripas, portuque sedetis;
Ne fugite hospitium; neve ignorate Latinos

Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte suâ, veterisque Dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes; his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetrârit ad urbes,
Threïciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Corythi Tyrrhenâ ab sede profectum
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit, et numerum Divorum altaribus addit.
Dixerat: et dicta Ilioneus sic voce secutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hyems vestris succedere terris;
Nec sidus regione viæ littusve fefellit.
Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
Afferimur; pulsi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis, Jove Dardana pubes
Gaudet avo; rex ipse Jovis de gente supremâ
Troïus Æneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idæos sævis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos; quibus actus uterque
Europæ atque Asiæ fatis concurrerit orbis;
Audiit, et si quem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, et si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Dîs sedem exiguam patriis littusque rogamus
Innocuum, et cunctis undamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores; nec vestra feretur
Fama levis, tantive abolescet gratia facti;
Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
Sive fide, seu quis bello est expertus et armis;

Multi nos populi, multæ (ne temne, quòd ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantia)
Et petiêre sibi et voluêre adjungere gentes.
Sed nos fata Deûm vestras exquirere terras
Imperiis egêre suis. Hinc Dardanus ortus
Huc repetit, jussisque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, et fontis vada sacra Numicî.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, reliquias Trojâ ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras;
Hoc Priami gestamen erat, cùm jura vocatis
More daret populis; sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor, vestes.
  Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis hæret,
Intentos volvens oculos: nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameïa tantùm,
Quantùm in connubio natæ thalamoque moratur,
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem:
Hunc illum fatis externâ a sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, et totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Di nostra incepta secundent,
Auguriumque suum. Dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec sperno. Non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri Trojæve opulentia deerit.
Ipse modò Æneas (nostrî si tanta cupido est,
Si jungi hospitio properat, sociusque vocari)
Adveniat: vultus neve exhorrescat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
Vos contrà regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostræ,
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo

Monstra sinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. Hunc illum poscere fata
Et reor, et (si quid veri mens augurat) opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in præsepibus altis:
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent;
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.
Absenti Æneæ currum geminosque jugales,
Semine ab ætherio, spirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos dædala Circe
Suppositâ de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis dictisque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, aurasque invecta tenebat:
Et lætum Ænean, classemque ex æthere longè
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deseruisse rates: stetit acri fixa dolore;
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta:
Heu stirpem invisam, et fatis contraria nostris
Fata Phrygum! num Sigeïs occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troja viros? medias acies, mediosque per ignes
Invenêre viam. At, credo, mea numina tandem
Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi.
Quin etiam patriâ excussos infesta per undas
Ausa sequi, et profugis toto me opponere ponto.
Absumtæ in Teucros vires cœlique marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tybridis alveo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem

Immanem Lapithûm valuit: concessit in iras
Ipse Deûm antiquam genitor Calydona Dianæ:
Quod scelus, aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem ?
Ast ego, magna Jovis conjux, nil linquere inausum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Æneâ. Quòd si mea numina non sunt
Magna satìs, dubitem haud equidem implorare quod usquam est :
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus ;
At licet amborum populos exscindere regum.
Hâc gener atque socer coëant mercede suorum.
Sanguine Trojano et Rutulo dotabere, virgo ;
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantùm
Cisseïs prægnans ignes enixa jugales ;
Quin idem Veneri partus suus, et Paris alter,
Funestæque iterum recidiva in Pergama tædæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit.
Luctificam Allecto dirarum ab sede sororum
Infernisque ciet tenebris ; cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, et crimina noxia cordi.
Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareæ monstrum : tot sese vertit in ora,
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur :
Hunc mihi da proprium, virgo sata nocte, laborem,
Hanc operam ; ne noster honos, infractave cedat
Fama loco ; neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italosve obsidere fines.
Tu potes unanimos armare in prælia fratres,
Atque odiis versare domos: tu verbera tectis
Funereasque inferre faces : tibi nomina mille,

Mille nocendi artes. Fœcundum concute pectus,
Disjice compositam pacem, sere crimina belli:
Arma velit, poscatque simul, rapiatque juventus.
Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
Principio Latium et Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatæ:
Quam super adventu Teucrûm, Turnique hyme-
næis,
Fœmineæ ardentem curæque iræque coquebant.
Huic Dea cœruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque sinum præcordia ad intima subdit:
Quo furibunda domum monstro permisceat om-
Ille inter vestes et levia pectora lapsus [nem.
Volvitur attactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inspirans animam: fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, et membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublapsa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem;
Necdum animus toto percepit pectore flammam;
Molliùs, et solito matrum de more, locuta est,
Multa super natâ lacrymans, Phrygiisque hyme-
Exulibusne datur ducenda Lavinia Teucris, [næis:
O genitor? nec te miseret natæque, tuique?
Nec matris miseret; quam primo Aquilone relin-
quet
Perfidus, alta petens, abductâ virgine, prædo?
At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad urbes.
Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externâ petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Faunique premunt te jussa parentis;
Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
Dissidet, externam reor; et sic dicere Divos.

Et Turno, si prima domûs repetatur origo,
Inachus Acrisiusque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequicquam dictis experta, Latinum
Contrà stare videt; penitusque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
Tum verò infelix, ingentibus excita monstris,
Immensam sine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circùm
Intenti ludo exercent. Ille actus habenâ
Curvatis fertur spatiis: stupet inscia suprà
Impubesque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ. Non cursu segnior illo
Per medias urbes agitur, populosque feroces.
Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi,
Majus adorsa nefas, majoremque orsa furorem,
Evolat; et natam frondosis montibus abdit,
Quò thalamum eripiat Teucris, tædasque moretur:
Evoë, Bacche, fremens, solum te virgine dignum
Vociferans. Etenim molles tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.
Fama volat; Furiisque accensas pectore matres
Idem omnes simul ardor agit nova quærere tecta.
Deseruère domos; ventis dant colla comasque.
Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineasque gerunt incinctæ pellibus hastas.
Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
Sustinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
Sanguineam torquens aciem; torvùmque repentè
Clamat: Io matres, audite ubi quæque, Latinæ.
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, si juris materni cura remordet;
Solvite crinales vittas, capite orgia mecum.
Talem inter silvas, inter deserta ferarum,
Reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi.

Postquam visa satìs primos acuisse furores,
Consiliumque omnemque domum vertisse Latini;
Protenus hinc fuscis tristis Dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acrisioneis Danaë fundâsse colonis,
Præcipiti delata Noto: locus Ardea quondam
Dictus avis, et nunc magnum manet Ardea nomen
Sed fortuna fuit. Tectis hìc Turnus in altis
Jam mediam nigrâ carpebat nocte quietem.
Allecto torvam faciem et furialia membra
Exuit; in vultus sese transformat aniles,
Et frontem obscœnam rugis arat; induit albos
Cum vittâ crines; tum ramum innectit olivæ.
Fit Calybe, Junonis anus templique sacerdos;
Et juveni ante oculos his secum vocibus offert:
Turne, tot incassum fusos patiere labores,
Et tua Dardaniis transcribi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium et quæsitas sanguine dotes
Abnegat, externusque in regnum quæritur hæres.
I nunc, ingratis offer te, irrise, perîclis;
Tyrrhenas, i, sterne acies; tege pace Latinos.
Hæc adeò tibi me, placidâ cùm nocte jaceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia jussit.
Quare age, et armari pubem portisque moveri
Lætus in arma para; et Phrygios, qui flumine pulchro
Consedêre, duces, pictasque exure carinas.
Cœlestûm vis magna jubet. Rex ipse Latinus,
Ni dare conjugium, et dicto parere fatetur,
Sentiat, et tandem Turnum experiatur in armis.
Hìc juvenis vatem irridens, sic orsa vicissim
Ore refert: Classes invectas Tybridis alveo
Non, ut rere, meas effugit nuncius aures:
Ne tantos mihi finge metus; nec regia Juno
Immemor est nostrî.

Sed te victa situ, verique effœta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet; et arma
Regum inter, falsâ vatem formidine ludit.
Cura tibi, Divûm effigies et templa tueri:
Bella viri pacemque gerent, *quîs bella gerenda.*
Talibus Allecto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitus tremor occupat artus,
Diriguere oculi; tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina, cunctantem et quærentem dicere plura
Repulit, et geminos erexit crinibus angues,
Verberaque insonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsâ formidine ludit;
• espice ad hæc: adsum dirarum ab sede sororum;
Bella manu, letumque gero.
Sic effata, facem juveni conjecit, et atro
Lumine fumantes fixit sub pectore tædas.
Olli somnum ingens rupit pavor; ossaque et artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit, arma toro tectisque requirit.
Sævit amor ferri, et scelerata insania belli,
Ira supèr. Magno veluti cùm flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exultantque æstu latices; furit intus aquaï,
Fumidus atque altè spumis exuberat amnis;
Nec jam se capit unda; volat vapor ater ad auras.
Ergò iter ad regem, pollutâ pace, Latinum
Indicit primis juvenum, et jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satìs ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Hæc ubi dicta dedit, Divosque in vota vocavit,
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma. [tæ
Hunc decus egregium formæ movet, atque juven
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte novâ speculata locum, quo littore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iülus.
Hìc subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, et noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima laborum
Causa fuit, belloque animos accendit agrestes.

Cervus erat formâ præstanti et cornibus ingens,
Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheusque pater, cui regia parent
Armenta, et latè custodia credita campi.
Assuetum imperiis soror omni Silvia curâ
Mollibus intexens ornabat cornua sertis;
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille manum patiens, mensæque assuetus herili,
Errabat silvis; rursusque ad limina nota
Ipse domum serâ quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iüli
Commovêre canes; fluvio cùm fortè secundo
Deflueret, ripâque æstus viridante levaret.
Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius curvo direxit spicula cornu:
Nec dextræ erranti Deus afuit, actaque multo
Perque uterum sonitu, perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intrà tecta refugit,
Successitque gemens stabulis; questuque, cruentus,
Atque imploranti similis, tectum omne replevit.
Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, et duros conclamat agrestes.
Olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis)
Improvisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis; quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrheus,

Quadrifidam quercum cuneis ut fortè coactis
Scindebat, raptâ spirans immane securi.
At sæva e speculis tempus Dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit stabuli, et de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: quâ protenus omne
Contremuit nemus, et silvæ intonuere profundæ.
Audiit et Triviæ longè lacus, audiit amnis
Sulfureâ Nar albus aquâ, fontesque Velini;
Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
Tum verò ad vocem celeres, quà buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: necnon et Troïa pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxêre acies: non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur, sudibusve præustis;
Sed ferro ancipitī decernunt, atraque latè
Horrescit strictis seges ensibus, æraque fulgent
Sole lacessita, et lucem sub nubila jactant.
Fluctus utì primo cœpit cùm albescere vento,
Paulatim sese tollit mare, et altiùs undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.
Hìc juvenis primam ante aciem stridente sagittâ,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo
Sternitur; hæsit enim sub gutture vulnus, et udæ
Vocis iter, tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circa; seniorque Galesus,
Dum paci medium se offert, justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis.
Quinque greges illi balantûm, quina redibant
Armenta, et terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promissi Dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, et primæ commisit funera pugnæ;
Deserit Hesperiam, et, cœli convexa per auras,

Junonem victrix affatur voce superbâ :
En perfecta tibi bello discordia tristi :
Dic in amicitiam coëant, et fœdera jungant.
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros;
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas:
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamque animos insani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant; spargam arma per agros.
Tum contrà Juno: Terrorum et fraudis abunde est;
Stant belli causæ, pugnatur cominus armis.
Quæ fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
Talia connubia et tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
Te super ætherias errare licentiùs auras
Haud pater ipse velit, summi regnator Olympi.
Cede locis: ego, si qua super fortuna laborum est,
Ipsa regam. Tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
  Est locus, Italiæ in medio sub montibus altis,
Nobilis, et famâ multis memoratus in oris,
Amsancti valles: densis hunc frondibus atrum
Urget utrimque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis et torto vertice torrens.
Hìc specus horrendum et sævi spiracula Ditis
Monstrantur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces; queis condita Erinnys,
Invisum numen, terras cœlumque levabat.
  Nec minùs interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus; cæsosque reportant,
Almonem puerum, fœdatique ora Galesi;
Implorantque Deos, obtestanturque Latinum.

Turnus adest, medioque in crimine, cædis et ignis
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,
Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
Tum, quorum attonitæ Baccho nemora avia matres
Insultant thiasis (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata Deûm, perverso numine poscunt.
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, resistit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ sese, multis circùm latrantibus undis,
Mole tenet; scopuli nequicquam et spumea circùm
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
Verùm ubi nulla datur cæcum exsuperare potestas
Consilium, et sævæ nutu Junonis eunt res;
Multa Deos, aurasque pater testatus inanes:
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procellâ.
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas,
O miseri! te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium; votisque Deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus·
Funere felici spolior. Nec plura locutus,
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Hesperio in Latio, quem protenus urbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cùm prima movent in prælia Martem:
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcanisve, Arabisve parant; seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt geminæ belli portæ, sic nomine dicunt,
Relligione sacræ et sævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri

Robora; nec custos absistit limine Janus.
Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnæ,
Ipse, Quirinali trabeâ cinctuque Gabino
Insignis, reserat stridentia limina consul;
Ipse vocat pugnas: sequitur tum cetera pubes.
Æreaque assensu conspirant cornua rauco.
Hoc et tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristesque recludere portas.
Abstinuit tactu pater, aversusque refugit
Fœda ministeria, et cæcis se condidit umbris.
Tum regina Deûm, cœlo delapsa, morantes
Impulit ipsa manu portas, et cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.
  Ardet inexcita Ausonia atque immobilis antè.
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos et spicula lucida tergunt
Arvinâ pingui, subiguntque in cote secures;
Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeò magnæ positis incudibus urbes
Tela novant; Atina potens, Tiburque superbum,
Ardea, Crustumerique, et turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque salignas
Umbonum crates; alii thoracas ahenos,
Aut leves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor; recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica jamque sonant; it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementes
Ad juga cogit equos, clypeumque auroque trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur ense.
  Pandite nunc Helicona, Deæ, cantusque movete;
Qui bello exciti reges; quæ quemque secutæ
Complêrint campos acies; puibus Itala jam tum

Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
Et meministis enim, Divæ, et memorare potestis·
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
  Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemtor Divûm Mezentius, agminaque armat.
Filius huic juxtà Lausus: quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni:
Lausus equûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllinâ nequicquam ex urbe secutos
Mille viros; dignus patriis qui lætior esset
Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.
  Post hos insignem palmâ per gramina currum,
Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus; clypeoque, insigne paternum,
Centum angues, cinctamque gerit serpentibus hy-
Collis Aventini silvâ quem Rhea sacerdos [dram.
Furtivum partu sub luminis edidit oras,
Mixta Deo mulier; postquam Laurentia victor
Geryone extincto Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu sævosque gerunt in bella dolones;
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipse pedes, tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum setâ, cum dentibus albis,
Indutus capiti; sic regia tecta subibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
  Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque, acerque Coras, Argiva juventus;
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur.
Ceu duo nubigenæ cùm vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Homolen Othrymque ni
    valem
Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore.
  Nec Prænestinæ fundator defuit urbis;

Vulcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inventumque focis, omnis quem credidit ætas,
Cæculus. Hunc legio latè comitatur agrestis:
Quique altum Præneste viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, et roscida rivis
Hernica saxa colunt; quos, dives Anagnia, pascis;
Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma,
Nec clypei currusve sonant: pars maxima glandes
Liventis plumbi spargit, pars spicula gestat
Bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti: vestigia nuda sinistri
Instituêre pedis, crudus tegit altera pero.
At Messapus equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
Jampridem resides populos desuetaque bello
Agmina in arma vocat subitò, ferrumque retractat.
Hi Fescenninas acies, æquosque Faliscos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant.
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni
Cùm sese e pastu referunt, et longa canoros
Dant per colla modos; sonat amnis et Asia longè
Pulsa palus.
Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
Misceri putet, aëriam sed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad littora nubem.
Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Unà ingens Amiterna cohors, priscique Quirites;
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuscæ;

Qui Nomentum urbem, qui rosea rura Velini ;
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Seve-
rum, [mellæ ;
Casperiamque colunt, Forulosque, et flumen Hi-
Qui Tybrim Fabarimque bibunt; quos frigida mi-
Nursia, et Hortinæ classes, populique Latini; [sit
Quosque secans infaustum interluit Allia nomen.
Quàm multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis:
Vel quàm Sole novo densæ torrentur aristæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis.
Scuta sonant, pulsuque pedum conterrita tellus.
 Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos : vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris ; et quos de collibus altis
Aurunci misêre patres, Sidicinaque juxta
Æquora; quique Cales linquunt; amnisque vadosi
Accola Vulturni ; pariterque Saticulus asper,
Oscorumque manus. Teretes sunt aclydes illis
Tela sed hæc lento mos est aptare flagello.
Lævas cætra tegit; falcati cominus enses.
 Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Œbale; quem generâsse Telon Sebethide Nymphâ
Fertur, Teleboûm Capreas cùm regna teneret
Jam senior : patriis sed non et filius arvis
Contentus, latè jam tum ditione premebat
Sarrastes populos, et quæ rigat æquora Sarnus ;
Quique Rufras, Batulumque tenent, atque arva
Celennæ ;
Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ :
Teutonico ritu soliti torquere cateias,
Tegmina queis capitum raptus de subere cortex,
Æratæque micant peltæ, micat æreus ensis.
 Et te montosæ misêre in prælia Nersæ,

Ufens, insignem famâ et felicibus armis:
Horrida præcipuè cui gens, assuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicola glebis.
Armati terram exercent, semperque recentes
Convectare juvat prædas, et vivere rapto.
Quin et Marrubiâ venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam et felici comtus olivâ,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro:
Vipereo generi et graviter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
Mulcebatque iras, et morsus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Evaluit; neque eum juvêre in vulnera cantus
Somniferi, et Marsis quæsitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitreâ te Fucinus undâ,
Te liquidi flevere lacus.
Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius; insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriæ lucis humentia circùm
Littora, pinguis ubi et placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt famâ Hippolytum, postquam arte novercæ
Occiderit, patriasque explêrit sanguine pœnas,
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Ætherea et superas cœli venisse sub auras,
Pæonîs revocatum herbis, et amore Dianæ.
Tum Pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis et artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit ad undas
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, et Nymphæ Ægeriæ nemorique relegat.
Solus ubi in silvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.

Unde etiam Triviæ templo lucisque sacratis
Cornipedes arcentur equi, quòd littore currum
Et juvenem monstris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes haud secius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
  Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, et toto vertice suprà est.
Cui triplici crinita jubâ galea alta Chimæram
Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes;
Tam magìs illa fremens, et tristibus effera flammis,
Quàm magìs effuso crudescunt sanguine pugnæ.
At levem clypeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, jam setis obsita, jam bos,
(Argumentum ingens) et custos virginis Argus,
Cœlatâque amnem fundens pater Inachus urnâ.
Insequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina densentur campis, Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, et picti scuta Labici:
Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
Littus arant; Rutulosque exercent vomere colles,
Circæumque jugum; queis Jupiter Anxurus arvis
Præsidet, et viridi gaudens Feronia luco;
Quà Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter valles atque in mare conditur Ufens.
  Hos super advenit Volscâ de gente Camilla,
Agmen agens equitum et florentes ære catervas,
Bellatrix: non illa colo calathisve Minervæ
Fœmineas assueta manus; sed prælia virgo
Dura pati, cursuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina; nec teneras cursu læsisset aristas:
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter; celeres nec tingeret æquore plantas
Illam omnis tectis agrisque effusa juventus,

Turbaque miratur matrum, et prospectat euntem;
Attonitis inhians animis; ut regius ostro
Velet honos leves humeros; ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem præfixâ cuspide myrtum.

LIBER VIII.

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco strepuerunt cornua cantu;
Utque acres concussit equos, utque impulit arma:
Extemplo turbati animi: simul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, sævitque juventus
Effera. Ductores primi, Messapus, et Ufens,
Contemtorque Deûm Mezentius, undique cogun
Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, et Latio consistere Teucros,
Advectum Æneam classi, victosque Penates
Inferre, et fatis regem se dicere posci,
Edoceat; multasque viro se adjungere gentes
Dardanio, et latè Latio increbrescere nomen.
Quid struat his cœptis; quem, si fortuna sequatur,
Eventum pugnæ cupiat; manifestiùs ipsi,
Quàm Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æstu;
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat:
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis,
Sole repercussum, aut radiantis imagine lunæ,
Omnia pervolitat latè loca; jamque sub auras

Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat, et terras animalia fessa per omnes
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat:
Cùm pater in ripâ, gelidique sub ætheris axe,
Æneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
Huic Deus ipse loci, fluvio Tiberinus amœno,
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus; eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, et crines umbrosa tegebat arundo.
Tum sic affari, et curas his demere dictis: [bem
O sate gente Deûm, Trojanam ex hostibus ur-
Qui revehis nobis, æternaque Pergama servas,
Expectate solo Laurenti arvisque Latinis;
Hìc tibi certa domus; certi, ne absiste, Penates;
Neu belli terrere minis. Tumor omnis et iræ
Concessere Deûm.
Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere somnum,
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit;
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam. [stat,
Haud incerta cano. Nunc, quâ ratione, quod in-
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti,
Delegère locum, et posuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine, Pallanteum.
Hi bellum assiduè ducunt cum gente Latinâ;
Hos castris adhibe socios, et fœdera junge.
Ipse ego te ripis et recto flumine ducam,
Adversum remis superes subvectus ut amnem.
Surge, age, nate Deâ; primisque cadentibus astris

Junoni fer rite preces, iramque minasque
Supplicibus supera votis: mihi victor honorem
Persolves. —Ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, et pinguia culta secantem,
Cœruleus Tybris, cœlo gratissimus amnis.
Hìc mihi magna domus, celsis caput urbibus exit.
   Dixit, deinde lacu Fluvius se condidit alto,
Ima petens. Nox Æneam somnusque reliquit.
Surgit, et ætherii spectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustulit, ac tales effudit ad æthera voces:
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde est;
Tuque, o Tybri tuo genitor cum flumine sancto,
Accipite Ænean, et tandem arcete perîclis.
Quo te cunque lacus, miserantem incommoda nostra,
Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
Adsis o tantùm, et propiùs tua numina firmes.
   Sic memorat, geminasque legit de classe biremes,
Remigioque aptat: socios simul instruit armis.
Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum!
Candida per silvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conspicitur sus:
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi, maxima Juno,
Mactat, sacra ferens, et cum grege sistit ad aram.
Tybris eâ fluvium, quàm longa est, nocte tumentem
Leniit, et tacitâ refluens ita substitit undâ,
Mitis ut in morem stagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergò iter inceptum celerant rumore secundo.
Labitur uncta vadis abies: mirantur et undæ,

Miratur nemus insuetum, fulgentia longè
Scuta virûm fluvio pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur [vas.
Arboribus, viridesque secant placido æquore sil-
  Sol medium cœli conscenderat igneus orbem,
Cùm muros, arcemque procul, et rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit ; tum res inopes Evandrus habebat.
Ocyùs advertunt proras, urbique propinquant.
  Fortè die solemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno Divisque ferebat,
Ante urbem, in luco. Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, pauperque senatus,
Thura dabant ; tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas vidêre rates, atque inter opacum
Allabi nemus, et tacitis incumbere remis ;
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse,
Et procul e tumulo : juvenes, quæ causa subegit
Ignotas tentare vias ? quò tenditis ? inquit.
Qui genus ? unde domo ? pacemne huc fertis, an
Tum pater Æneas puppi sic fatur ab altâ, [arma?
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ :
Trojugenas ac tela vides inimica Latinis :
Quos illi bello profugos egêre superbo.
Evandrum petimus : ferte hæc, et dicite lectos
Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto perculsus nomine Pallas : [tem
Egredere o, quicunque es, ait, coramque paren-
Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Excepitque manu, dextramque amplexus inhæsit.
Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
  Tum regem Æneas dictis affatur amicis :

Optime Grajugenûm, cui me Fortuna precari,
Et vittâ comtos voluit prætendere ramos;
Non equidem extimui, Danaûm quòd ductor et Arcas,
Quòdque a stirpe fores geminis conjunctus Atridis;
Sed mea me virtus, et sancta oracula Divûm,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, et fatis egêre volentem.
Dardanus, Iliacæ primus pater urbis et auctor,
Electrâ, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros; Electram maximus Atlas
Edidit, æthereos humero qui sustinet orbes.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam, auditis si quicquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me, me ipse meumque
Objeci caput, et supplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Insequitur; nos si pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant;
Et mare, quod suprà, teneant, quodque alluit infrà.
Accipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, et rebus spectata juventus.
Dixerat Æneas: ille os oculosque loquentis
Jamdudum, et totum lustrabat lumine corpus.
Tum sic pauca refert: Ut te, fortissime Teucrûm,
Accipio agnoscoque libens! ut verba parentis
Et vocem Anchisæ magni vultumque recordor!
Nam memini Hesionæ visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protenus Arcadiæ gelidos invisere fines.
Tum mihi prima genas vestîbat flore juventa;

Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
Laomedontiaden ; sed cunctis altior ibat
Anchises. Mihi mens juvenali ardebat amore
Compellare virum, et dextræ conjungere dextram.
Accessi, et cupidus Phenei sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
Discedens chlamydemque auro dedit intertextam,
Frænaque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergò et, quam petitis, juncta est mihi fœdere dextra ;
Et lux cùm primùm terris se crastina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibusque juvabo.
Interea sacra hæc, quando huc venistis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, et jam nunc sociorum assuescite mensis.
Hæc ubi dicta, dapes jubet et sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili ;
Præcipuumque toro et villosi pelle leonis
Accipit Æneam, solioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Æneas, simul et Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis et lustralibus extis.
Postquam exemta fames, et amor compressus edendi,
Rex Evandrus ait : Non hæc solemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana superstitio veterumve ignara Deorum
Imposuit : sævis, hospes Trojane, perîclis
Servati facimus, meritosque novamus honores.
Jam primùm saxis suspensam hanc aspice rupem :
Disjectæ procul ut moles, desertaque montis
Stat domus, et scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit vasto submota recessu,

Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inaccessam radiis; semperque recenti
Cæde tepebat humus; foribusque affixa superbis
Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignes, magnâ se mole ferebat.
Attulit et nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium adventumque Dei: nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonis spoliisque superbus,
Alcides aderat, taurosque hàc victor agebat
Ingentes: vallemque boves amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inausum
Aut intentatum scelerisve dolive fuisset,
Quatuor a stabulis præstanti corpore tauros
Avertit, totidem formâ superante juvencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Caudâ in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea cùm jam stabulis saturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet;
Discessu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, et colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
Mugiit, et Caci spem custodita fefellit.
Hìc verò Alcidæ furiis exarserat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodisque gravatum
Robur, et aërii cursu petit ardua montis.
Tum primùm nostri Cacum vidêre timentem,
Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamque petit; pedibus timor addidit alas.
Ut sese inclusit, ruptisque immane catenis
Dejecit saxum, ferro quod et arte paternâ
Pendebat, fultosque emunit objice postes;
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque

Accessum lustrans, huc ora ferebat et illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum fervidus irâ
Lustrat Aventini montem; ter saxea tentat
Limina nequicquam; ter fessus valle resedit.
Stabat acuta silex, præcisis undique saxis,
Speluncæ dorso insurgens, altissima visu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adversum nitens concussit, et imis
Avulsam solvit radicibus; inde repentè
Impulit; impulsu quo maximus insonat æther,
Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At specus, et Caci detecta apparuit ingens
Regia, et umbrosæ penitus patuere cavernæ.
Non secus ac si quâ penitus vi terra dehiscens
Infernas reseret sedes, et regna recludat
Pallida, Dîs invisa; superque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immisso lumine Manes.
Ergò insperatâ deprensum in luce repentè,
Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem,
Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat et ramis vastisque molaribus instat.
Ille autem (neque enim fuga jam super ulla perîcli)
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu, [est
Evomit; involvitque domum caligine cæcâ,
Prospectum eripiens oculis: glomeratque sub an-
Fumiferam noctem, commixtis igne tenebris. [tro
Non tulit Alcides animis; seque ipse per ignem
Præcipiti jecit saltu, quà plurimus undam
Fumus agit, nebulâque ingens specus æstuat atrâ.
Hìc Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit, in nodum complexus, et angit inhærens
Elisos oculos, et siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulsis;
Abstractæque boves, abjuratæque rapinæ

Cœlo ostenduntur; pedibusque informe cadaver
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villosaque setis
Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
  Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem, primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri,
Hanc aram luco statuit: quæ Maxima semper
Dicetur nobis, et erit quæ maxima semper. [dum
Quare agite, o juvenes, tantarum in munere lau-
Cingite fronde comas, et pocula porgite dextris,
Communemque vocate Deum, et date vina volentes.
Dixerat: Herculeâ bicôlor cùm populus umbrâ
Velavitque comas, foliisque innexa pependit;
Et sacer implevit dextram scyphus. Ocyùs omnes
In mensam læti libant, Divosque precantur.
  Devexo interea propior fit vesper Olympo;
Jamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Instaurant epulas, et mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circùm,
Populeis adsunt evincti tempora ramis. [des
Hic juvenum chorus; ille senum: qui carmine lau-
Herculeas et facta ferunt; ut prima novercæ
Monstra manu, geminosque premens eliserit angues;
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojamque, Œchaliamque; ut duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembres,
Hylæumque, Pholumque, manu, tu Cressia mac-
Prodigia, et vastum Nemeâ sub rupe leonem. [tas
Te Stygii tremuere lacus; te janitor Orci,

Ossa super recubans antro semesa cruento.
Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhoeus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turbâ capitum circumstetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite Divis;
Et nos, et tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant; super omnia Caci
Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.
Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex obsitus ævo,
Et comitem Æneam juxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
Miratur, facilesque oculos fert omnia circùm
Æneas, capiturque locis, et singula lætus
Exquiritque auditque virûm monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Gensque virûm truncis et duro robore nata:
Queis neque mos, neque cultus erat; nec jungere tauros,
Aut componere opes nôrant, aut parcere parto;
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo
Arma Jovis fugiens, et regnis exul ademtis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit; Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aurea, quæ perhibent, illo sub rege fuerunt
Sæcula; sic placidâ populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim ac decolor ætas,
Et belli rabies, et amor successit habendi.
Tum manus Ausoniæ, et gentes venere Sicanæ;
Sæpius et nomen posuit Saturnia tellus.

Tum reges, asperque immani corpore Tybris;
A quo pòst Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus; amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patriâ, pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
His posuere locis; matrisque egère tremenda
Carmentis Nymphæ monita, et Deus auctor Apollo.
Vix ea dicta, dehinc progressus, monstrat et a-
Et Carmentalem Romano nomine portam, [ram,
Quam memorant Nymphæ priscum Carmentis ho-
norem
Vatis fatidicæ; cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, et nobile Pallantëum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylum
Retulit, et gelidâ monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
Necnon et sacri monstrat nemus Argileti;
Testaturque locum, et letum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
Jam tum religio pavidos terrebat agrestes
Dira loci, jam tum silvam saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice col-
lem, [ipsum
(Quis Deus, incertum est) habitat Deus. Arcades
Credunt se vidisse Jovem; cùm sæpe nigrantem
Ægida concuteret, dextrâ nimbosque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Evandri; passimque armenta videbant
Romanoque foro et lautis mugire Carinis.

Ut ventum ad sedes: Hæc, inquit, limina victor
Alcides subiit; hæc illum regia cepit.
Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque dignum
Finge Deo, rebusque veni non asper egenis.
Dixit, et angusti subter fastigia tecti
Ingentem Æneam duxit, stratisque locavit,
Effultum foliis et pelle Libystidis ursæ.
Nox ruit, et fuscis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquam exterrita mater,
Laurentûmque minis et duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur; thalamoque hæc conjugis aureo
Incipit, et dictis divinum aspirat amorem:
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita, casurasque inimicis ignibus arces;
Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis opisque tuæ; nec te, carissime conjux,
Incassumve tuos volui exercere labores.
Quamvis et Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ flevissem sæpe laborem.
Nunc, Jovis imperiis, Rutulorum constitit oris:
Ergò eadem supplex venio, et sanctum mihi numen
Arma rogo, genitrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
Aspice qui coëant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis, in me excidiumque meorum.
Dixerat, et niveis hinc atque hinc Diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet: ille repentè
Accepit solitam flammam, notusque medullas
Intravit calor, et labefacta per ossa cucurrit:
Non secus atque olim, tonitru cùm rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis, et formæ conscia conjux.
Tum pater æterno fatur devinctus amore:
Quid causas petis ex alto? fiducia cessit

Quò tibi, Diva, mei? similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset.
Nec pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superesse per an-
nos.
Et nunc, si bellare paras, atque hæc tibi mens est;
Quicquid in arte meâ possum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidove potest electro,
Quantùm ignes animæque valent: absiste precan-
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus, [do
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Conjugis infusus gremio per membra soporem
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat somnum; cùm fœmina, pri-
Cui tolerare colo vitam tenuique Minervâ, [mùm
Impositum cinerem et sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
Exercet penso; castum ut servare cubile
Conjugis, et possit parvos educere natos.
Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo,
Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.
Insula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:
Quam subter specus et Cyclopum exesa caminis
Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
Stricturæ Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
Vulcani domus, et Vulcania nomine tellus.
Huc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque, et nudus membra Py-
racmon.
His informatum manibus jam parte politâ
Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras, pars imperfecta manebat.

Tres imbris torti radios, tres nubis aquosæ
Addiderant, rutili tres ignis et alitis Austri.
Fulgores nunc terrificos, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte aliâ Marti currumque rotasque volucres
Instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes;
Ægidaque horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroque polîbant;
Connexosque angues, ipsamque in pectore Divæ
Gorgona, desecto vertentem lumina collo. [res,
Tollite cuncta, inquit, cœptosque auferte labo-
Ætnæi Cyclopes, et huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistrâ.
Præcipitate moras. Nec plura effatus; at illi
Ocyùs incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum;
Vulnificusque chalybs vastâ fornace liquescit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum; septenosque orbibus orbes
Impediunt. Alii ventosis follibus auras
Accipiunt redduntque; alii stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multâ vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.
Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicâque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis:
Tum lateri atque humeris Tegeæum subligat ensem,
Demissa ab lævâ pantheræ terga retorquens.
Nec non et gemini custodes limine ab alto
Præcedunt, gressumque canes comitantur herilem.

Hospitis Æneæ sedem et secreta petebat,
Sermonum memor et promissi muneris, heros.
Nec minùs Æneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congressi jungunt dextras, mediisque residunt
Ædibus, et licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior hæc: [quam
Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nun-
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Tusco claudimur amni; [mis.
Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat ar-
Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis
Jungere castra paro, quam fors inopina salutem
Ostentat: fatis huc te poscentibus affers.
Haud procul hinc saxo colitur fundata vetusto
Urbis Agyllinæ sedes; ubi Lydia quondam
Gens, bello præclara, jugis insedit Etruscis.
Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio et sævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes? quid facta tyran-
Effera? Dî capiti ipsius generique reservent. [ni
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibusque manus atque oribus ora,
Tormenti genus! et sanie taboque fluentes,
Complexu in misero, longâ sic morte necabat.
At fessi tandem cives, infanda furentem
Armati circumsistunt ipsumque domumque:
Obtruncant socios, ignem ad fastigia jactant.
Ille inter cædes, Rutulorum elapsus in agros
Confugere, et Turni defendier hospitis armis.
Ergò omnis furiis surrexit Etruria justis;
Regem ad supplicium præsenti Marte reposcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensæ littore puppes,

Signaque ferre jubent. Retinet longævus aruspex,
Fata canens: O Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtusque virûm; quos justus in hos-
Fert dolor, et meritâ accendit Mezentius irâ; [tem
Nulli fas Italo tantam subjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita Divûm.
Ipse oratores ad me regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarcho:
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
Sed mihi tarda gelu sæclisque effœta senectus
Invidet imperium, seræque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabellâ
Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus et annis
Et generi fatum indulget, quem numina poscunt;
Ingredere, o Teucrûm atque Italûm fortissime duc-
Hunc tibi præterea, spes et solatia nostrî, [tor.
Pallanta adjungam. Sub te tolerare magistro
Militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
Assuescat; primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidemque suo tibi nomine Pallas.
  Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant
Æneas Anchisiades et fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant;
Ni signum cœlo Cytherea dedisset aperto.
Namque improvisò vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit; et ruere omnia visa repentè,
Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.
Suspiciunt: iterum atque iterum fragor increpat in-
Arma inter nubem, cœli in regione serenâ, [gens:
Per sudum rutilare vident, et pulsa tonare.
Obstupuere animis alii; sed Troïus heros
Agnovit sonitum, et Divæ promissa parentis.
Tum memorat: Ne verò, hospes, ne quære profectò

Quem casum portenta ferant; ego poscor Olympo.
Hoc signum cecinit missuram Diva creatrix,
Si bellum ingrueret; Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miseris cædes Laurentibus instant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quàm multa sub undas
Scuta virûm, galeasque, et fortia corpora volves,
Tybri pater! poscant acies, et fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto;
Et primùm Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat, hesternumque Larem, parvosque Penates
Lætus adit; mactat lectas de more bidentes
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Pòst hinc ad naves graditur, sociosque revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Præstantes virtute legit; pars cetera pronâ
Fertur aquâ, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exsortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam subitò vulgata per urbem,
Ocyùs ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiùsque perîclo
It timor, et major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletum lacrymans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat si Jupiter annos!
Qualis eram, cùm primam aciem Præneste sub ipsâ
Stravi, scutorumque incendi victor acervos;
Et regem hâc Herilum dextrâ sub Tartara misi;
Nascenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda;
Ter leto sternendus erat: cui tunc tamen omnes

Abstulit hæc animas dextra, et totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
Nate, tuo; neque finitimus Mezentius usquam,
Huic capiti insultans, tot ferro sæva dedisset
Funera, tam multis viduâsset civibus urbem.
At vos, o superi, et Divûm tu maxime rector,
Jupiter, Arcadii quæso miserescite regis,
Et patrias audite preces. Si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant;
Si visurus eum vivo, et venturus in unum;
Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris;
Nunc o, nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri;
Dum te, care puer, mea sera et sola voluptas,
Complexu teneo; gravior ne nuntius aures
Vulneret. Hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.

Jamque adeò exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos et fidus Achates;
Inde alii Trojæ proceres: ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis:
Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer undâ,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur
Pulveream nubem, et fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor, et agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Religione patrum latè sacer; undique colles
Inclusere cavi, et nigrâ nemus abiete cingit.
Silvano fama est veteres sacrâsse Pelasgos,
Arvorum pecorisque Deo, lucumque diemque,

Qui primi fines aliquando habuere Latinos. [bant
Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tene-
Castra locis; celsoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, et latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas et bello lecta juventus
Succedunt, fessique et equos et corpora curant.
At Venus æthereos inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat; natumque in valle reductâ
Ut procul egelido secretum flumine vidit;
Talibus affata est dictis, seque obtulit ultro:
En perfecta mei promissâ conjugis arte
Munera; ne mox, aut Laurentes, nate, superbos,
Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
Dixit, et amplexus nati Cytherea petivit;
Arma sub adversâ posuit radiantia quercu.
Ille Deæ donis et tanto lætus honore,
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,
Miraturque, interque manus et brachia versat
Terribilem cristis galeam flammasque vomentem,
Fatiferumque ensem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cùm cœrula nubes
Solis inardescit radiis, longèque refulget:
Tum leves ocreas electro auroque recocto,
Hastamque, et clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud fatûm ignarus venturique inscius ævi,
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuisse lupam: geminos huic ubera circùm
Ludere pendentes pueros, et lambere matrem
Impavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, et corpora fingere linguâ.
Nec procul hinc Romam, et raptas sinè more

Consessu caveæ, magnis Circensibus actis,
Addiderat; subitòque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
Pòst îdem inter se posito certamine reges
Armati, Jovis ante aras, paterasque tenentes
Stabant, et cæsâ jungebant fœdera porcâ.
Haud procul inde citæ Metium in diversa quadrigæ
Distulerant (at tu dictis, Albane, maneres),
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per silvam, et sparsi rorabant sanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum Porsena jubebat
Accipere, ingentique urbem obsidione premebat.
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similemque minanti
Aspiceres; pontem auderet quòd vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.
In summo custos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, et Capitolia celsa tenebat;
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hìc auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris et dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis;
Virgatis lucent sagulis; tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisque Alpina coruscant
Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.
Hìc exultantes Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, et lapsa ancilia cœlo
Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
Et scelerum pœnas; et te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem:
Secretosque pios, his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi latè maris ibat imago

Aurea, sed fluctu spumabant cœrula cano;
Et circùm argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.
In medio classes æratas, Actia bella,
Cernere erat; totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar, [Dîs,
Cum patribus, populoque, Penatibus, et magnis
Stans celsâ in puppi; geminas cui tempora flam-
mas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus.
Parte aliâ, ventis et Dîs Agrippa secundis,
Arduus, agmen agens: cui, belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata coronâ.
Hinc ope barbaricâ variisque Antonius armis
Victor, ab Auroræ populis et littore rubro
Ægyptum viresque Orientis, et ultima secum
Bactra vehit; sequiturque, nefas! Ægyptia conjux.
Unà omnes ruere, ac totum spumare, reductis
Convulsum remis rostrisque tridentibus, æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tantâ mole viri turritis puppibus instant.
Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur; arva novâ Neptunia cæde rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro;
Necdum etiam geminos a tergo respicit angues.
Omnigenûmque Deûm monstra, et latrator Anu-
bis, [vam
Contra Neptunum et Venerem, contraque Miner-
Tela tenent. Sævit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, tristesque ex æthere Diræ,
Et scissâ gaudens vadit Discordia pallâ,
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo

Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, et Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos jam jamque immittere funes.
Illam inter cædes, pallentem morte futurâ,
Fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri;
Contrà autem magno mœrentem corpore Nilum,
Paudentemque sinus, et totâ veste vocantem
Cœruleum in gremium latebrosaque flumina victos.

At Cæsar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, Dîs Italis votum immortale sacrabat,
Maxima ter centum totam delubra per urbem.
Lætitiâ, ludisque viæ plausuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ;
Ante aras terram cæsi stravere juvenci.
Ipse sedens niveo candentis limine Phœbi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam vestis et armis.
Hìc Nomadum genus, et discinctos Mulciber Afros,
Hìc Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos
Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis,
Indomitique Dahæ, et pontem indignatus Araxes.

Talia, per clypeum Vulcani, dona parentis
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque et fata nepotum.

LIBER IX.

Atque ea diversâ penitus dum parte geruntur

Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum fortè parentis
Pilumni Turnus sacratâ valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, quod optanti Divûm promittere nemo
Auderet, volvenda dies en attulit ultro.
Æneas, urbe, et sociis, et classe relictâ,
Sceptra Palatini sedemque petît Evandri.
Nec satìs: extremas Corythi penetravit ad urbes;
Lydorumque manum, collectos armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
Rumpe moras omnes, et turbata arripe castra.
  Dixit, et in cœlum paribus se sustulit alis,
Ingentemque fugâ secuit sub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicesque ad sidera palmas
Sustulit, ac tali fugientem est voce secutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repentè
Tempestas? medium video discedere cœlum,
Palantesque polo stellas. Sequar omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus, ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa Deos orans; oneravitque æthera votis.
  Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equûm, dives pictaï vestis, et auri.
Messapus primas acies, postrema coërcent
Tyrrhidæ juvenes; medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice suprà est.
Ceu septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges; aut pingui flumine Nilus,
Cùm refluit campis, et jam se condidit alveo.
  Hìc subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversâ conclamat mole Caïcus:

Quis globus, o cives, caligine volvitur atrâ?
Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros.
Hostis adest, eja. Ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, et mœnia complent.
Namque ita discedens præceperat optimus armis
Æneas: si qua interea fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo;
Castra modò et tutos servarent aggere muros.
Ergò, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
Objiciunt portas tamen, et præcepta facessunt,
Armatique cavis expectant turribus hostem.

Turnus, ut antevolans tardum præcesserat ag-
Viginti lectis equitum comitatus; et urbi [men,
Improvisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristâque tegit galea aurea rubrâ:
Ecquis erit mecum, o juvenes, qui primus in hos-
tem?
En, ait: et jaculum attorquens emittit in auras,
Principium pugnæ; et campo sese arduus infert.
Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
Horrisono. Teucrûm mirantur inertia corda;
Non æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros; sed castra fovere. Huc turbidus at-
que huc
Lustrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,
Cùm fremit ad caulas, ventos perpessus et imbres,
Nocte super mediâ; tuti sub matribus agni
Balatum exercent; ille asper et improbus irâ
Sævit in absentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, et siccæ sanguine fauces:
Haud aliter Rutulo muros et castra tuenti
Ignescunt iræ, et duris dolor ossibus ardet;
Quâ tentet ratione aditus; et quæ via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.

Classem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus septam circùm et fluvialibus undis,
Invadit; sociosque incendia poscit ovantes,
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum verò incumbunt; urget præsentia Turni,
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Tæda, et commixtam Vulcanus ad astra favillam.
  Quis Deus, o Musæ, tam sæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. Prisca fides facto, sed fama perennis.
  Tempore quo primùm Phrygiâ formabat in Idâ
Æneas classem, et pelagi petere alta parabat;
Ipsa Deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
Pinea silva mihi, multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit summâ, quò sacra ferebant,
Nigranti piceâ trabibusque obscurus acernis.
Has ego Dardanio juveni, cùm classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius urget.
Solve metus, atque hoc precibus siue posse paren-
Ne cursu quassatæ ullo, neu turbine venti [tem;
Vincantur: prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contrà, torquet qui sidera mundi:
O genitrix, quò fata vocas? aut quid petis istis?
Mortaline manu factæ immortale carinæ
Fas habeant? certusque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta Deo permissa potestas?
Immo, ubi defunctæ finem portusque tenebunt
Ausonios, olim quæcunque evaserit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva;
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse Deas: qualis Nereïa Doto
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.

Dixerat; idque ratum, Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atrâque voragine ripas,
Annuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
  Ergò aderat promissa dies, et tempora Parcæ
Debita complêrant; cùm Turni injuria Matrem
Admonuit sacris ratibus depellere tædas.
Hìc primùm nova lux oculis offulsit, et ingens
Visus ab Aurorâ cœlum transcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, et Troüm Rutulorumque agmina complet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves,
Neve armate manus: maria antè exurere Turno
Quàm sacras dabitur pinus. Vos ite solutæ,
Ite, Deæ pelagi; Genitrix jubet. Et sua quæque
Continuò puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis æquora rostris
Ima petunt. Hinc virgineæ (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur;
Quot priùs æratæ steterant ad littora proræ.
  Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse
Turbatis Messapus equis; cunctatur et amnis
Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos hæc monstra petunt: his Jupiter ipse
Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
Expectant Rutulos. Ergò maria invia Teucris,
Nec spes ulla fugæ; rerum pars altera adempta est:
Terra autem in manibus nostris; tot millia gentes
Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ se jactant, responsa Deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigere quòd arva
Fertilis Ausoniæ Troës: sunt et mea contrà
Fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem,
Conjuge præreptâ. Nec solos tangit Atridas

Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satìs est: peccare fuisset
Antè satìs, penitus modò non genus omne perosos
Fœmineum. Quibus hæc medii fiducia valli,
Fossarumque moræ, leti discrimina parva,
Dant animos. At non viderunt mœnia Trojæ,
Neptuni fabricata manu considere in ignes!
Sed vos, o lecti! ferro quis scindere vallum
Apparat, et mecum invadit trepidantia castra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Est opus in Teucros: addant se protenus omnes
Etrusci socios; tenebras et inertia furta
Palladii, cæsis summæ custodibus arcis,
Ne timeant; nec equi cæcâ condemur in alvo.
Luce palam certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasgâ
Esse putent, decimum quos distulit Hector in an-
Nunc adeò, melior quoniam pars acta diei, [num.
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri; et pugnam sperate parati.

Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, et mœnia cingere flammis.
Bis septem, Rutulo muros qui milite servent,
Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur,
Purpurei cristis juvenes auroque corusci.
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.

Hæc super e vallo prospectant Troës, et armis
Alta tenent: necnon trepidi formidine portas
Explorant, pontesque et propugnacula jungunt;
Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Serestus;
Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juvenum et rerum dedit esse magistros.

Omnis per muros legio, sortita perîclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.
Nisus erat portæ custos, acerrimus armis,
Hyrtacides; comitem Æneæ quem miserat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis;
Et juxtà comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana neque induit arma;
Ora puer primâ signans intonsa juventâ.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant;
Tunc quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: Dîne hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an sua cuique Deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum
Mens agitat mihi; nec placidâ contenta quiete est.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant; somno vinoque sepulti
Procubuere; silent latè loca. Percipe porrò
Quid dubitem, et quæ nunc animo sententia surgat.
Ænean acciri omnes, populusque, patresque,
Exposcunt; mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ posco, promittunt: (nam mihi facti
Fama sat est) tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros et mœnia Pallantea.
Obstupuit magno laudum perculsus amore
Euryalus, simul his ardentem affatur amicum:
Mene igitur socium summis adjungere rebus,
Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit; nec tecum talia gessi,
Magnanimum Ænean et fata extrema secutus.
Est hic, est animus lucis contemtor; et istum
Qui vitâ bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar,

Nec fas; non: ita me referat tibi magnus ovantem
Jupiter, aut quicunque oculis hæc aspicit æquis.
Sed si quis (quæ multa vides discrimine tali),
Si quis in adversum rapiat casusve Deusve,
Te superesse velim: tua vitâ dignior ætas.
Sit, qui me raptum pugnâ, pretiove redemtum,
Mandet humo solitâ; aut, si qua id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro.
Neu matri miseræ tanti sim causa doloris:
Quæ te sola, puer, multis e matribus ausa,
Prosequitur; magni nec mœnia curat Acestæ.
Ille autem: Causas nequicquam nectis inanes,
Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
Acceleremus, ait. Vigiles simul excitat: illi
Succedunt, servantque vices: statione relictâ,
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.

Cetera per terras omnes animalia somno
Laxabant curas, et corda oblita laborum:
Ductores Teucrûm primi, et delecta juventus,
Consilium summis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quisve Æneæ jam nuncius esset.
Stant longis adnixi hastis, et scuta tenentes,
Castrorum et campi medio. Tum Nisus, et unà
Euryalus, confestim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Iülus
Accepit trepidos, ac Nisum dicere jussit.
Tum sic Hyrtacides: Audite o mentibus æquis,
Æneadæ: neve hæc nostris spectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli somno vinoque sepulti
Conticuere; locum insidiis conspeximus ipsi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
Erigitur. Si fortunâ permittitis uti,
Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea,
Mox hìc cum spoliis, ingenti cæde peractâ,

Affore cernetis. Nec nos via fallit euntes:
Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
Venatu assiduo, et totum cognovimus amnem.
Hìc annis gravis atque animi maturus Aletes:
Dî patrii, quorum semper sub numine Troja est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cùm tales animos juvenum et tam certa tulistis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum, et vultum lacrymis atque ora rigabat:
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus istis,
Præmia posse rear solvi? pulcherrima primùm
Dî moresque dabunt vestri; tum cetera reddet
Actutum pius Æneas, atque integer ævi
Ascanius, meriti tanti non immemor unquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penates,
Assaracique Larem, et canæ penetralia Vestæ,
Obtestor; quæcunque mihi fortuna fidesque est,
In vestris pono gremiis: revocate parentem,
Reddite conspectum: nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
Pocula, devictâ genitor quæ cepit Arisbâ;
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta;
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si verò capere Italiam sceptrisque potiri
Contigerit victori, et prædæ ducere sortem:
Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis.
Aureus? ipsum illum, clypeum cristasque rubentes
Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captivosque dabit, suaque omnibus arma
Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te verò, mea quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto

Accipio, et comitem casus complector in omnes.
Nulla meis sinè te quæretur gloria rebus ;
Seu pacem, seu bella geram : tibi maxima rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus : Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit : tantùm : fortuna secunda,
Aut adversa cadat. Sed te super omnia dona
Unum oro. Genitrix Priami de gente vetustâ
Est mihi ; quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ. [est,
Hanc ego nunc, ignaram hujus quodcunque perîcli
Inque salutatam linquo : Nox et tua testis [tis.
Dextera, quòd nequeam lacrymas perferre paren-
At tu, oro, solare inopem, et succurre relictæ.
Hanc sine me spem ferre tui : audentior ibo
In casus omnes. Perculsâ mente dederunt
Dardanidæ lacrymas ; ante omnes pulcher Iülus
Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur :
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit ista mihi genitrix, nomenque Creüsæ
Solum defuerit ; nec partum gratia talem
Parva manet. Casus factum quicunque sequuntur,
Per caput hoc juro, per quod pater antè solebat,
Quæ tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.
Sic ait illacrymans ; humero simul exuit ensem
Auratum, mirâ quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atque habilem vaginâ aptârat eburnâ.
Dat Niso Mnestheus pellem, horrentisque leonis
Exuvias ; galeam fidus permutat Aletes.
Protenus armati incedunt ; quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenumque senumque
Prosequitur votis : necnon et pulcher Iülus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,

Multa patri portanda dabat mandata; sed auræ
Omnia discerpunt, et nubibus irrita donant.
Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen antè futuri
Exitio. Passim vino somnoque per herbam
Corpora fusa vident; arrectos littore currus,
Inter lora rotasque, viros; simul arma jacere,
Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus: 319
Euryale, audendum dextrâ: nunc ipsa vocat res.
Hâc iter est: tu, ne qua manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, et consule longè.
Hæc ego vasta dabo, et lato te limite ducam. [bum
Sic memorat, vocemque premit; simul ense super-
Rhamnetem aggreditur, qui fortè tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore somnum;
Rex idem, et regi Turno gratissimus augur;
Sed non augurio potuit depellere pestem.
Tres juxtà famulos temere inter tela jacentes,
Armigerumque Remi premit, aurigamque sub ipsis
Nactus equis, ferroque secat pendentia colla. 331
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relin-
quit
Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
Terra torique madent. Necnon Lamyrumque La-
mumque,
Et juvenem Sarranum; illâ qui plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque jacebat
Membra Deo victus: felix, si protenus illum
Æquâsset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Impastus ceu plena leo per ovilia turbans, 339
(Suadet enim vesana fames) manditque trahitque
Molle pecus, mutumque metu; fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incensus et ipse
Perfurit; ac multam in medio sinè nomine plebem,
Fadumque, Herbesumque subit, Rhœtumque
Abarimque,

Ignaros; Rhœtum vigilantem et cuncta videntem;
Sed magnum metuens se post cratera tegebat;
Pectore in adverso totum cui cominus ensem
Condidit assurgenti, et multâ morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, et cum sanguine mista
Vina refert moriens: hic furto fervidus instat.
Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, et religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cùm talia Nisus,
(Sensit enim nimiâ cæde atque cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhaustum satìs est: via facta per hostes.
Multa virûm solido argento perfecta relinquunt
Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, et aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio cùm jungeret absens,
Cædicus; ille suo moriens dat habere nepoti;
Post mortem bello Rutuli pugnâque potiti;
Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi habilem cristisque decoram
Induit. Excedunt castris, et tuta capessunt.
Interea præmissi equites ex urbe Latinâ,
Cetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, et Turno regis responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Jamque propinquabant castris, murosque subibant;
Cùm procul hos lævo flectentes limite cernunt;
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbrâ
Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud temere est visum. Conclamat ab agmine Volscens;
State, viri; quæ causa viæ? quive estis in armis?
Quòve tenetis iter? Nihil illi tendere contrà;
Sed celerare fugam in silvas, et fidere nocti.

Objiciunt equites sese ad divortia nota [nant.
Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coro-
Silva fuit latè dumis atque ilice nigrâ
Horrida, quam densi complêrant undique sentes ;
Rara per occultos ducebat semita calles.
Euryalum tenebræ ramorum onerosaque præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit : jamque imprudens evaserat hostes,
Atque lacus, qui pòst Albæ de nomine dicti
Albani ; tum rex stabula alta Latinus habebat.
Ut stetit, et frustra absentem respexit amicum :
Euryale, infelix quâ te regione reliqui ?
Quâve sequar ? rursus perplexum iter omne revol-
Fallacis silvæ, simul et vestigia retro [vens
Observata legit, dumisque silentibus errat.
Audit equos, audit strepitus, et signa sequentûm.
Nec longum in medio tempus, cùm clamor ad aures
Pervenit, ac videt Euryalum ; quem jam manus omnis,
Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
Oppressum rapit, et conantem plurima frustra.
Quid faciat ? quâ vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere ? an sese medios moriturus in hostes
Inferat, et pulchram properet per vulnera mortem ?
Ocyùs adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altamLunam, sic voce precatur :
Tu, Dea, tu præsens nostro succurre labori,
Astrorum decus, et nemorum Latonia custos.
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit ; si qua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi : [ras.
Hunc sine me turbare globum, et rege tela per au-
Dixerat ; et toto connixus corpore ferrum
Conjicit : hasta volans noctis diverberat umbras,

Et venit aversi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fisso transit præcordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, et longis singultibus ilia pulsat.
Diversi circumspiciunt. Hoc acrior idem
Ecce aliud summâ telum librabat ab aure ;
Dum trepidant ; iit hasta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæsit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
Auctorem, nec quò se ardens immittere possit :
Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas
Persolves amborum, inquit. Simul ense recluso
Ibat in Euryalum. Tum verò exterritus, amens
Conclamat Nisus ; nec se celare tenebris
Ampliùs, aut tantum potuit perferre dolorem :
Me, me, (adsum qui feci) in me convertite ferrum,
O Rutuli, mea fraus omnis ; nihil iste, nec ausus,
Nec potuit ; cœlum hoc et conscia sidera testor :
Tantùm infelicem nimiùm dilexit amicum.
Talia dicta dabat : sed viribus ensis adactus
Transabiit costas, et candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapsa recumbit.
Purpureus veluti cùm flos succisus aratro
Languescit moriens ; lassove papavera collo
Demisere caput, pluviâ cùm fortè gravantur.
At Nisus ruit in medios, solumque per omnes
Volscentem petit, in solo Volscente moratur :
Quem circùm glomerati hostes hinc cominus atque hinc
Proturbant. Instat non seciùs, ac rotat ensem
Fulmineum ; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, et moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimem sese projecit amicum
Confossus, placidâque ibi demum morte quievit.

Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo:
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores prædâ Rutuli spoliisque potiti,
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, et primis unâ tot cæde peremtis,
Sarranoque, Numâque. Ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesque viros, tepidâque recentem
Cæde locum, et plenos spumanti sanguine rivos.
Agnoscunt spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, et multo phaleras sudore receptas.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam sole infuso, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat, æratasque acies in prælia cogit
Quisque suas, variisque acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa arrectis, visu miserabile, in hastis
Præfigunt capita, et multo clamore sequuntur
Euryali et Nisi.
Æneadæ duri murorum in parte sinistrâ
Opposuere aciem, nam dextera cingitur amni;
Ingentesque tenent fossas, et turribus altis
Stant mœsti: simul ora virûm præfixa movebant,
Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matrisque allabitur aures
Euryali: at subitus miseræ calor ossa reliquit:
Excussi manibus radii, revolutaque pensa.
Evolat infelix, et fœmineo ululatu,
Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
Prima petit; non illa virûm, non illa perîcli,
Telorumque memor; cœlum dehinc questibus implet,

Hunc ego te, Euryale, aspicio? tune illa senectæ
Sera meæ requies, potuisti linquere solam,
Crudelis? nec te sub tanta pericula missum
Affari extremùm miseræ data copia matri?
Heu! terrâ ignotâ, canibus data præda Latinis
Alitibusque, jaces! nec te tua funera mater
Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi,
Veste tegens; tibi quam noctes festina diesque
Urgebam, et telâ curas solabar aniles. [bra,
Quò sequar? aut quæ nunc artus avulsaque mem-
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te, 491
Nate, refers? hoc sum terrâque marique secuta?
Figite me, si qua est pietas, in me omnia tela
Conjicite, o Rutuli; me primam absumite ferro.
Aut tu, magne pater Divûm, miserere, tuoque
Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi, mœstusque per omnes
It gemitus; torpent infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus et Actor, 500
Ilionei monitu et multùm lacrymantis Iüli,
Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.
At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit: sequitur clamor, cœlumque remugit.
Accelerant actâ pariter testudine Volsci,
Et fossas implere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, et scalis ascendere muros;
Quà rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris. Telorum effundere contrà
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Assueti longo muros defendere bello. 511
Saxa quoque infesto volvebant pondere, si quà
Possent tectam aciem perrumpere: cùm tamen
Ferre juvat subter densâ testudine casus. [omnes

Nec jam sufficiunt: nam quà globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntque ruuntque:
Quæ stravit Rutulos latè, armorumque resolvit
Tegmina: nec curant cæco contendere Marte
Ampliùs audaces Rutuli; sed pellere vallo
Missilibus certant.
Parte aliâ horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignes.
At Messapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, et scalas in mœnia poscit.
Vos, o Calliope, precor, aspirate canenti;
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco;
Et mecum ingentes oras evolvite belli:
Et meministis enim, Divæ, et memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu et pontibus altis,
Opportuna loco; summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summâque evertere opum vi
Certabant: Troës contrà defendere saxis,
Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri; quæ plurima vento
Corripuit tabulas, et postibus hæsit adesis.
Turbati trepidare intus, frustraque malorum
Velle fugam. Dum se glomerant, retroque residunt
In partem, quæ peste caret; tum pondere turris
Procubuit subitò, et cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole secutâ,
Confixique suis telis, et pectora duro
Transfossi ligno, veniunt. Vix unus Helenor,
Et Lycus elapsi: quorum primævus Helenor,
Mæonio regi quem serva Licymnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat armis,

Ense levis nudo, parmâque inglorius albâ.
Isque ubi se Turni media inter millia vidit;
Hinc acies, atque hinc acies astare Latinas;
Ut fera, quæ densâ venantûm septa coronâ
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Injicit, et saltu supra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hostes
Irruit; et, quà tela videt densissima, tendit.
At pedibus longè melior Lycus, inter et hostes,
Inter et arma fugâ muros tenet; altaque certat
Prendere tecta manu, sociûmque attingere dextras.
Quem Turnus pariter cursu, teloque secutus,
Increpat his victor: Nostrasne evadere, demens,
Sperâsti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, et magnâ muri cum parte revellit.
Qualis ubi, aut leporem, aut candenti corpore cycnum
Sustulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis:
Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur: invadunt, et fossas aggere complent:
Ardentes tædas alii ad fastigia jactant.
Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis,
Lucetium, portæ subeuntem, ignesque ferentem,
Emathiona Liger, Corinæum sternit Asylas:
Hic jaculo bonus, hic longè fallente sagittâ;
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus:
Turnus Ityn, Cloniumque, Dioxippum, Promulumque,
Et Sagarim, et summis stantem pro turribus Idan;
Privernum Capys: hunc primò levis hasta Temillæ
Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad vulnus tulit: ergò alis allapsa sagitta,
Et lævo infixa est lateri manus, abditaque intus

Spiramenta animæ letali vulnere rumpit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Iberâ,
Insignis facie; genitor quem miserat Arcens,
Eductum Matris luco, Simæthia circùm
Flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius armis
Ipse ter adductâ circùm caput egit habenâ;
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multâ porrectum extendit arenâ.
Tum primùm bello celerem intendisse sagittam
Dicitur; antè feras solitus terrere fugaces,
Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum;
Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo sociatus, habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque novo præcordia regno
Ibat, et ingenti sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et Marti prætendere muros?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt!
Quis Deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hìc Atridæ, nec fandi fictor Ulysses;
Durum a stirpe genus. Natos ad flumina primùm
Deferimus, sævoque gelu duramus et undis.
Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant;
Flectere ludus equos, et spicula tendere cornu.
At patiens operum parvoque assueta juventus.
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello
Omne ævum ferro teritur, versâque juvencûm
Terga fatigamus hastâ. Nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem
Canitiem galeâ premimus; semperque recentes
Comportarejuvat prædas, et vivere rapto.
Vobis picta croco et fulgenti murice vestis;

Desidiæ cordi; juvat indulgere choreis;
Et tunicæ manicas et habent redimicula mitræ.
O verè Phrygiæ, neque enim Phryges! ite per alta
Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxusque vocant Berecynthia matris
Idææ. Sinite arma viris, et cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino
Contendit telum, diversaque brachia ducens,
Constitit antè Jovem supplex per vota precatus:
Jupiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram solennia dona,
Et statuam ante aras auratâ fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.
Audiit, et cœli genitor de parte serenâ
Intonuit lævùm. Sonat unà fatifer arcus,
Et fugit horrendùm stridens adducta sagitta
Perque caput Remuli venit, et cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem illude superbis.
Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt.
Hæc tantùm Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
Lætitiâque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
Ætheriâ tum fortè plagâ crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbemque videbat,
Nube sedens; atque his victorem affatur Iülum:
Macte novâ virtute, puer; sic itur ad astra,
Dîs genite, et geniture Deos. Jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident.
Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere se mittit, spirantes dimovet auras,
Ascaniumque petit: formâ tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchisæ
Armiger antè fuit, fidusque ad limina custos;
Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo

Omnia longævo similis, vocemque, coloremque,
Et crines albos, et sæva sonoribus arma ;
Atque his ardentem dictis affatur Iülum :
Sit satìs, Æneida, telis impune Numanum
Oppetiisse tuis : primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, et paribus non invidet armis
Cetera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo,
Mortales medio aspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere Deum proceres divinaque tela
Dardanidæ, pharetramque fugâ sensere sonantem
Ergò avidum pugnæ dictis ac numine Phœbi
Ascanium prohibent : ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris.
Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis : tum scuta cavæque
Dant sonitum flictu galeæ, pugna aspera surgit.
Quantus ab occasu veniens pluvialibus Hædis
Verberat imber humum : quàm multâ grandine nimbi
In vada præcipitant, cùm Jupiter horridus Austris
Torquet aquosam hyemem, et cœlo cava nubila rumpit.

Pandarus et Bitias, Idæo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco silvestris Hiera,
Abietibus juvenes patriis et montibus æquos,
Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt,
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hostem.
Ipsi intus, dextrâ ac lævâ, pro turribus astant,
Armati ferro, et cristis capita alta corusci.
Quales aëriæ liquentia flumina circùm,
Sive Padi ripis, Athesin seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Attollunt capita, et sublimi vertice nutant.

Irrumpunt, aditus Rutuli ut vidêre patentes.
Continuò Quercens, et pulcher Aquicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, et Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut versi terga dedêre,
Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
Tum magìs increscunt animis discordibus iræ;
Et jam collecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum et procurrere longiùs audent.
  Ductori Turno diversâ in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
Fervere cæde novâ, et portas præbere patentes.
Deserit inceptum, atque immani concitus irâ
Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos.
Et primùm Antiphaten, is enim se primus agebat,
Thebanâ de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto sternit jaculo; volat Itala cornus
Aëra per tenuem, stomachoque infixa sub altum
Pectus abit: reddit specus atri vulneris undam
Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
Tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit Aphidnum;
Tum Bitian ardentem oculis animisque frementem;
Non jaculo, neque enim jaculo vitam ille dedisset;
Sed magnùm stridens contorta falarica venit
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squamâ lorica fidelis et auro
Sustinuit: collapsa ruunt immania membra. [gens.
Dat tellus gemitum, et clypeum super intonat in-
Qualis in Euboïco Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus antè
Constructam ponto jaciunt: sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit:
Miscent se maria, et nigræ attolluntur arenæ:
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Jovis imperiis impôsta Typhœo.

Hìc Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, et stimulos acres sub pectore vertit;
Immisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.
Undique conveniunt, quoniam data copia pugnæ,
Bellatorque animo Deus incidit.
Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res;
Portam vi multâ converso cardine torquet,
Obnixus latis humeris; multosque suorum,
Mœnibus exclusos, duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit, recipitque ruentes.
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi:
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuò nova lux oculis effulsit, et arma
Horrendùm sonuere: tremunt in vertice cristæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulmina mittunt.
Agnoscunt faciem invisam atque immania membra
Turbati subitò Æneadæ. Tum Pandarus ingens
Emicat, et mortis fraternæ fervidus irâ
Effatur: non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
Olli subridens sedato pectore Turnus:
Incipe, siqua animo virtus, et consere dextram;
Hìc etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat: ille rudem nodis et cortice crudo
Intorquet, summis adnixus viribus, hastam.
Excepere auræ vulnus; Saturnia Juno
Detorsit veniens, portæque infigitur hasta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, et sublatum altè consurgit in ensem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem

Dividit, impubesque immani vulnere malas.
Fit sonus; ingenti concussa est pondere tellus:
Collapsos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pepen-
Diffugiunt versi trepidâ formidine Troës. [dit.
Et si continuò victorem ea cura subîsset, [tis,
Rumpere claustra manu, sociosque immittere por-
Ultimus ille dies bello gentique fuisset
Sed furor ardentem cædisque insana cupido
Egit in adversos.
 Principio Phalarim, et succiso poplite Gygen
Excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum: Juno vires animumque ministrat.
Addit Halyn comitem, et confixâ Phegea parmâ;
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Pryta-
 nimque;
Lyncea tendentem contrà, sociosque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat; huic uno dejectum cominus ictu
Cum galeâ longè jacuit caput: inde ferarum
Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
Ungere tela manu ferrumque armare veneno:
Et Clytium Æoliden, et amicum Crethea Musis;
Crethea Musarum comitem; cui carmina semper
Et citharæ cordi, numerosque intendere nervis:
Semper equos atque arma virûm pugnasque cane-
 Tandem ductores, auditâ cæde suorum, [bat.
Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus;
Palantesque vident socios, hostemque receptum.
Et Mnestheus: quò deinde fugam? quò tenditis?
 inquit.
Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
Unus homo, vestris, o cives, undique septus

Aggeribus, tantas strages impune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque Deorum,
Et magni Æneæ segnes miseretque pudetque?
Talibus accensi firmantur, et agmine denso
Consistunt. Turnus paulatim excedere pugnâ,
Et fluvium petere ac partem quæ cingitur amni.
Acriùs hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. Ceu sævum turba leonem
Cùm telis premit infensis; at territus ille
Asper, acerba tuens, retro redit: et neque terga
Ira dare aut virtus patitur; nec tendere contrà
Ille quidem hoc cupiens potis est per tela virosque:
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, et mens exæstuat irâ.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostes,
Bis conversa fugâ per muros agmina vertit.
Sed manus e castris properè coit omnis in unum.
Nec contrà vires audet Saturnia Juno
Sufficere; aëriam cœlo nam Jupiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem;
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergò nec clypeo juvenis subsistere tantùm,
Nec dextrâ valet: injectis sic undique telis
Obruitur. Strepit assiduo cava tempora circùm
Tinnitu galea, et saxis solida æra fatiscunt;
Discussæque jubæ capiti, nec sufficit umbo
Ictibus; ingeminant hastis et Troës, et ipse
Fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
Liquitur; et piceum, nec respirare potestas,
Flumen agit; fessos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit: ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis;
Et lætum sociis ablutâ cæde remisit.

LIBER X.

PANDITUR interea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumque vocat Divûm pater atque hominum
rex
Sideream in sedem: terras unde arduus omnes,
Castraque Dardanidum aspectat, populosque Lati-
Considunt tectis bipatentibus, incipit ipse: [nos.
Cœlicolæ magni, quianam sententia vobis
Versa retro? tantùmque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris:
Quæ contra vetitum discordia? quis metus, aut hos,
Aut hos arma sequi ferrumque lacessere suasit?
Adveniet justum pugnæ, ne arcessite, tempus,
Cùm fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas.
Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit:
Nunc sinite, et placitum læti componite fœdus.
Jupiter hæc paucis: at non Venus aurea contrà
Pauca refert.
O pater, o hominum Divûmque æterna potestas,
(Namque aliud quid sit, quod jam implorare que-
amus?)
Cernis ut insultent Rutuli? Turnusque feratur
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? non clausa tegunt jam mœnia Teucros,
Quin intrà portas atque ipsis prælia miscent
Aggeribus mœrorum, et inundant sanguine fossæ.
Æneas ignarus abest. Nunquamne levari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Trojæ, nec non exercitus alter,
Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
Tydides. Equidem credo, mea vulnera restant,
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si sinè pace tuâ atque invito numine Troës
Italiam petiere; luant peccata, neque illos

Juveris auxilio : sin tot responsa secuti,
Quæ superi manesque dabant: cur nunc tua quis-
quam
Flectere jussa potest? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in littore classes?
Quid tempestatum regem, ventosque furentes
Æoliâ excitos, aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet, et superis immissa repentè
Allecto, medias Italûm bacchata per urbes.
Nil super imperio moveor : speravimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjux
Dura; per eversæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obtestor; liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
Æneas sanè ignotis jactetur in undis;
Et, quamcunque viam dederit fortuna, sequatur:
Hunc tegere, et diræ valeam subducere pugnæ.
Est Amathus, est celsa mihi Paphos, atque Cy-
Idaliæque domus : positis inglorius armis [thera,
Exigat hìc ævum. Magnâ ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam : nihil urbibus inde
Obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
Juvit, et Argolicos medium fugisse per ignes?
Totque maris vastæque exhausta pericula terræ,
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quæ-
runt?
Non satius cineres patriæ insedisse supremos [ënta
Atque solum quo Troja fuit? Xanthum et Simo-
Redde, oro, miseris: iterumque revolvere casus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
Acta furore gravi : Quid me alta silentia cogis
Rumpere, et obductum verbis vulgare dolorem
Ænean hominum quisquam Divûmve subegit

Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam fatis petiit auctoribus, esto,
Cassandræ impulsus furiis. Num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis Deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hìc Juno, demissave nubibus Iris!
Indignum est, Italos Trojam circundare flammis
Nascentem, et patriâ Turnum consistere terrâ;
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid, face Trojanos atrâ vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid, soceros legere, et gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Æneam manibus subducere Graiûm,
Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem classem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contrà juvisse, nefandum est.
Æneas ignarus abest: ignarus et absit.
Est Paphos, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem et corda aspera ten-
Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo [tas?
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
Objecit? quæ causa fuit consurgere in arma
Europamque Asiamque, et fœdera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovique cupidine bella?
Tum decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud justis assurgis, et irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno; cunctique fremebant
Cœlicolæ assensu vario: ceu flamina prima
Cùm deprensa fremunt silvis, et cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,

Infit: eo dicente, Deûm domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther;
Tum Zephyri posuere, premit placida æquora pontus.
Accipite ergò animis, atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem:
Quæ cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,
Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ, monitisque sinistris.
Nec Rutulos solvo. Sua cuique exorsa laborem
Fortunamque ferent. Rex Jupiter omnibus idem.
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atrâque voragine ripas,
Annuit, et nutu totum tremefecit Olympum.
Hìc finis fandi: solio tum Jupiter aureo
Surgit; cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circùm omnibus instant
Sternere cæde viros, et mœnia cingere flammis.
Ast legio Æneadûm vallis obsessa tenetur,
Nec spes ulla fugæ. Miseri stant turribus altis
Nequicquam, et rarâ muros cinxere coronâ.
Asius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymœtes,
Assaracique duo, et senior cum Castore Thymbris,
Prima acies: hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus et Themon, Lyciâ comitantur ab altâ.
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrnessius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Hi jaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris justissima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honestum

Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oriciâ terebintho
Lucet ebur. Fusos cervix cui lactea crines
Accipit et molli subnectit circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Ismare, gentes
Vulnera dirigere, et calamos armare veneno,
Mæoniâ generose domo: ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactolusque irrigat auro.
Affuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere mœrorum sublimem gloria tollit:
Et Capys; hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
  Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant; mediâ Æneas freta nocte secabat.
Namque ut ab Evandro castris ingressus Etruscis
Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
Quidve petat, quidve ipse ferat, Mezentius arma
Quæ sibi conciliet, violentaque pectora Turni
Edocet; humanis quæ sit fiducia rebus [Tarcho
Admonet, immiscetque preces; haud fit mora,
Jungit opes, fœdusque ferit. Tum libera fati
Classem conscendit, jussis gens Lydia Divûm
Externo commissa duci. Æneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones;
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hìc magnus sedet Æneas, secumque volutat
Eventus belli varios; Pallasque sinistro
Affixus lateri, jam quærit sidera, opacæ
Noctis iter; jam quæ passus terrâque marique.
  Pandite nunc Helicona, Deæ, cantusque movete
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.
  Massicus æratâ princeps secat æquora Tigri;
Sub quo mille manus juvenum; qui mœnia Clusî,
Quique urbem liquêre Cosas: queîs tela, sagittæ,

Corytique leves humeris, et letifer arcus.
Unà torvus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: ast Ilva trecentos,
Insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.
Tertius, ille hominum Divûmque interpres Asylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera parent,
Et linguæ volucrum, et præsagi fulminis ignes;
Mille rapit densos acie, atque horrentibus hastis.
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Pisæ,
Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens et versicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt (mens omnibus una sequendi)
Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis;
Et Pyrgi veteres, intempestæque Graviscæ.
  Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,
Transierim, Cinyra; et paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ.
(Crimen amor vestrûm, formæque insigne paternæ.)
  Namque ferunt luctu Cycnum Phaëtontis amati,
Populeas inter frondes umbramque sororum
Dum canit, et mœstum musâ solatur amorem,
Canentem molli plumâ duxisse senectam,
Linquentem terras, et sidera voce sequentem.
Filius æquales comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Instat aquæ, saxumque undis immane minatur
Arduus, et longâ sulcat maria alta carinâ.
  Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantûs et Tusci filius amnis,
Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua, dives avis, sed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni,
Ipsa caput populis; Tusco de sanguine vires.

Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco, velatus arundine glaucâ,
Mincius infestâ ducebat in æquora pinu.
It gravis Aulestes,centenâque arbore fluctum
Verberat assurgens : spumant vada marmore ver-
Hunc vehit immanis Triton, et cœrula conchâ [so.
Exterrens freta : cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in pristin desinit alvus,
Spumea semifero sub pectore murmurat unda. 212
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojæ, et campos salis ære secabant.
Jamque dies cœlo concesserat, almaque curru
Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum;
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio, chorus ecce suarum
Occurrit comitum, Nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, Nymphasque e navibus esse
Jusserat, innabant pariter, fluctusque secabant;
Quot priùs æratæ steterant ad littora proræ. 223
Agnoscunt longè regem, lustrantque choreis.
Quarum quæ fandi doctissima, Cymodocëa,
Ponè sequens, dextrâ puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac lævâ tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum alloquitur : Vigilasne, Deûm
Ænea? vigila, et velis immitte rudentes. [gens,
Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus, 230
Nunc pelagi Nymphæ, classis tua. Perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flammâque premebat;
Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus. Hanc Genitrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse Deas, ævumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossisque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca jussa tenent forti permixtus Etrusco

Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
Surge, age, et Aurorâ socios veniente vocari
Primus in arma jube, et clypeum cape, quem de-
dit ipse
Invictum Ignipotens, atque oras ambiit auro.
Crastina lux (mea si non irrita dicta putâris)
Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos.
Dixerat, et dextrâ discedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas,
Ocyor et jaculo et ventos æquante sagittâ.
Inde aliæ celerant cursus. Stupet inscius ipse
Tros Anchisiades; animos tamen omine tollit.
Tum breviter supera aspectans convexa precatur:
Alma parens Idæa Deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad fræna leones;
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede, Diva, secun-
Tantùm effatus; et interea revoluta ruebat [do.
Maturâ jam luce dies, noctemque fugârat.
Principio sociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent se
Jamque in conspectu Teucros habet et sua castra,
Stans celsâ in puppi; clypeum tum deinde sinistrâ
Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt
Dardanidæ e muris: spes addita suscitat iras:
Tela manu jaciunt. Quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atque æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntque Notos clamore secundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Ausoniis; donec versas ad littora puppes
Respiciunt, totumque allabi classibus æquor.
Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
Funditur, et vastos umbo vomit aureus ignes.
Non secus ac liquidâ si quando nocte cometæ

Sanguinei lugubre rubent; aut Sirius ardor:
Ille, sitim morbosque ferens mortalibus ægris,
Nascitur, et lævo contristat lumine cœlum.
  Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Littora præcipere, et venientes pellere terrâ.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Quod votis optâstis, adest, perfringere dextrâ.
In manibus Mars ipse, viri. Nunc conjugis esto
Quisque suæ tectique memor; nunc magna referto
Facta, patrum laudes. Ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.
Audentes fortuna juvat.
Hæc ait; et secum versat, quos ducere contrà,
Vel quibus obsessos possit concredere muros.
  Interea Æneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit. Multi servare recursus
Languentis pelagi, et brevibus se credere saltu;
Per remos alii. Speculatus littora Tarcho,
Quà vada non spirant, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
Advertit subitò proras; sociosque precatur:
Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates: inimicam findite rostris
Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali puppim statione recuso,
Arreptâ tellure semel. Quæ talia postquam
Effatus Tarcho, socii consurgere tonsis,
Spumantesque rates arvis inferre Latinis;
Donec rostra tenent siccum, et sedêre carinæ
Omnes innocuæ; sed non puppis tua, Tarcho.
Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum quos et fluitantia transtra

Impediunt, retrahitque pedes simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora, sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contrà in littore sistit.
Signa canunt. Primus turmas invasit agrestes
Æneas, omen pugnæ, stravitque Latinos,
Occiso Therone, virûm qui maximus ultro
Æneam petit. Huic gladio, perque ærea suta,
Per tunicam squalentem auro, latus haurit aper-
tum.
Inde Lycam ferit, exsectum jam matre peremtâ,
Et tibi, Phœbe, sacrum ; casus evadere ferri
Quòd licuit parvo. Nec longè Cissea durum,
Immanemque Gyan, sternentes agmina clavâ,
Dejecit leto. Nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvêre manus, genitorque Melampus,
Alcidæ comes, usque graves dum terra labores
Præbuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum, clamantis sistit in ore.
Tu quoque, flaventem primâ lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cy-
Dardaniâ stratus dextrâ, securus amorum, [don ;
Qui juvenum tibi semper erant, miserande, jaceres ;
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies ; septem numero, septenaque tela
Conjiciunt : partim galeâ clypeoque resultant
Irrita, deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. Fidum Æneas affatur Achaten :
Suggere tela mihi (non ullum dextera frustra
Torserit in Rutulos) steterunt quæ in corpore
Graiûm
Iliacis campis. Tum magnam corripit hastam,
Et jacit. Illa volans clypei transverberat æra
Mæonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextrâ ; trajecto missa lacerto

Protenus hasta fugit, servatque cruenta tenorem,
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Ænean petiit; sed non et figere contrà
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatæ.
Hìc Curibus, fidens primævo corpore, Clausus
Advenit, et rigidâ Dryopen ferit eminus hastâ
Sub mentum graviter pressâ, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit trajecto gutture; at ille
Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threïcios, Boreæ de gente supremâ,
Et tres, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. Occurrit Halesus,
Auruncæque manus; subit et Neptunia proles,
Insignis Messapus equis; expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
Ausoniæ. Magno discordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis et viribus æquis;
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit;
Anceps pugna diu; stant obnixi; omnia contrà.
Haud aliter Trojanæ acies, aciesque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, densusque viro vir.
At parte ex aliâ, quà saxa rotantia latè
Intulerat torrens, arbustaque diruta ripis,
Arcadas, insuetos acies inferre pedestres,
Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci;
Aspera queis natura loci dimittere quando
Suasit equos; unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
Quò fugitis, socii? per vos, et fortia facta;
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudis,
Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hostes
Est via, quà globus ille virûm densissimus urget;

Hâc vos et Pallanta ducem patria alta reposcit.
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoste
Mortales: totidem nobis animæque manusque.
Ecce, maris magno claudit nos objice pontus.
Deest jam terra fugæ. Pelagus, Trojamne petemus?
Hæc ait, et medius densos prorumpit in hostes.
Obvius huic primùm fatis adductus iniquis
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere sax-
Intorto figit telo, discrimina costis [um,
Per medium quà spina dabat, hastamque receptat
Ossibus hærentem. Quem non super occupat Hisbo,
Ille quidem hoc sperans: nam Pallas antè ruen-
Dum furit, incautum, crudeli morte sodalis, [tem,
Excipit; atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenelum petit, et Rhœti de gente vetustâ
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis,
Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
Indiscreta suis, gratusque parentibus error;
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas. [sis;
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit en-
Te decisa suum, Laride, dextera quærit; [tant.
Semianimesque micant digiti, ferrumque retrac-
Arcadas accensos monitu, et præclara tuentes
Facta viri, mistus dolor et pudor armat in hostes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit: hoc spatium, tantumque moræ fuit Ilo.
Ilo namque procul validam direxerat hastam,
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
Cædit semianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut optatò, ventis æstate coortis,

Dispersa immittit silvis incendia pastor;
Correptis subitò mediis, extenditur unà
Horrida per latos acies Vulcania campos;
Ille sedens victor flammas despectat ovantes.
Non aliter sociûm virtus coit omnis in unum,
Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Halesus
Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti diripit ense,
Elatam in jugulum; saxo ferit ora Thoantis,
Ossaque dispergit cerebro permixta cruento.
Fata canens silvis genitor celârat Halesum;
Ut senior leto canentia lumina solvit;
Injecêre manum Parcæ, telisque sacrârunt
Evandri: quem sic Pallas petit antè precatus:
Da nunc, Tybri pater, ferro, quod missile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Halesi.
Hæc arma exuviasque viri tua quercus habebit.
Audiit illa Deus: dum texit Imaona Halesus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tantâ perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina. Primus Abantem
Oppositum interimit, pugnæ nodumque moram-
Sternitur Arcadiæ proles, sternuntur Etrusci; [que.
Et vos, o Graiis imperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt, ducibusque et viribus æquis:
Extremi addensent acies; nec turba moveri
Tela manusque sinit. Hinc Pallas instat et urget;
Hinc contrà Lausus; nec multùm discrepat ætas;
Egregii formâ; sed queis fortuna negârat
In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent majore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum, qui volucri curru medium secat agmen.

Ut vidit socios: Tempus desistere pugnæ;
Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
Debetur: cuperem, ipse parens spectator adesset.
Hæc ait; et socii cesserunt æquore jusso.
At Rutulûm abscessu juvenis, tum jussa superba
Miratus, stupet in Turno: corpusque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu,
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut leto insigni: sorti pater æquus utrique est:
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis, pedes apparat ire
Cominus. Utque leo, speculâ cùm vidit ab altâ
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat; haud alia est Turni venientis imago.
  Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
Ire prior Pallas, si quà fors adjuvet ausum,
Viribus imparibus; magnumque ita ad æthera fatur:
Per patris hospitium, et mensas quas advena adîsti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adsis:
Cernant semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque sub imo
Corde premit gemitum, lacrymasque effudit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis:
Stat sua cuique dies, breve et irreparabile tempus
Omnibus est vitæ; sed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ sub mœnibus altis
Tot nati cecidêre Deûm: quin occidit unà:
Sarpedon, mea progenies. Etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
  At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginâque cavâ fulgentem diripit ensem.

Illa volans, humeris surgunt quà tegmina summa,
Incidit; atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hìc Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:
Aspice, num magè sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat; at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cùm pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
Loricæque moras et pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
Unâ eâdemque viâ sanguis animusque sequuntur.
Corruit in vulnus: sonitum supèr arma dedêre:
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super assistens:
Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi
Largior: haud illi stabunt Æneïa parvo [est,
Hospitia. Et lævo pressit pede, talia fatus,
Exanimem, rapiens immania pondera baltei,
Impressumque nefas (unâ sub nocte jugali
Cæsa manus juvenum fœdè, thalamique cruenti)
Quæ Clonus Eurytides multo cælaverat auro:
Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati sortisque futuræ,
Et servare modum, rebus sublata secundis!
Turno tempus erit, magno cùm optaverit emtum
Intactum Pallanta; et cùm spolia ista diemque
Oderit. At socii multo gemitu lacrymisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum rediture parenti!
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert;
Cùm tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.
Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor

Advolat Æneæ, tenui discrimine leti
Esse suos, tempus versis succurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro ; te, Turne, superbum
Cæde novâ quærens. Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis : mensæ, quas advena primas
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hìc juvenes, totidem, quos educat Ufens,
Viventes rapit ; inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infensam contenderat hastam ;
Ille astu subit, at tremebunda supervolat hasta ;
Et genua amplectens effatur talia supplex :
Per patrios Manes, et spes surgentis Iüli,
Te precor, hanc animam serves natoque patrique.
Est domus alta ; jacent penitus defossa talenta
Cœlati argenti : sunt auri pondera facti
Infectique mihi. Non hic victoria Teucrûm
Vertitur : aut anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat ; Æneas contrà cui talia reddit :
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parcè tuis : belli commercia Turnus
Sustulit ista prior, jam tum Pallante peremto.
Hoc patris Anchisæ Manes, hoc sentit Iulüs.
Sic fatus, galeam lævâ tenet, atque reflexâ
Cervice orantis capulo tenus applicat ensem.
Nec procul Hæmonides, Phœbi Triviæque sacerdos,
Infula cui sacrâ redimibat tempora vittâ,
Totus collucens veste atque insignibus armis.
Quem congressus agit campo, lapsumque superstans
Immolat, ingentique umbrâ tegit ; arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, tropæum.
Instaurant acies, Vulcani stirpe creatus

Cæculus, et veniens Marsorum montibus Umbro.
Dardanides contrà furit. Anxuris ense sinistram,
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, cœloque animum fortasse ferebat,
Canitiemque sibi et longos promiserat annos.
Tarquitus exultans contrà fulgentibus armis,
Silvicolæ Fauno Dryope quem Nympha creârat,
Obvius ardenti sese obtulit: ille reductâ
Loricam clypeique ingens onus impedit hastâ.
Tum caput orantis nequicquam, et multa parantis
Dicere, deturbat terræ; truncumque tepentem
Provolvens, super hæc inimico pectore fatur:
Istic nunc, metuende, jace: non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro;
Alitibus linquêre feris, aut gurgite mersum
Unda feret, piscesque impasti vulnera lambent.
Protenus Antæum et Lucam, prima agmina Turni
Persequitur: fortemque Numam, fulvumque Camertem,
Magnanimo Volscente satum, ditissimus agri
Qui fuit Ausonidum, et tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribusque arsisse, Jovis cùm fulmina contrà
Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses.
Sic toto Æneas desævit in æquore victor,
Ut semel intepuit mucro. Quin ecce Niphæi
Quadrijuges in equos adversaque pectora tendit;
Atque illi longè gradientem et dira frementem
Ut vidêre, metu versi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus.
Interea bijugis infert se Lucagus albis
In medios, fraterque Liger; sed frater habenis
Flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.

Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
Irruit adversâque ingens apparuit hastâ.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis et ævi
His dabitur terris. Vesano talia latè
Dicta volant Ligeri; sed non et Troïus heros
Dicta parat contrà; jaculum nam torquet in hos-
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo [tem.
Admonuit bijugos, projecto dum pede lævo
Aptat se pugnæ; subit oras hasta per imas
Fulgentis clypei, tum lævum perforat inguen.
Excussus curru moribundus volvitur arvis:
Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertêre ex hostibus umbræ:
Ipse rotis saliens juga deseris. Hæc ita fatus,
Arripuit bijugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapsus eodem:
Per te, per qui te talem genuere parentes, [cantis.
Vir Trojane, sine hanc animam, et miserere pre-
Pluribus oranti Æneas: Haud talia dudum
Dicta dabas. Morere, et fratrem ne desere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius: torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt et castra relinquunt
Ascanius puer et nequicquam obsessa juventus.
Junonem interea compellat Jupiter ultro:
O germana mihi atque eadem gratissima conjux!
Ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Trojanas sustentat opes? non vivida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque perîcli!
Cui Juno submissa: Quid, o pulcherrime conjux,

Solicitas ægram et tua tristia dicta timentem ?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque esse decebat,
Vis in amore foret ; non hoc mihi namque negares,
Omnipotens ; quin et pugnæ subducere Turnum,
Et Dauno possem incolumem servare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas.
Ille tamen nostrâ deducit origine nomen.
Pilumnusque illi quartus pater ; et tua largâ
Sæpe manu multisque oneravit limina donis.
Cui rex ætherei breviter sic fatur Olympi :
Si mora præsentis leti tempusque caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere sentis ;
Tolle fugâ Turnum, atque instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse vacat. Sin altior istis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
Mutarive putas bellum : spes pascis inanes.
Cui Juno allacrymans : Quid si, quod voce gravaris,
Mente dares ; atque hæc Turno rata vita maneret ?
Nunc manet insontem gravis exitus : aut ego veri
Vana feror. Quod ut o potiùs formidine falsâ
Ludar : et in melius tua, qui potes, orsa reflectas.
Hæc ubi dicta dedit, cœlo se protenus alto
Misit, agens hyemem nimbo succincta per auras ;
Iliacamque aciem et Laurentia castra petivit.
Tum Dea nube cavâ tenuem sinè viribus umbram,
In faciem Æneæ (visu mirabile monstrum)
Dardaniis ornat telis ; clypeumque jubasque
Divini assimulat capitis, dat inania verba,
Dat sinè mente sonum, gressusque effingit euntis.
Morte obitâ quales fama est volitare figuras,
Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
At primas læta ante acies exultat imago,
Irritatque virum telis, et voce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam

Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum verò Ænean aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
Quò fugis, Ænea? thalamos ne desere pactos:
Hâc dabitur dextrâ tellus quæsita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
Mucronem; nec ferre videt sua gaudia ventos.
Fortè ratis, celsi conjuncta crepidine saxi,
Expositis stabat scalis et ponte parato,
Quâ rex Clusinis advectus Osinius oris.
Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus segnior instat,
Exsuperatque moras, et pontes transilit altos.
Vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem,
Avulsamque rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas absentem in prælia poscit;
Obvia multa virûm demittit corpora morti.
Tunc levis haud ultra latebras jam quærit imago
Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ:
Cùm Turnum medio interea fert æquore turbo.
Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis;
Et duplices cum voce manus ad sidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxisti? et tales voluisti expendere pœnas?
Quò feror? unde abii? quæ me fuga, quemve reducet?
Laurentesne iterum muros aut castra videbo?
Quid manus illa virûm, qui me meaque arma secuti?
Quosque, nefas, omnes infandâ in morte reliqui
Et nunc palantes video, gemitumque cadentûm
Accipio. Quid agam? aut quæ jam satìs ima dehiscat
Terra mihi? vos o potiùs miserescite, venti:
In rupes, in saxa, volens vos Turnus adoro

Ferte ratem, sævisque vadis immittite Syrtis, [tur.
Quò neque me Rutuli, neque conscia fama sequa-
Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat
illuc ;
An sese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, et crudum per costas exigat ensem ;
Fluctibus an jaciat mediis, et littora nando
Curva petat, Teucrûmque iterum se reddat in ar-
Ter conatus utramque viam : ter maxima Juno [ma
Continuit, juvenemque animi miserata repressit.
Labitur alta secans, fluctuque æstuque secundo :
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucrosque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
Ille, velut rupes vastum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expôstaque ponto, [que,
Vim cunctam atque minas perfert cœlique maris-
Ipsa immota manens : prolem Dolichaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fu-
gacem :
Sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque adversam : poplite Palmum
Succiso volvi segnem sinit, armaque Lauso
Donat habere humeris, et vertice figere cristas.
Nec non Evanthen Phrygium, Paridisque Mimanta
Æqualem comitemque : unâ quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit ; et face prægnans
Cisseïs regina Parin : Paris urbe paternâ
Occubat ; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper (multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosque palus Laurentia), silvâ
Pastus arundineâ, postquam inter retia ventum est,

Substitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
Nec cuiquam irasci propiùsve accedere virtus,
Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant:
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, et tergo decutit hastas.
Haud aliter, justæ quibus est Mezentius iræ,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro;
Missilibus longè et vasto clamore lacessunt.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
Graius homo, infectos linquens profugus hyme-
næos.
Hunc ubi miscentem longè media agmina vidit,
Purpureum pennis et pactæ conjugis ostro;
Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans
(Suadet enim vesana fames) si fortè fugacem
Conspexit capream, aut surgentem in cornua cer-
vum;
Gaudet hians immanè, comasque arrexit, et hæret
Visceribus super incumbens; lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, et calcibus atram
Tundit humum expirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec jactâ cæcum dare cuspide vulnus;
Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
Tum super abjectum posito pede nixus et hastâ:
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant socii, lætum Pæana secuti.
Ille autem expirans: Non me, quicunque es, inulto,
Victor, nec longùm lætabere: te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem subridens mixtâ Mezentius irâ:
Nunc morere: ast de me Divûm pater atque ho-
minum rex

Viderit. Hoc dicens, eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos et ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen;
Partheniumque Rapo, et prædurum viribus Orsen
Messapus, Cloniumque, Lycaoniumque Ericeten;
Illum, infrænis equi lapsu tellure jacentem,
Hunc, peditem pedes. Et Lycius processerat Agis,
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit; at Thronium, Salius; Saliumque, Nealces,
Insignis jaculo et longè fallente sagittâ.
Jam gravis æquabat luctus et mutua Mavors
Funera: cædebant pariter, pariterque ruebant
Victores victique; neque his fuga nota, neque illis.
Dî Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contrà spectat Saturnia Juno;
Pallida Tisiphone media inter millia sævit.
At verò ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo: quàm magnus Orion,
Cùm pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna, viam scindens, humero supereminet undas;
Aut summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contrà Æneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. Manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, et mole suâ stat;
Atque oculis spatium emensus quantum satìs hastæ:
Dextra mihi Deus, et telum, quod missile libro,
Nunc adsint. Voveo prædonis corpore raptis
Indutum spoliis ipsum te, Lause, tropæum

Æneæ. Dixit, stridentemque eminus hastam
Injicit: illa volans clypeo est excussa, proculque
Egregium Antoren latus inter et ilia figit:
Herculis Antoren comitem, qui missus ab Argis
Hæserat Evandro, atque Italâ consederat urbe.
Sternitur infelix alieno vulnere, cœlumque
Aspicit, et dulces moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Æneas hastam jacit: illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga, tribusque
Transiit intextum tauris opus, imaque sedit
Inguine; sed vires haud pertulit. Ocyùs ensem
Æneas, viso Tyrrheni sanguine lætus,
Eripit a femore, et trepidanti fervidus instat.
  Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lausus; lacrymæque per ora volutæ.
Hìc mortis duræ casum, tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, silebo.
Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoque inimicum hastile trahebat.
Prorupit juvenis, seseque immiscuit armis.
Jamque assurgentis dextrâ, plagamque ferentis
Æneæ subiit mucronem; ipsumque morando
Sustinuit; socii magno clamore sequuntur,
Dum genitor nati parmâ protectus abiret;
Telaque conjiciunt, proturbantque eminùs hostem
Missilibus: furit Æneas, tectusque tenet se.
Ac velut, effusâ si quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola, et tutâ latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris; ut possint, sole reducto,
Exercere diem: sic obrutus undique telis
Æneas nubem belli, dum detonet, omnem

Sustinet: et Lausum increpitat, Lausoque minatur:
Quò, moriture, ruis? majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minùs ille
Exultat demens; sævæ jamque altiùs iræ
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcæ fila legunt: validum namque exigit ensem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Transiit et parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro;
Implevitque sinum sanguis: tum vita per auras
Concessit mœsta ad Manes, corpusque reliquit.
At verò ut vultum vidit morientis et ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris;
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit
Et mentem patriæ strinxit pietatis imago:
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Æneas tantâ dabit indole dignum?
Arma, quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus, et cineri, si qua est ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
Æneæ magni dextrâ cadis. Increpat ultro
Cunctantes socios, et terrâ sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comtos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Vulnera siccabat lymphis, corpusque levabat,
Arboris acclinis trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, et prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circùm juvenes: ipse æger, anhelans
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam.
Multa super Lauso rogitat, multosque remittit
Qui revocent, mœstique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimem super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longè gemitum præsaga mali mens.
Canitiem immundo deformat pulvere, et ambas

Ad cœlum tendit palmas, et corpore inhæret:
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas;
Ut pro me hostili paterer succedere dextræ
Quem genui? tuane hæc genitor per vulnera servor,
Morte tuâ vivens? heu! nunc misero mihi demum
Exilium infelix, nunc altè vulnus adactum!
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
Debueram patriæ pœnas, odiisque meorum:
Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem.
Nunc vivo, neque adhuc homines lucemque relinquo:
Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in ægrum
Se femur; et, quanquam vis alto vulnere tardat
Haud dejectus equum duci jubet. Hoc decus illi
Hoc solamen erat; bellis hoc victor abibat
Omnibus. Alloquitur mœrentem, et talibus infit:
Rhœbe, diu (res si qua diu mortalibus ulla est)
Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta,
Et caput Æneæ referes, Lausique dolorum
Ultor eris mecum; aut, aperit si nulla viam vis,
Occumbes pariter. Neque enim, fortissime, credo
Jussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
Dixit; et exceptus tergo consueta locavit
Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis;
Ære caput fulgens, cristâque hirsutus equinâ.
Sic cursum in medios rapidus dedit. Æstuat ingens
Uno in corde pudor, mixtoque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, et conscia virtus.
Atque hìc Æneam magnâ ter voce vocavit.
Æneas agnovit eum, lætusque precatur:
Sic pater ille Deûm faciat, sic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Tantùm effatus, et infestâ subit obvius hastâ.
Ille autem: Quid me erepto, sævissime, nato

Terres? hæc via sola fuit, quâ perdere posses. 879
Nec mortem horremus, nec Divûm parcimus ulli.
Desine: jam venio moriturus, et hæc tibi porto
Dona priùs. Dixit, telumque intorsit in hostem;
Inde aliud super atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro; sed sustinet aureus umbo.
Ter circùm astantem lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter secum Troïus heros
Immanem ærato circumfert tegmine silvam.
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere; et urgetur pugnâ congressus iniquâ; 889
Multa movens animo, jam tandem erumpit, et inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, et calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troësque Latinique,
Advolat Æneas, vaginâque eripit ensem,
Et super hæc: Ubi nunc Mezentius acer, et illa
Effera vis animi? Contrà Tyrrhenus, ut auras
Suspiciens hausit cœlum, mentemque recepit:
Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in cæde nefas, nec sic ad prælia veni, 901
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro;
Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc, oro, defende furorem,
Et me consortem nati concede sepulcro.
Hæc loquitur, juguloque haud inscius accipit ensem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

LIBER XI.

OCEANUM interea surgens Aurora reliquit. [dis
Æneas (quamquam et sociis dare tempus human-
Præcipitant curæ, turbataque funere mens est)
Vota Deûm primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezentî ducis exuvias; tibi, magne, tropæum,
Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri, et bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis; clypeumque ex ære sinistræ
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.
Tum socios (namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum) sic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri; timor omnis abesto,
Quod superest; hæc sunt spolia, et de rege superbo
Primitiæ; manibusque meis Mezentius hìc est.
Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
Arma parate, animis et spe præsumite bellum;
Ne qua mora ignaros (ubi primùm vellere signa
Annuerint Superi, pubemque educere castris)
Impediat, segnesque metu sententia tardet.
Interea socios inhumataque corpora terræ
Mandemus; qui solus honos Acheronte sub imo
Ite, ait; egregias animas, quæ sanguine nobis [est.
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus: mœstamque Evandri primus ad ur-
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem [bem
Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.
Sic ait illacrymans, recipitque ad limina gres-
sum:
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acœtes
Servabat senior, qui Parrhasio Evandro

Armiger antè fuit; sed non felicibus æquè
Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
Circùm omnis famulûmque manus, Trojanaque turba,
Et mœstum Iliades crinem de more solutæ.
Ut verò Æneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, mœstoque immugit regia luctu.
Ipse caput nivei fultum Pallantis et ora
Ut vidit, levique patens in pectore vulnus
Cuspidis Ausoniæ, lacrymis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miserande puer, cùm læta veniret,
Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promissa parenti
Discedens dederam; cùm me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium; metuensque moneret
Acres esse viros, cum durâ prælia gente.
Et nunc ille quidem, spe multùm captus inani,
Fors et vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos juvenem exanimum, et nil jam cœlestibus [ullis
Debentem, vano mœsti comitamur honore.
Infelix! nati funus crudele videbis.
Hi nostri reditus, expectatique triumphi?
Hæc mea magna fides? At non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulsum aspicies; nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Præsidium, Ausonia, et quantum tu perdis, Iüle!
Hæc ubi deflevit, tolli miserabile corpus
Imperat; et toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintque patris lacrymis; solatia luctûs
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alii, crates et molle feretrum

Arbuteis texunt virgis et vimine querno,
Extructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hìc juvenem agresti sublimem stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem,
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi;
Cui neque fulgor adhuc, necdum sua forma re-
cessit;
Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.
Tum geminas vestes, auroque ostroque rigentes,
Extulit Æneas: quas illi læta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, et tenui telas discreverat auro.
Harum unam juveni, supremum mœstus honorem
Induit, arsurasque comas obnubit amictu.
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, et longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos et tela, quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat et post terga manus, quos mitteret um-
Inferias, cæso sparsuros sanguine flammam; [bris
Indutosque jubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix ævo confectus Acœtes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora;
Sternitur et toto projectus corpore terræ.
Ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
Pôst bellator equus, positis insignibus, Æthon
It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii galeamque ferunt, nam cetera Turnus
Victor habet. Tum mœsta phalanx, Teucrique
sequuntur,
Tyrrhenique duces, et versis Arcades armis.
Postquam omnis longè comitum processerat ordo,
Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve æternùm mihi, maxime Palla,

Æternùmque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.
  Jamque oratores aderant ex urbe Latinâ,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quæ fusa jacebant,
Redderet, ac tumulo sineret succedere terræ:
Nullum cum victis certamen et æthere cassis;
Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes,
Prosequitur veniâ, et verbis hæc insuper addit:
Quænam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis et Martis sorte peremtis
Oratis? equidem et vivis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;
Nec bellum cum gente gero. Rex nostra reliquit
Hospitia, et Turni potiùs se credidit armis.
Æquiùs huic Turnum fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat; his mecum decuit concurrere telis:
Vixêt, cui vitam Deus aut sua dextra dedisset.
Nunc ite, et miseris supponite civibus ignem.
  Dixerat Æneas: olli obstupuere silentes,
Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior, semperque odiis et crimine Drances
Infensus juveni Turno, sic ore vicissim
Orsa refert: O famâ ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Justitiæne priùs mirer, belline laborum?
Nos verò hæc patriam grati referemus ad urbem;
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quærat sibi fœdera Turnus.
Quin et fatales murorum attollere moles,
Saxaque subvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc; unoque omnes eadem ore fremebant.

Bis senos pepigere dies : et pace sequestrâ
Per silvas Teucri, mixtique impunè Latini,
Erravere jugis. Ferro sonat icta bipenni
Fraxinus ; evertunt actas ad sidera pinus ;
Robora nec cuneis, et olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
Et jam Fama volans, tanti prænuntia luctûs,
Evandrum Evandrique domos et mœnia complet;
Quæ modò victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, et de more vetusto
Funereas rapuere faces. Lucet via longo
Ordine flammarum, et latè discriminat agros.
Contrà turba Phrygum veniens plangentia jungunt
Agmina. Quæ postquam matres succedere tectis
Viderunt, mœstam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis est vis ulla tenere ;
Sed venit in medios. Feretro Pallanta repôsto
Procubuit super, atque hæret lacrymansque gemensque :
Et via vix tandem voci laxata dolore est :
Non hæc, o Palla, dederas promissa parenti,
Cautiùs ut sævo velles te credere Marti!
Haud ignarus eram, quantùm nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ juvenis miseræ ! bellique propinqui
Dura rudimenta ! et nulli exaudita Deorum
Vota, precesque meæ ! tuque, o sanctissima conjux,
Felix morte tuâ, neque in hunc servata dolorem !
Contrà ego vivendo vici mea fata, superstes
Restarem ut genitor. Troûm socia arma secutum
Obruerent Rutuli telis ! animam ipse dedissem ;
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret !
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec quas

Junximus hospitio dextras: sors ista senectæ
Debita erat nostræ. Quòd si immatura manebat
Mors natum; cæsis Volscorum millibus antè,
Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quàm pius Æneas, et quàm magni Phryges, et quàm
Tyrrhenique duces, Tyrrhenûm exercitus omnis.
Magna tropæa ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
Esset par ætas, et idem si robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, et hæc memores regi mandata referte:
Quòd vitam moror invisam, Pallante peremto,
Dextera causa tua est, Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus
Fortunæque locus. Non vitæ gaudia quæro,
Nec fas; sed nato Manes perferre sub imos.
Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarcho
Constituêre pyras; huc corpora quisque suorum
More tulere patrum; subjectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circùm accensos, cincti fulgentibus armis,
Decurrêre rogos; ter mœstum funeris ignem
Lustravere in equis, ululatusque ore dedêre.
Spargitur et tellus lacrymis, sparguntur et arma.
It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum.
Hinc alii spolia occisis derepta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, ensesque decoros,
Frænaque, ferventesque rotas: pars, munera nota,
Ipsorum clypeos, et non felicia tela.
Multa boum circà mactantur corpora Morti;
Setigerosque sues, raptasque ex omnibus agris

In flammam jugulant pecudes. Tum littore toto
Ardentes spectant socios, semiustaque servant
Busta; neque avelli possunt, nox humida donec
Invertit cœlum stellis fulgentibus aptum.
  Nec minùs et miseri diversâ in parte Latini
Innumeras struxere pyras; et corpora partim
Multa virûm terræ infodiunt; avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt:
Cetera, confusæque ingentem cædis acervum,
Nec numero nec honore cremant. Tunc undique vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram;
Mœrentes altum cinerem et confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
  Jam verò in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, et longi pars maxima luctûs.
Hìc matres, miseræque nurus, hìc cara sororum
Pectora mœrentûm, puerique parentibus orbi,
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos:
Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro;
Qui regnum Italiæ et primos sibi poscat honores.
Ingravat hæc sævus Drances; solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contrà variis sententia dictis
Pro Turno, et magnum reginæ nomen obumbrat:
Multa virum meritis sustentat fama tropæis.
  Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce supèr mœsti magnâ Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum; nil dona, neque aurum,
Nec magnas valuisse preces; alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendam.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
Fatalem Æneam manifesto numine ferri

Admonet ira Deûm, tumulique ante ora recentes.
Ergò concilium magnum, primosque suorum
Imperio accitos, alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. Sedet in mediis, et maximus ævo,
Et primus sceptris, haud lætâ fronte, Latinus.
Atque hìc legatos Ætolâ ex urbe remissos, 239
Quæ referant, fari jubet; et responsa reposcit
Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit:
Vidimus, o cives, Diomedem Argivaque castra,
Atque iter emensi casus superavimus omnes;
Contigimusque manum, quâ concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis agris.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi;
Munera præferimus, nomen patriamque docemus;
Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore: 251
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii; quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
Quicunque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premat ille viros), infanda per orbem
Supplicia, et scelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus. Scit triste Minervæ
Sidus, et Euboicæ cautes, ultorque Caphereus.
Militiâ ex illâ diversum ad littus adacti, 261
Atrides Protei Menelaus adusque columnas
Exulat; Ætnæos vidit Cyclopas Ulysses.
Regna Neoptolemi referam, versosque Penates
Idomenei? Libycone habitantes littore Locros?
Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivûm
Conjugis infandæ prima intrà limina dextrâ

Oppetiit; devictam Asiam subsedit adulter.
Invidisse Deos, patriis ut redditus oris
Conjugium optatum et pulchram Calydona viderem?
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
Et socii amissi petierunt æthera pennis,
Fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia!) et scopulos lacrymosis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt
Tempore, cùm ferro cœlestia corpora demens
Appetii, et Veneris violavi vulnere dextram.
Ne verò, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama; nec veterum memini lætorve malorum.
Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Æneam. Stetimus tela aspera contra,
Contulimusque manus: experto credite, quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
Dardanus, et versis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris, Æneæque manu victoria Graiûm
Hæsit, et in decimum vestigia retulit annum.
Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis
Hic pietate prior. Coëant in fœdera dextræ,
Quà datur; ast, armis concurrant arma, cavete.
Et responsa simul quæ sint, rex optime, regis,
Audîsti, et quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati; variusque per ora cucurrit
Ausonidûm turbata fremor; ceu saxa morantur
Cùm rapidos amnes, clauso fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primùm placati animi, et trepida ora quiêrunt;

Præfatus Divos solio rex infit ab alto:
Antè equidem summâ de re statuisse, Latini,
Et vellem, et fuerat melius ; non tempore tali
Cogere concilium, cùm muros assidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum gente Deorum
Invictisque viris gerimus ; quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem si quam accitis Ætolûm habuistis in armis,
Ponite : spes sibi quisque ; sed, hæc quàm angusta, videtis.
Cetera quâ rerum jaceant perculsa ruinâ,
Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
Nec quemquam incuso : potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit : toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo, quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam ; et paucis, animos adhibete, docebo.
Est antiquus ager, Tusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super usque Sicanos.
Aurunci Rutulique serunt, et vomere duros
Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio, et celsi plaga pinea montis,
Cedat amicitiæ Teucrorum ; et fœderis æquas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus.
Considant, si tantus amor, et mœnia condant.
Sin alios fines aliamque capessere gentem
Est animus, poscuntque solo decedere nostro ;
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent : jacet omnis ad undam
Materies : ipsi numerumque modumque carinis
Præcipiant : nos æra, manus, navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant et fœdera firment,
Centum oratores primâ de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætendere ramos ;
Munera portantes eborisque aurique talenta,
Et sellam regni trabeamque insignia nostri.

Consulite in medium, et rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliquâ invidiâ stimulisque agitabat amaris;
Largus opum, et linguâ melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens; genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat;
Surgit, et his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
Consulis, o bone rex. Cuncti se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cujus ob auspicium infaustum moresque sinistros,
(Dicam equidem, licèt arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse urbem luctu; dum Troïa tentat
Castra, fugæ fidens, et cœlum territat armis.
Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero dignisque hymenæis
Des pater, et pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quòd si tantus habet mentes et pectora terror;
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso;
Cedat, jus proprium regi patriæque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula cives
Projicis, o Latio caput horum et causa malorum?
Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne, simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, et esse
Nil moror, en supplex venio: miserere tuorum,
Pone animos, et pulsus abi. Sat funera fusi
Vidimus, ingentes et desolavimus agros.
Aut, si fama movet, si tantum pectore robur

Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est,
Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et jam tu, si qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aspice contra,
Qui vocat.
  Talibus exarsit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi,
Tunc cùm bella manus poscunt; patribusque vocatis
Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
Quæ tutò tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger mœrorum, nec inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio, solitum tibi; meque timoris
Argue tu, Drance; quando tot stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropæis
Insignis agros. Possit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longè scilicet hostes
Quærendi nobis: circumstant undique muros.
Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors
Ventosâ in linguâ pedibusque fugacibus istis
Semper erit?
Pulsus ego? aut quisquam meritò, fœdissime, pulsum
Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Tybrim
Sanguine, et Evandri totam cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris, hostilique aggere septus.
Nulla salus bello! capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires

Gentis bis victæ, contrà premere arma Latini.
Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt,
Nunc et Tydides, et Larissæus Achilles:
Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas:
Vel cùm se pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis scelus; et formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextrâ hâc (absiste moveri)
Amittes: habitet tecum, et sit pectore in isto.
Nunc ad te et tua, magne pater, consulta revertor.
Si nullam nostris ultra spem ponis in armis;
Si tam deserti sumus, et semel agmine verso
Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum;
Oremus pacem, et dextras tendamus inermes.
Quanquam, o, si solitæ quicquam virtutis adesset,
Ille mihi ante alios, fortunatusque laborum,
Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.
Sin et opes nobis, et adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ populique supersunt;
Sin et Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine; sunt illis sua funera, parque per omnes
Tempestas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies variique labor mutabilis ævi
Retulit in melius: multos alterna revisens
Lusit, et in solido rursus Fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, et Arpi:
At Messapus erit, felixque Tolumnius, et quos
Tot populi misêre duces; nec parva sequetur
Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
Est et Volscorum egregiâ de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentes ære catervas.

Quòd si me solum Teucri in certamina poscunt
Idque placet, tantùmque bonis communibus ob-
Non adeò has exosa manus victoria fugit, [sto;
Ut tantâ quicquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contrà; vel magnum præstet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licèt. Vobis animam hanc, soceroque Latino,
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
Devovi. Solum Æneas vocat: et vocet, oro.
Nec Drances potiùs, sive est hæc ira Deorum,
Morte luat; sive est virtus et gloria, tollat.
  Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant
Certantes; castra Æneas aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet:
Instructos acie Tiberino a flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
Pectora, et arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt; fremit arma juventus;
Flent mœsti mussantque patres. Hìc undique cla-
Dissensu vario magnus se tollit in auras. [mor
Haud secus atque alto in luco cùm fortè catervæ
Consedêre avium; piscosove amne Padusæ
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
  Immo, ait, o cives, arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, et pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Corripuit sese, et tectis citus extulit altis.
Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis;
Duc, ait, et Rutulos: equitem Messapus in armis,
Et cum fratre Coras, latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresque capessânt:
Cetera, quà jussó, mecum manus inferat arma.
  Ilicet in muros totâ discurritur urbe.

Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt.
Multaque se incusat, quî non acceperit ultro
Dardanium Æneam, generumque asciverit urbi.
Præfodiunt alii portas, aut saxa sudesque
Subvectant : bello dat signum rauca cruentum
Buccina. Tum muros variâ cinxere coronâ
Matronæ puerique ; vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
Subvehitur magnâ matrum regina catervâ,
Dona ferens ; juxtàque comes Lavinia virgo,
Causa mali tanti, atque oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, et templum thure vaporant,
Et mœstas alto fundunt de limine voces :
Armipotens belli præses, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, et ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.
Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus.
Jamque adeò Rutulum thoraca indutus ahenis
Horrebat squamis, surasque incluserat auro,
Tempora nudus adhuc ; laterique accinxerat ensem,
Fulgebatque altâ decurrens aureus arce ;
Exultatque animis, et spe jam præcipit hostem.
Qualis, ubi abruptis fugit præsepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto ;
Aut ille in pastus armentaque tendit equarum ;
Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectisque fremit cervicibus altè
Luxurians, luduntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
Desiluit ; quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. Tum talia fatur :

Turne, sui meritò si qua est fiducia forti,
Audeo et Æneadum promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me sine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros subsiste, et mœnia serva.
  Turnus ad hæc, oculos horrendâ in virgine fixus:
O, decus Italiæ, virgo, quas dicere grates,
Quasve referre parem? sed nunc, est omnia quando
Iste animus supra, mecum partire laborem.
Æneas, ut fama fidem missique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Præmisit, quaterent campos: ipse, ardua montis
Per deserta jugo superans, adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite silvæ,
Ut bivias armato obsidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis.
Tecum acer Messapus erit, turmæque Latinæ,
Tiburtique manus: ducis et tu concipe curam.
Sic ait, et paribus Messapum in prælia dictis
Hortatur, sociosque duces; et pergit in hostem.
  Est curvo anfractu vallis, accommoda fraudi
Armorumque dolis; quam densis frondibus atrum
Urget utrinque latus; tenuis quò semita ducit,
Angustæque ferunt fauces, aditusque maligni.
Hanc super, in speculis summoque in vertice montis,
Planities ignota jacet, tutique receptus:
Seu dextrâ lævâque velis occurrere pugnæ,
Sive instare jugis, et grandia volvere saxa.
Huc juvenis notâ fertur regione viarum,
Arripuitque locum, et silvis insedit iniquis.
  Velocem interea superis in sedibus Opim,
Unam ex virginibus sociis sacrâque catervâ,
Compellabat, et has tristi Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,

O virgo, et nostris nequicquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias: neque enim novus iste Dianæ
Venit amor, subitâque animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno, viresque superbas,
Priverno antiquâ Metabus cùm excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Sustulit exilio comitem, matrisque vocavit
Nomine Casmillæ, mutatâ parte, Camillam.
Ipse, sinu præ se portans, juga longa petebat
Solorum nemorum; tela undique sæva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce fugæ medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis, tantus se nubibus imber
Ruperat: ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet; omnia secum
Versanti, subitò vix hæc sententia sedit.
Telum immane manu validâ quod fortè gerebat
Bellator, solidum nodis et robore cocto;
Huic natam, libro et silvestri subere clausam,
Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ,
Quam dextrâ ingenti librans, ita ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipse pater famulam voveo; tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit: accipe, testor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, et adducto contortum hastile lacerto
Immittit: sonuere undæ; rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
At Metabus, magnâ propiùs jam urgente catervâ,
Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de cespite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere; neque ipse manus feritate dedisset;
Pastorum et solis exegit montibus ævum.
Hìc natam in dumis interque horrentia lustra,

Armentalis equæ mammis et lacte ferino
Nutrîbat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto;
Spiculaque ex humero parvæ suspendit et arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenerâ puerilia torsit,
Et fundam tereti circùm caput egit habenâ,
Strymoniamque gruem aut album dejecit olorem.
Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum: solâ contenta Dianâ,
Æternum telorum et virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud correpta fuisset
Militiâ tali, conata lacessere Teucros:
Cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
Verùm age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, finesque invise Latinos,
Tristis ubi infausto committitur omine pugna.
Hæc cape, et ultricem pharetrâ deprome sagittam.
Hâc, quicunque sacrum violârit vulnere corpus,
Tros Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas.
Pòst ego nube cavâ miserandæ corpus et arma
Inspoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa leves cœli delapsa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
  At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis,
Compositi numero in turmas. Fremit æquore toto
Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis,
Huc obversus et huc; tum latè ferreus hastis
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contrà, celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillæ,
Adversi campo apparent, hastasque reductis

Protendunt longè dextris, et spicula vibrant;
Adventusque virûm, fremitusque ardescit equo-
rum.
Jamque intrà jactum teli progressus uterque
Substiterat; subito erumpunt clamore, frementes-
que
Exhortantur equos; fundunt simul undique tela
Crebra, nivis ritu, cœlumque obtexitur umbrâ.
Continuò adversis Tyrrhenus et acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis, primique ruinam [tum
Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedan-
Pectora pectoribus rumpunt. Excussus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longè, et vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatæ acies, versique Latini
Rejiciunt parmas, et equos ad mœnia vertunt.
Troës agunt, princeps turmas inducit Asylas.
Jamque propinquabant portis; rursusque Latini
Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosque superjacit undam
Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam;
Nunc rapidus retro atque æstu revoluta resorbens
Saxa, fugit, littusque vado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egêre ad mœnia versos;
Bis rejecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquam congressi in prælia, totas
Implicuere inter se acies, legitque virum vir; [alto
Tum verò et gemitus morientûm, et sanguine in
Armaque corporaque et permisti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat,

Vulneris impatiens, arrecto pectore crura:
Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore et armis,
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri: nec vulnera terrent.
Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per vulnera mor-
At medias inter cædes exultat Amazon, [tem.
Unum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla.
Et nunc lenta manu spargens hastilia denset,
Nunc validam dextrâ rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, et arma Dianæ.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso fugientia dirigit arcu.
At circùm lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, et æratam quatiens Tarpeia securim,
Italides: quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit, pacisque bonas bellique ministras.
Quales Threïciæ, cùm flumina Thermodontis
Pulsant, et pictis bellantur Amazones armis;
Seu circùm Hippolyten, seu cùm se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
Fœminea exultant lunatis agmina peltis. [virgo,
Quem telo primum, quem postremum, aspera
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunæum Clytio primùm patre; cujus apertum
Adversi longâ transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque suo se in vulnere ver-
sat. [benas
Tum Lirin Pagasumque supèr: quorum alter ha-
Suffosso revolutus equo, dum colligit alter
Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,

Præcipites pariterque ruunt. His addit Amastrum
Hippotaden; sequiturque incumbens eminùs hastâ,
Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta,
    Chromimque :
Quotque emissa manu contorsit spicula virgo ;
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
Ignotis et equo venator Iapyge fertur;
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit ; caput ingens oris hiatus,
Et malæ texêre lupi cum dentibus albis ;
Agrestisque manus armat sparus : ipse catervis
Vertitur in mediis, et toto vertice suprà est.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine ver-
Trajicit, et super hæc inimico pectore fatur : [so)
Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putâsti ?
Advenit qui vestra dies muliebribus armis [trum
Verba redargueerit. Nomen tamen haud leve pa-
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.
  Protenus Orsilochum et Buten, duo maxima
    Teucrûm
Corpora : sed Buten aversum cuspide fixit
Loricam galeamque inter, quà colla sedentis
Lucent, et lævo dependet parma lacerto ; [bem,
Orsilochum, fugiens magnumque agitata per or-
Eludit gyro interior, sequiturque sequentem.
Tum validam perque arma viro perque ossa secu-
Altior insurgens, oranti et multa precanti [rim,
Congeminat ; vulnus calido rigat ora cerebro.
  Incidit huic, subitoque aspectu territus hæsit
Appenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isque, ubi se nullo jam cursu evadere pugnâ
Posse, neque instantem reginam avertere, cernit,
Consilio versare dolos ingressus et astu,
Incipit hæc : Quid tam egregium, si fœmina forti

Fidis equo? dimitte fugam, et te cominus æquo
Mecum crede solo, pugnæque accinge pedestri:
Jam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa furens, acrique accensa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis,
Ense pedes nudo, purâque interrita parmâ.
At juvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,
Haud mora, conversisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferratâ calce fatigat.
Vane Ligur, frustraque animis elate superbis,
Nequicquam patrias tentâsti lubricus artes;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, et pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu, frænisque adversa prehensis
Congreditur, pœnasque inimico ex sanguine sumit
Quàm facilè accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis:
Tum cruor et vulsæ labuntur ab æthere plumæ.
At non hæc nullis hominum sator atque Deorum
Observans oculis, summo sedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia sæva
Suscitat, et stimulis haud mollibus injicit iras.
Ergò inter cædes cedentiaque agmina Tarcho
Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans; reficitque in prælia pulsos:
Quis metus, o nunquam dolituri, o semper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quò ferrum? quidve hæc gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes, nocturnaque bella,
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes, et plenæ pocula mensæ.
Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus aruspex

Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios moriturus et ipse
Concitat, et Venulo adversum se turbidus infert;
Dereptumque ab equo dextrâ complectitur hostem,
Et gremium ante suum multâ vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini
Convertêre oculos. Volat igneus æquore Tarcho,
Arma virumque ferens; tum summâ ipsius ab hastâ
Defringit ferrum, et partes rimatur apertas,
Quà vulnus letale ferat. Contrà ille repugnans
Sustinet a jugulo dextram, et vim viribus exit.
Utque volans altè raptum cùm fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæsit;
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisque horret squamis, et sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minùs urget adunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarcho
Portat ovans: ducis exemplum eventumque secuti
Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Arruns
Velocem jaculo et multâ prior arte Camillam
Circuit, et, quæ sit fortuna facillima, tentat.
Quà se cunque furens medio tulit agmine virgo
Hâc Arruns subit, et tacitus vestigia lustrat;
Quà victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,
Hâc juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum, et certam quatit improbus hastam.

Fortè sacer Cybelæ Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longè Phrygiis fulgebat in armis; [nis
Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahe
In plumam squamis auro conserta tegebat.
Ipse, peregrinâ ferrugine clarus et ostro,

Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu ;
Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea vati
Cassida ; tum croceam chlamydemque sinusque crepantes
Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, sive ut templis præfigeret arma
Troïa, captivo sive ut se ferret in auro
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur ; totumque incauta per agmen
Fœmineo prædæ et spoliorum ardebat amore.
Telum ex insidiis cùm tandem tempore capto
Concitat, et superos Arruns sic voce precatur :
Summe Deûm, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pascitur, et medium freti pietate per ignem
Cultores multâ premimus vestigia prunâ ;
Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
Omnipotens. Non exuvias, pulsæve tropæum
Virginis, aut spolia ulla peto; mihi cetera laudem
Facta ferent : hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.
Audiit, et voti Phœbus succedere partem
Mente dedit; partem volucres dispersit in auras.
Sterneret ut subitâ turbatam morte Camillam,
Annuit oranti ; reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque Notos vocem vertêre procellæ.
Ergò, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertêre animos acres, oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volsci. Nihil ipsa neque auræ
Nec sonitûs memor, aut venientis ab æthere teli;
Hasta sub exertam donec perlata papillam
Hæsit, virgineumque altè bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem

Suscipiunt. Fugit ante omnes exterritus Arruns,
Lætitiâ, mixtoque metu: nec jam ampliùs hastæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, priùs quàm tela inimica sequantur,
Continuò in montes sese avius abdidit altos
Occiso pastore lupus magnove juvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, silvasque petivit;
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,
Contentusque fugâ mediis se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit; ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exsanguis, labuntur frigida leto
Lumina; purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic expirans Accam ex æqualibus unam
Alloquitur, fida ante alias quæ sola Camillæ,
Quîcum partiri curas; atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca soror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, et tenebris nigrescunt omnia circùm.
Effuge, et hæc Turno mandata novissima perfer·
Succedat pugnæ, Trojanosque arceat urbe.
Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
Paulatim exsolvit se corpore, lentaque colla
Et captum leto posuit caput, arma relinquens;
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum verò immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera; dejectâ crudescit pugna Camillâ.
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenique duces, Evandrique Arcades alæ.
At Triviæ custos jamdudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentûm
Prospexit tristi multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:

Heu! nimiùm, virgo, nimiùm crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello.
Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extremâ jam in morte; neque hoc sine nomine le-
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ. [tum
Nam quicunque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet meritâ. Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacâque ilice tectum.
Hìc Dea se primùm rapido pulcherrima nisu
Sistit, et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem:
Cur, inquit, diversus abis? huc dirige gressum;
Huc, periture, veni; capias ut digna Camillæ
Præmia. Tune etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, et auratâ volucrem Threissa sagittam
Depromsit pharetrâ, cornuque infensa tetendit,
Et duxit longè, donec curvata coirent
Inter se capita, et manibus jam tangeret æquis,
Lævâ aciem ferri, dextrâ nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem aurasque sonantes
Audiit unà Arruns, hæsitque in corpore ferrum.
Illum expirantem socii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, dominâ amissâ, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli; fugit acer Atinas;
Disjectique duces, desolatique manîpli
Tuta petunt, et equis aversi ad mœnia tendunt.
Nec quisquam instantes Teucros letumque ferentes
Sustentare valet telis, aut sistere contrà;
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,

Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atrâ
Pulvis; et e speculis percussæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica super mixto premit agmine turba;
Nec miseram effugiunt mortem; sed limine in ipso,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum,
Confixi expirant animas. Pars claudere portas;
Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturque miserrima cædes
Defendentûm armis aditus, inque arma ruentûm.
Exclusi, ante oculos lacrymantûmque ora parentum,
Pars in præcipites fossas, urgente ruinâ,
Volvitur; immissis pars cæca et concita frænis
Arietat in portas, et duros objice postes.
Ipsæ de muris summo certamine matres
(Monstrat amor verus patriæ), ut vidêre Camillam;
Tela manu trepidæ jaciunt, ac robore duro,
Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent.
Interea Turnum in silvis sævissimus implet
Nuntius, et juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infensos hostes, et Marte secundo
Omnia corripuisse: metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam sæva Jovis sic numina poscunt)
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat, campumque tenebat,
Cùm pater Æneas, saltus ingressus apertos,
Exsuperatque jugum, silvâque evadit opacâ.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.

Ac simul Æneas fumantes pulvere campos
Prospexit longè, Laurentiaque agmina vidit;
Et sævum Ænean agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum flatusque audivit equorum,
Continuò pugnas ineant, et prælia tentent;
Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Considunt castris ante urbem, et mœnia vallant.

LIBER XII.

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
Se signari oculis; ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis
Saucius ille gravi venantûm vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo; gaudetque comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
Tum sic affatur regem, atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno; nihil est quòd dicta retractent
Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigere, recusent.
Congredior: fer sacra, pater, et concipe fœdus.
Aut hâc Dardanium dextrâ sub Tartara mittam,
Desertorem Asiæ (sedeant, spectentque Latini)
Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos; cedat Lavinia conjux.
Olli sedato respondit corde Latinus:
O præstans animi juvenis, quantùm ipse feroci
Virtute exsuperas, tantò me impensiùs æquum est

Consulere, atque omnes metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu; nec non aurumque animusque Latino est.
Sunt aliæ innuptæ Latio et Laurentibus agris,
Nec genus indecores. Sine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis; simul hæc animo hauri.
Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat, idque omnes Divique hominesque cane-
Victus amore tui, cognato sanguine victus, [bant.
Conjugis et mœstæ lacrymis, vincla omnia rupi,
Promissam eripui genero, arma impia sumsi.
Ex illo qui me casus, quæ, Turne, sequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magnâ victi pugnâ, vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.
Quò referor toties? quæ mentem insania mutat?
Si Turno extincto socios sum accire paratus;
Cur non incolumi potiùs certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia, ad mortem si te (Fors dicta refutet!)
Prodiderim, natam et connubia nostra petentem?
Respice res bello varias; miserere parentis
Longævi, quem nunc mœstum patria Ardea longè
Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exsuperat magìs, ægrescitque medendo.
Ut primùm fari potuit, sic institit ore: [pro me
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime,
Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextrâ
Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.

Longè illi Dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœmineâ tegat, et vanis sese occulat umbris.
At regina, novâ pugnæ conterrita sorte,
Flebat, et ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrymas, per si quis Amatæ
Tangit honos animum (spes tu nunc una, senectæ
Tu requies miseræ; decus imperiumque Latini
Te penes; in te omnis domus inclinata recumbit)
Unum oro; desiste manum committere Teucris.
Quì te cunque manent isto certamine casus,
Et me, Turne, manent. Simul hæc invisa relinquam
Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.
Accepit vocem lacrymis Lavinia matris,
Flagrantes perfusa genas: cui plurimus igne
Subjecit rubor, et calefacta per ora cucurrit
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur; aut mixta rubent ubi lilia multâ
Alba rosâ: tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus.
Ardet in arma magìs; paucisque affatur Amatam
Ne, quæso, ne me lacrymis, neve omine tanto
Prosequere, in duri certamina Martis euntem,
O mater; neque enim Turno mora libera mortis
Nuntius hæc, Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: cùm primùm crastina cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit:
Non Teucros agat in Rutulos; Teucrûm arma quiescant,
Et Rutulûm: nostro dirimamus sanguine bellum.
Illo quæratur conjux Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit,
Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementes
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia;
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.

Circumstant properi aurigæ, manibusque lacessunt
Pectora plausa cavis, et colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
Circumdat loricam humeris, simul aptat habendo
Ensemque, clypeumque, et rubræ cornua cristæ:
Ensem, quem Dauno ignipotens Deus ipse parenti
Fecerat, et Stygiâ candentem tinxerat undâ.
Exin, quæ in mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus astabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium, quassatque trementem,
Vociferans: Nunc, o nunquam frustrata vocatus
Hasta meos, nunc tempus adest; te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da sternere corpus,
Loricamque manu validâ lacerare revulsam
Semiviri Phrygis, et fœdare in pulvere crines,
Vibratos calido ferro, myrrhâque madentes.
His agitur furiis; totoque ardentis ab ore
Scintillæ absistunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cùm prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, et sparsâ ad pugnam proludit arenâ.
  Nec minùs interea maternis sævus in armis
Æneas acuit Martem, et se suscitat irâ,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum socios mœstique metum solatur Iüli,
Fata docens; regique jubet responsa Latino
Certa referre viros, et pacis dicere leges.
  Postera vix summos spargebat lumine montes
Orta dies, cùm primùm alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant.
Campum ad certamen, magnæ sub mœnibus urbis,
Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant;
In medioque focos, et Dîs communibus aras
Gramineas: alii fontemque ignemque ferebant,

Velati limo, et verbenâ tempora vincti.
Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
Agmina se fundunt portis : hinc Troïus omnis,
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis;
Haud secus instructi ferro, quàm si aspera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant ostroque decori ;
Et genus Assaraci Mnestheus, et fortis Asylas,
Et Messapus equûm domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas, et scuta reclinant.
Tum studio effusæ matres, et vulgus inermum,
Invalidique senes, turres et tecta domorum
Obsedêre : alii portis sublimibus astant.
At Juno e summo, qui nunc Albanus habetur,
(Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria
monti)
Prospiciens tumulo, campum spectabat, et ambas
Laurentûm Troûmque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est affata sororem,
Diva Deam, stagnis quæ fluminibusque sonoris
Præsidet ; hunc illi rex ætheris altus honorem
Jupiter ereptâ pro virginitate sacravit : [tro,
Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nos-
Scis, ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum ascendêre cubile,
Prætulerim, cœlique lubens in parte locârim.
Disce tuum, (ne me incuses) Juturna, dolorem.
Quà visa est fortuna pati, Parcæque sinebant
Cedere res Latio, Turnum et tua mœnia texi :
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis,
Parcarumque dies et vis inimica propinquat.
Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera pos-
Tu pro germano si quid præsentius audes, [sum.
Perge, decet : forsan miseros meliora sequentur.

Vix ea, cùm lacrymas oculis Juturna profudit,
Terque quaterque manu pectus percussit hones-
tum.
Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Juno;
Accelera, et fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, et tristi turbatam vulnere mentis.
Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circùm
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi specimen; bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Æneas, Romanæ stirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo et cœlestibus armis,
Et juxtà Ascanius, magnæ spes altera Romæ,
Procedunt castris: puráque in veste sacerdos
Setigeri fœtum suis, intonsamque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conversi lumina Solem,
Dant fruges manibus salsas, et tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur:
Esto nunc Sol testis et hæc mihi Terra vocanti,
Quam propter tantos potui perferre labores;
Et pater omnipotens, et tu Saturnia Juno;
Jam melior, jam Diva, precor; tuque, inclyte Ma-
vors,
Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques;
Fontesque Fluviosque voco, quæque Ætheris alti
Relligio, et quæ cœruleo sunt numina ponto.
Cesserit Ausonio si fòrs victoria Turno,
Convenit Evandri victos discedere ad urbem;
Cedet Iülus agris; nec pòst arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna lacessent.
Sin nostrum annuerit nobis Victoria Martem,

(Ut potiùs reor, et potiùs Dî numine firment)
Non ego, nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant. 191
Sacra Deosque dabo: socer arma Latinus habeto,
Imperium solemne socer: mihi mœnia Teucri
Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.
 Sic prior Æneas: sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens cœlum, tenditque ad sidera dextram:
Hæc eadem, Ænea, Terram, Mare, Sidera juro,
Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,
Vimque Deûm infernam, et duri sacraria Ditis; 199
Audiat hæc Genitor, qui fœdera fulmine sancit:
Tango aras; mediosque ignes, et numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis nec fœdera rumpet,
Quo res cunque cadent; nec me vis ulla volentem
Avertet; non, si tellurem effundat in undas
Diluvio miscens; cœlumve in Tartara solvat:
Ut sceptrum hoc (dextrâ sceptrum nam fortè gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
Cùm semel in silvis imo de stirpe recisum
Matre caret, posuitque comas et brachia ferro;
Olim arbos; nunc artificis manus ære decoro
Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis. 211
 Talibus inter se firmabant fœdera dictis,
Conspectu in medio procerum: tum ritè sacratas
In flammam jugulant pecudes, et viscera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
 At verò Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, et vario misceri pectora motu;
Tum magìs, ut propiùs cernunt, non viribus æquis.
Adjuvat incessu tacito progressus, et aram
Suppliciter venerans demisso lumine Turnus, 220
Tabentesque genæ, et juvenili in corpore pallor.

Quem simul ac Juturna soror crebrescere vidit
Sermonem, et vulgi variare labantia corda;
In medias acies, formam assimulata Camerti,
(Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis)
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumoresque serit varios, ac talia fatur:
Non pudet, o Rutuli, cunctis pro talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus æqui
Non sumus? En omnes et Troës et Arcades hi sunt,
Fatalisque manus, infensa Etruria Turno:
Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
Succedet famâ, vivusque per ora feretur:
Nos, patriâ amissâ, dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.
Talibus incensa est juvenum sententia dictis
Jam magìs atque magìs; serpitque per agmina murmur.
Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini.
Qui sibi jam requiem pugnæ rebusque salutem
Sperabant; nunc arma volunt, fœdusque precantur
Infectum, et Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, et alto
Dat signum cœlo; quo non præsentius ullum
Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
Namque volans rubrâ fulvus Jovis ales in æthrâ,
Littoreas agitabat aves, turbamque sonantem
Agminis aligeri; subitò cùm lapsus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali, cunctæque volucres
Convertunt clamore fugam (mirabile visu),
Ætheraque obscurant pennis, hostemque per auras
Factâ nube premunt: donec vi victus et ipso
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales

Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum verò augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus, primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc, votis, inquit, quod sæpe petivi;
Accipio, agnoscoque Deos. Me, me duce ferrum
Corripite, o miseri, quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves; et littora vestra
Vi populat. Petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit. Vos unanimi densate catervas,
Et regem vobis pugnâ defendite raptum.
Dixit, et adversos telum contorsit in hostes
Procurrens: sonitum dat stridula cornus, et auras
Certa secat. Simul hoc, simul ingens clamor, et omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Hasta volans, ut fortè novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contrà, quos fida creârat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo;
Horum unum ad medium, teritur quà sutilis alvo
Balteus, et laterum juncturas fibula mordet,
Egregium formà juvenem et fulgentibus armis,
Transadigit costas, fulvâque effundit arenâ.
At fratres, animosa phalanx, accensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentûm; hinc densi rursus inundant
Troës, Agyllinique, et pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber;
Craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto fœdere Divos.
Infrænant alii currus, aut corpora saltu

Subjiciunt in equos, et strictis ensibus adsunt.
Messapus regem, regisque insigne gerentem
Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere fœdus,
Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis a tergo involvitur aris,
In caput, inque humeros: at fervidus advolat hastâ
Messapus, teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet; hæc melior magnis data victima Divis.
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
Obvius ambustum torrem Corinæus ab arâ
Corripit, et venienti Ebuso plagamque ferenti
Occupat os flammis: olli ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit: supèr ipse secutus
Cæsariem lævâ turbati corripit hostis,
Impressoque genu nitens, terræ applicat ipsum.
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primâque acie per tela ruentem,
Ense sequens nudo superimminet; ille securi
Adversi frontem mediam mentumque reductâ
Disjicit, et sparso latè rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos et ferreus urget
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat.
Quò ruitis? quæve ista repens discordia surgit?
O cohibete iras! ictum jam fœdus, et omnes
Compositæ leges; mihi jus concurrere soli;
Me sinite, atque auferte metus. Ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce viro stridens alis allapsa sagitta est;
Incertum quâ pulsa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, casusne, Deusne,
Attulerit: pressa est insignis gloria facti,

Nec sese Æneæ jactavit vulnere quisquam.
Turnus ut Æneam cedentem ex agmine vidit
Turbatosque duces, subitâ spe fervidus ardet:
Poscit equos atque arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora leto:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi cùm flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clypeo increpat atque furentes
Bella movens immittit equos: illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrumque volant: gemit ultima
pulsu
Thraca pedum; circùmque atræ Formidinis ora,
Iræque, Insidiæque, Dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes sudore quatit, miserabile cæsis
Hostibus insultans; spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mixtâque cruor calcatur arenâ.
Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque,
Pholumque, [ambo
Hunc congressus, et hunc; illum eminus; eminus
Imbrasidas; Glaucum atque Ladem, quos Imbra-
sus ipse
Nutrierat Lyciâ, paribusque ornaverat armis,
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte aliâ, media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo manibusque paren-
tem:
Qui quondam, castra ut Danaûm speculator adiret,
Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus.
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Affecit pretio; nec equis aspirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
Antè levi jaculo longum per inane secutus,

Sistit equos bijuges, et curru desilit, atque
Semianimi lapsoque supervenit, et pede collo
Impresso, dextræ mucronem extorquet, et alto
Fulgentem tingit jugulo, atque hæc insuper addit:
En, agros, et quam bello, Trojane, petîsti
Hesperiam metire jacens: hæc præmia, qui me
Ferro, ausi tentare, ferunt; sic mœnia condunt.
Huic comitem Asbuten, conjectâ cuspide, mittit;
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Thersilochumque,
Et sternacis equi lapsum cervice Thymœten.
Ac velut Edoni Boreæ cùm spiritus alto
Insonat Ægæo, sequiturque ad littora fluctus,
Quà venti incubuere, fugam dant nubila cœlo;
Sic Turno, quâcunque viam secat, agmina cedunt,
Conversæque ruunt acies; fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus, animisque frementem:
Objecit sese ad currum, et spumantia frænis
Ora citatorum dextrâ detorsit equorum.
Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, et summum degustat vulnere corpus.
Ille tamen, clypeo objecto, conversus in hostem
Ibat et auxilium ducto mucrone petebat:
Cum rota præcipitem et procursu consitus axis
Impulit, effunditque solo: Turnusque secutus,
Imam inter galeam summi thoracis et oras,
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenâ.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Æneam Mnestheus, et fidus Achates,
Ascaniusque comes, castris statuêre cruentum,
Alternos longâ nitentem cuspide gressus.
Sævit, et infractâ luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poscit:

Ense secent lato vulnus, telique latebram
Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Iasides; acri quondam cui captus amore
Ipse suas artes, sua munera, lætus Apollo,
Augurium citharamque dabat, celeresque sagittas.
Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum usumque medendi
Maluit, et mutas agitare inglorius artes.
Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in hastam
Æneas, magno juvenum et mœrentis Iüli
Concursu, lacrymis immobilis. Ille retorto
Pæonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medicâ Phœbique potentibus herbis
Nequicquam trepidat; nequicquam spicula dextrâ
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam Fortuna regit, nihil auctor Apollo
Subvenit; et sævus campis magìs ac magìs horror
Crebrescit, propiusque malum est. Jam pulvere cœlum
Stare vident; subeunt equites, et spicula castris
Densa cadunt mediis. It tristis ad æthera clamor
Bellantûm juvenum, et duro sub Marte cadentûm.
Hìc Venus, indigno nati concussa dolore,
Dictamnum genitrix Cretæâ carpit ab Idâ,
Puberibus caulem foliis, et flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cùm tergo volucres hæsere sagittæ.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit; hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occultè medicans; spargitque salubris
Ambrosiæ succos, et odoriferam panaceam.
Fovit eâ vulnus lymphâ longævus Iapis,
Ignorans; subitòque omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis stetit imo vulnere sanguis.
Jamque secuta manum, nullo cogente, sagitta

Excidit, atque novæ redière in pristina vires.
Arma citi properate viro! quid statis? Iapis
Conclamat, primusque animos accendit in hostes.
Non hæc humanis opibus, non arte magistrâ
Proveniunt; neque te, Ænea, mea dextera servat:
Major agit Deus, atque opera ad majora remittit.
Ille avidus pugnæ suras incluserat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, hastamque coruscat.
Postquam habilis lateri clypeus loricaque tergo est,
Ascanium fusis circùm complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula fatur:
Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem
Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, et magna inter præmia ducet.
Tu facito, mox cùm matura adoleverit ætas,
Sis memor, et te animo repetentem exempla tuorum,
Et pater Æneas, et avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
Antheusque Mnestheusque ruunt; omnisque relic-
Turba fluit castris: tum cæco pulvere campus [tis
Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientes aggere Turnus,
Vidêre Ausonii, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor. Prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit, agnovitque sonum, et tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis, ubi ad terras abrupto sidere nimbus
It mare per medium; miseris heu præscia longè
Horrescunt corda agricolis; dabit ille ruinas
Arboribus stragemque satis, ruet omnia latè.
Antevolant, sonitumque ferunt ad littora venti.
Talis in adversos ductor Rhœteïus hostes
Agmen agit; densi cuneis se quisque coactis

Agglomerant. Ferit ense gravem Thymbræus Osirim,
Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
Ufentemque Gyas. Cadit ipse Tolumnius augur,
Primus in adversos telum qui torserat hostes.
Tollitur in cœlum clamor; versique vicissim
Pulverulenta fugâ Rutuli dant terga per agros.
Ipse neque aversos dignatur sternere morti;
Nec pede congressos æquo, nec tela ferentes
Insequitur: solum densâ in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Juturna virago,
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, et longè lapsum temone relinquit:
Ipsa subit, manibusque undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque et corpus, et arma Metisci.
Nigra velut magnas domini cùm divitis ædes
Pervolat, et pennis alta atria lustrat hirundo;
Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas;
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circùm
Stagna sonat: similis medios Juturna per hostes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Jamque hìc germanum, jamque hìc, ostendit ovantem;
Nec conferre manum patitur; volat avia longè.
Haud minùs Æneas tortos legit obvius orbes,
Vestigatque virum, et disjecta per agmina magnâ
Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentavit equorum;
Aversos toties currus Juturna retorsit.
Heu! quid agat? vario nequicquam fluctuat æstu,
Diversæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Messapus, utì lævâ duo forte gerebat
Lenta, levis cursu, præfixa hastilia ferro,

Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Æneas, et se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
Tum verò assurgunt iræ, insidiisque subactus
Diversos ubi sensit equos currumque referri,
Multa Jovem et læsi testatur fœderis aras,
Jam tandem invadit medios, et Marte secundo
Terribilis, sævum nullo discrimine cædem
Suscitat, irarumque omnes effundit habenas.
  Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine cædes
Diversas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Jupiter, æternâ gentes in pace futuras?
  Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus
Excipit in latus, et, quà fata celerrima, crudum
Transadigit costas et crates pectoris ensem.
Turnus equo dejectum Amycum fratremque Diorem,
Congressus pedes, hunc venientem cuspide longâ,
Hunc mucrone ferit; curruque abscissa duorum
Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.
Ille Talon Tanaïmque neci, fortemque Cethegum,
Tres uno congressu, et mœstum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ.
Hic fratres Lyciâ missos et Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequicquam bella Menœten
Arcada: piscosæ cui circùm flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Munera, conductâque pater tellure serebat.
Ac velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in silvam, et virgulta sonantia lauro;
Aut ubi decursu rapido de montibus altis

Dant sonitum spumosi amnes, et in æquora cur-
runt,
Quisque suum populatus iter: non segniùs ambo
Æneas Turnusque ruunt per prælia; nunc, nunc
Fluctuat ira intus; rumpuntur nescia vinci
Pectora; nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic, atavos et avorum antiqua sonan-
tem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
Excutit, effunditque solo; hunc lora et juga sub-
Provolvêre rotæ, crebro supèr ungula pulsu [ter
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hyllo animisque immanè frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te, Graiûm fortissime Creteu,
Eripuit Turno; nec Dî texere Cupencum,
Æneâ veniente, sui; dedit obvia ferro
Pectora, nec misero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, et latè terram consternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles.
Hìc tibi mortis erant metæ: domus alta sub Idâ,
Lyrnessi domus alta; solo Laurente sepulcrum.
Totæ adeò conversæ acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mnestheus acerque Serestus,
Et Messapus, equûm domitor, et fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Evandrique Arcades alæ.
Pro se quisque viri summâ nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies; vasto certamine tendunt.
Hìc mentem Æneæ genitrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocyùs, et subitâ turbaret clade Latinos.
Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum,

Huc atque huc acies circumtulit; aspicit urbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuò pugnæ accendit majoris imago.
Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Serestum,
Ductores, tumulumque capit, quò cetera Teucrûm
Concurrit legio, nec scuta aut spicula densi
Deponunt. Celso medius stans aggere fatur:
Ne qua meis esto dictis mora; Jupiter hâc stat:
Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
Ni frænum accipere et victi parere fatentur,
Eruam, et æqua solo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno
Nostra pati? rursusque velit concurrere victus?
Hoc caput, o cives, hæc belli summa nefandi.
Ferte faces properè, fœdusque reposcite flammis.
Dixerat; atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, densâque ad muros mole feruntur.
Scalæ improvisò, subitusque apparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant;
Ferrum alii torquent, et obumbrant æthera telis.
Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
Æneas, magnâque incusat voce Latinum;
Testaturque Deos, iterum se ad prælia cogi;
Bis jam Italos hostes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia cives:
Urbem alii reserare jubent, et pandere portas
Dardanidis, ipsumque trahunt in mœnia regem;
Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros.
Inclusas ut cùm latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumoque implevit amaro;
Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras;
Volvitur ater odor tectis, tum murmure cæco
Intus saxa sonant; vacuas it fumus ad auras.

Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
Incessi muros, ignes ad tecta volare;
Nusquam acies contrà Rutulas, nulla agmina Turni;
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum; et, subitò mentem turbata dolore,
Se causam clamat, crimenque caputque malorum;
Multaque per mœstum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab altâ.
Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ,
Filia prima manu flavos Lavinia crines,
Et roseas laniata genas, tum cetera circùm
Turba furit: resonant latè plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem.
Demittunt mentes; it scissâ veste Latinus,
Conjugis attonitus fatis, urbisque ruinâ,
Canitiem immundo perfusam pulvere turpans:
Multaque se incusat, qui non acceperit antè
Dardanium Æneam, generumque asciverit ultro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes sequitur paucos, jam segnior, atque
Jam minùs atque minùs successu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commixtum clamorem, arrectasque impulit aures
Confusæ sonus urbis, et illætabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quisve ruit tantus diversâ clamor ab urbe?
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis,
Atque huic in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigæ, currumque et equos et lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hàc, Turne, sequamur
Trojugenas, quà prima viam victoria pandit.
Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
Ingruit Æneas Italis, et prælia miscet;

Et nos sæva manu mittamus funera Teucris :
Nec numero inferior, pugnæ nec honore recedes.
Turnus ad hæc :
O soror, et dudum agnovi, cùm prima per artem
Fœdera turbâsti, teque hæc in bella dedisti ;
Et nunc nequicquam fallis, Dea: sed quis Olympo
Demissam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri letum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam spondet Fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem
Murranum, quo non superat mihi carior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens
Aspiceret ; Teucri potiuntur corpore et armis.
Exscindine domos, id rebus defuit unum,
Perpetiar? dextrâ nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? et Turnum fugientem hæc terra videbit?
Usque adeone mori miserum est? vos, o mihi Manes
Este boni, quoniam Superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpæ,
Descendam, magnorum haud unquam indignus avorum.

Vix ea fatus erat, medios volat ecce per hostes
Vectus equo spumante Saces, adversa sagittâ
Saucius ora; ruitque, implorans nomine Turnum.
Turne, in te suprema salus ; miserere tuorum.
Fulminat Æneas armis, summasque minatur
Dejecturum arces Italûm, excidioque daturum :
Jamque faces ad tecta volant ; in te ora Latini,
In te oculos referunt : mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea regina, tui fidissima, dextrâ
Occidit ipsa suâ, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus et acer Atinas
Sustentant aciem. Circùm hos utrinque phalanges

Stant densæ, strictisque seges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deserto in gramine versas.
Obstupuit variâ confusus imagine rerum
Turnus, et obtutu tacito stetit: æstuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, et conscia virtus.
Ut primùm discussæ umbræ, et lux reddita menti
Ardentes oculorum orbes ad mœnia torsit
Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat,
Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipse,
Subdideratque rotas, pontesque instraverat altos.
Jam jam fata, soror, superant; absiste morari;
Quò Deus, et quò dura vocat fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Æneæ; stat, quicquid acerbi est,
Morte pati, nec me indecorem, germana! videbis
Ampliùs: hunc, oro, sine me furere antè furorem.
Dixit et e curru saltum dedit ocyùs arvis;
Perque hostes, per tela ruit, mœstamque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac veluti montis saxum de vertice præceps
Cùm ruit avulsum vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas;
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatque solo, silvas, armenta, virosque
Involvens secum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, stridentque hastilibus auræ;
Significatque manu, et magno simul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli, et vos, tela inhibete, Latini;
Quæcunque est fortuna, mea est; me veriùs unum
Pro vobis fœdus luere, et decernere ferro.
Discessere omnes medii, spatiumque dedêre.
At pater Æneas, audito nomine Turni,

Deserit et muros, et summas deserit arces;
Præcipitatque moras omnes; opera omnia rumpit,
Lætitiâ exultans, horrendùmque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis
Cùm fremit ilicibus quantus, gaudetque nivali
Vertice se attollens pater Apenninus ad auras.
Jam verò et Rutuli certatim, et Troës, et omnes
Convertêre oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros:
Armaque deposuere humeris. Stupet ipse Latinus,
Ingentes, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiïsse viros, et cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procursu rapido conjectis eminus hastis,
Invadunt Martem clypeis atque ære sonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
Congeminant. Fors et virtus miscentur in unum.
Ac velut ingenti Silâ, summove Taburno,
Cùm duo conversis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri;
Stat pecus omne metu mutum, mussantque juvencæ,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur;
Illi inter sese multâ vi vulnera miscent,
Cornuaque obnixi infigunt, et sanguine largo
Colla armosque lavant; gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Æneas et Daunius heros
Concurrunt clypeis. Ingens fragor æthera complet.
Jupiter ipse duas æquato examine lances
Sustinet, et fata imponit diversa duorum;
Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.
Emicat hìc, impune putans, et corpore toto
Altè sublatum consurgit Turnus in ensem,
Et ferit. Exclamant Troës, trepidique Latini,
Arrectæque amborum acies. At perfidus ensis

Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu,
Ni fuga subsidio subeat. Fugit ocyor Euro,
Ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem.
Fama est, præcipitem, cùm prima in prælia junctos
Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci;
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit; postquam arma Dei ad Vulcania ventum est,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Dissiluit; fulvâ resplendent fragmina arenâ.
Ergò amens diversa fugâ petit æquora Turnus,
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Undique enim densâ Teucri inclusere coronâ;
Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minùs Æneas, quanquam tardata sagittâ
Interdum genua impediunt, cursumque recusant,
Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urget:
Inclusum veluti si quando in flumine nactus
Cervum, aut puniceæ septum formidine pennæ,
Venator cursu canis et latratibus instat:
Ille autem, insidiis et ripâ territus altâ,
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Hæret hians, jam jamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum verò exoritur clamor: ripæque lacusque
Responsant circà, et cœlum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemque vocans: notumque efflagitat ensem.
Æneas mortem contrà præsensque minatur
Exitium, si quisquam adeat, terretque trementes,
Excisurum urbem minitans, et saucius instat.
Quinque orbes explent cursu, totidemque retexunt
Huc, illuc: nec enim levia aut ludicra petuntur
Præmia, sed Turni de vitâ et sanguine certant.

Fortè sacer Fauno foliis oleaster amaris
Hìc steterat, nautis olim venerabile lignum;
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti Divo, et votas suspendere vestes.
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hìc hasta Æneæ stabat; huc impetus illam
Detulerat, fixam et lentâ in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides; teloque sequi, quem prendere cursu
Non poterat. Tum verò amens formidine Turnus,
Faune, precor, miserere, inquit; tuque optima ferrum
Terra tene; colui vestros si semper honores,
Quos contrà Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit, opemque Dei non cassa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
Roboris Æneas. Dum nititur acer et instat,
Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit, fratrique ensem Dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Accessit, telumque altâ ab radice revellit.
Olli sublimes, armis animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer et arduus hastâ,
Assistunt contrà, certamine Martis anheli.
Junonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulvâ pugnas de nube tuentem:
Quæ jam finis erit, conjux? quid denique restat?
Indigetem Æneam scis ipsa, et scire fateris,
Deberi cœlo, fatisque ad sidera tolli.
Quid struis? aut quâ spe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere Divum?
Aut ensem (quid enim sinè te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
Desine jam tandem, precibusque inflectere nostris:

Nec te tantus edat tacitam dolor; et mihi curæ
Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est. Terris agitare vel undis
Trojanos potuisti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, et luctu miscere hymenæos;
Ulteriùs tentare veto. Sic Jupiter orsus;
Sic Dea submisso contrà Saturnia vultu:
Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Jupiter, et Turnum et terras invita reliqui.
Nec tu me aëriâ solam nunc sede videres
Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsâ
Starem acie, traheremque inimica in prælia Teucros.
Juturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi, et pro vitâ majora audere probavi;
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum;
Adjuro Stygii caput implacabile fontis:
Una superstitio superis quæ reddita Divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nullâ fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum:
Cùm jam connubiis pacem felicibus, esto,
Component; cùm jam leges et fœdera jungent;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari;
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium, sint Albani per secula reges;
Sit Romana potens Italâ virtute propago;
Occidit, occideritque, sinas, cum nomine Troja.
Olli subridens hominum rerumque repertor:
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
Verùm age, et inceptum frustra submitte furorem.
Do quod vis; et me victusque volensque remitto.
Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt;
Utque est, nomen erit; commixti corpore tantùm
Subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum

Adjiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mixtum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire Deos pietate videbis;
Nec gens ulla tuos æquè celebrabit honores.
Annuit his Juno, et mentem lætata retorsit.
Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.
His actis, aliud Genitor secum ipse volutat,
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ,
Quas et Tartaream Nox intempesta Megæram
Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Hæ Jovis ad solium sævique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris,
Si quando letum horrificum morbosque Deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demittit ab æthere summo
Jupiter, inque omen Juturnæ occurrere jussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
Armatam sævi Parthus quam felle veneni,
Parthus sive Cydon, telum immedicabile torsit
Stridens, et celeres incognita transilit umbras;
Talis se sata Nocte tulit, terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas, atque agmina Tur-
Alitis in parvæ subitam collecta figuram, [ni
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, serùm canit importuna per umbras;
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora
Fertque refertque sonans, clypeumque everberat
Illi membra novus solvit formidine torpor; [alis.
Arrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit.
At procul ut Diræ stridorem agnovit et alas,
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans, et pectora pugnis.

Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam duræ superat mihi? quâ tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obscœnæ volucres; alarum verbera nosco,
Letalemque sonum; nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis. Hæc pro virginitate reponit?
Quò vitam dedit æternam? cur mortis ademta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certè, et misero fratri comes ire per umbras,
Jam mortalis ego. Haud quicquam mihi dulce meorum
Te sinè, frater, erit. O quæ satìs ima dehiscat
Terra mihi, manesque Deam demittat ad imos!
Tantùm effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, et se fluvio Dea condidit alto.
Æneas instat contrà, telumque coruscat
Ingens arboreum, et sævo sic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractas?
Non cursu, sævis certandum est comminus armis.
Verte omnes tete in facies; et contrahe quicquid
Sive animis, sive arte vales; opta ardua pennis
Astra sequi, clausumque cavâ te condere terrâ.
Ille, caput quassans: Non me tua fervida terrent
Dicta, ferox; Dî me terrent, et Jupiter hostis.
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo quod fortè jacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepidâ torquebat in hostem;
Altior insurgens, et cursu concitus, heros.
Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
Tollentemve manu saxumque immane moventem
Genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.

Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
Nec spatium evasit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in somnis oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere cursus
Velle videmur, et in mediis conatibus ægri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox nec verba sequuntur:
Sic Turno, quâcunque viam virtute petivit,
Successum Dea Dira negat. Tum pectore sensus
Vertuntur varii. Rutulos aspectat et urbem,
Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit:
Nec quò se eripiat, nec quâ vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt, aurigamque sororem.
  Cunctanti telum Æneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis; et corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. Volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens; orasque recludit
Loricæ, et clypei extremos septemplicis orbes;
Per medium stridens transit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circùm, et vocem latè nemora alta remittunt.
Ille, humilis supplexque, oculos dextramque precantem
Protendens: Equidem merui, nec deprecor, inquit:
Utere sorte tuâ. Miseri te si qua parentis
Tangere cura potest, oro (fuit et tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ;
Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis. Vicisti, et victum tendere palmas
Ausonii vidêre: tua est Lavinia conjux.
Ulteriùs ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repressit.
Et jam jamque magìs cunctantem flectere sermo

Cœperat, infelix humero cùm apparuit ingens
Balteus, et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri ; victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille oculis postquam sævi monumenta doloris
Exuviasque hausit, furiis accensus et irâ
Terribilis : tune hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi ? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, et pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus : ast illi solvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

FINIS.

Londini:
Excudit A. Spottiswoode,
New-Street-Square.

39, Paternoster Row : March 1846

A Select Catalogue of

BOOKS ON EDUCATION,

PRINTED FOR

LONGMAN, BROWN, GREEN, AND LONGMANS.

NEW WORKS.

The Ladies' Complete Arithmetician ;

Or, Conversational Arithmetic. For the use of Families and Ladies' Schools ; which much useful and interesting Information on Science and general Knowled is combined with an Easy Introduction to a thorough Knowledge of Arithmet By Mrs. Henry Ayers. Second Edition. 12mo. [In the press

*** A Key to this work is also in preparation.

The New Speaker and Holiday Task-Book.

Selected from Classical Greek, Latin, and English Writers:—Demosthen Thucydides, Homer, Sophocles, Cicero, Livy, Virgil, Lucretius, Shakspea Milton, Burke, Bacon, &c. By the Rev. W. Sewell, B.D. of Exeter Colle Oxford. 12mo. [Nearly re

The Modern Poetical Speaker :

A Collection of Pieces adapted for Recitation, carefully selected from the B Poets of the Nineteenth Century. By Mrs. Palliser. Dedicated, by permiss the Right Hon. the Dowager Lady Lyttleton. 12mo. 6s. bound.

School Chronology ; or, the Great Dates of Histor

Drawn up for the use of the Collegiate Schools, Liverpool. Second Editi Square 12mo. 1s. stitched.

Progressive Exercises in English Composition.

By the Rev. R. G. Parker, A.M. 14th Edition. 12mo. 1s. 6d. cloth

An Introduction to the Study of the Bible :

Being the First Volume of the Elements of Christian Theology ; containing Pro of the Authenticity and Inspiration of the Holy Scriptures ; a Summary of t History of the Jews ; an Account of the Jewish Sects ; and a brief Statement of t Contents of the several Books of the Old Testament. By the late George Tomli D.D. F R.S. Lord Bishop of Winchester. Twentieth Edition. Fcp. 8vo. 5s cloth.

Mr. Richard Hiley's Works.

1. **A Treatise on English Grammar, Rhetoric, and Poetry.** Fourth Edition. 12mo. 3s. 6d.
2. **Abridgment of Hiley's English Grammar;** with appropriate Exercises. Fourth Edition. 18mo. 1s. 6d.
3. **Questions and Exercises** adapted for Hiley's English Grammar. Third Edition. 12mo., 2s.

*** A Key to the Questions and Exercises is in preparation.

4. **Outlines of English Grammar.** 18mo 9d.
5. **An Introduction to English Composition.** 3d Edition. 12mo. 1s. 6d.
6. **The Elements of Lat Grammar.** Second Edition. 12n 2s. 6d.
7. **First Progressive Lat Exercises.** Adapted to Hiley's La Grammar. 12mo. 1s 6d.
8. **Progressive Geograph** For the Junior Classes in Classi and Commercial Schools. 18mo. 1s
9. **The Arithmetical Comp nion.** Intended to perfect the Pu by Miscellaneous Examples. Seco Edition. 12mo. 1s. 6d.
10. **Key to the Exercises** the Arithmetical Companion. Seco Edition. 12mo. [In the press

ELEMENTARY GREEK WORKS, LEXICONS, GRAMMARS, ETC.

Kühner's Elementary Greek Grammar.

An Elementary Grammar of the Greek Language. By Dr. Raphael Kühner, Co-Rector of the Lyceum at Hanover. Translated by J. H. Millard, St. John's College, Cambridge; late Second Classical Master at Mill Hill Grammar School. 8vo. 9s. cloth.

Questions on Wordsworth's Greek Grammar.

Examination Questions on the Græcæ Grammaticæ Rudimenta. In usum Scholarum. By Charles Engeldow, Master of the Episcopal School, Haddington. 12mo. 2s. 6d. cloth.

Brasse's Greek Gradus.

A Greek Gradus; or, a Greek, Latin, and English Prosodial Lexicon: containing the Interpretation, in Latin and English, of all words which occur in the Greek Poets, from the Earliest Period to the time of Ptolemy Philadelphus: with the Quantity of the Syllables verified by Authorities; and combining the advantages of a Lexicon of the Greek Poets and a Greek Gradus. For the use of Schools and Colleges. By the late Rev. Dr. Brasse. To which is added, a Synopsis of the Greek Metres, by the Rev. J. R. Major, D.D. Head Master of King's College School, London. 2d Edition, revised and corrected by the Rev. F. E. J. Valpy, M.A. formerly Head Master of Reading School. 8vo. 15s. cloth.

Giles's Greek and English Lexicon.

A Lexicon of the Greek Language, for the use of Colleges and Schools; containing —1. A Greek-English Lexicon, combining the advantages of an Alphabetical and Derivative Arrangement; 2. An English-Greek Lexicon, more copious than any that has ever yet appeared. To which is prefixed, a concise Grammar of the Greek Language. By the Rev. J. A. Giles, LL.D. late Fellow of C. C. College, Oxon. 2d Edit. with corrections, 1 thick vol. 8vo. 21s. cloth.

*** The English-Greek Lexicon, separately. 7s. 6d. cloth.

r. Bloomfield's Lexilogus Scholasticus.

Lexilogus Scholasticus; or, a Greek and English Vocabulary, on a new and improved plan; comprising all the Primitives of any importance; together with some Select Derivatives: subjoined is a brief Synopsis of Formation, unfolding the Mode by which the Derivatives are formed from the Primitives: the whole presenting a brief Epitome, in outline, of the Greek Language. By the Rev. S. T. Bloomfield, D.D. F.R.S Editor of Thucydides, and Author of the "Greek and English Lexicon to the New Testament." 18mo.

Dr. Bloomfield's Epitome Evangelica:

Consisting of a Series of connected Extracts from the plainest Parts of the Four Greek Gospels; recording the principal Events of the Life of Christ, interspersed with the leading Moral Precepts and Doctrines, Miracles, and Parables of Our Lord, contained in the Gospels. The Text accompanied by a few brief Grammatical Notes, removing Difficulties of Construction; and followed by a Clavis, comprising all the Words contained in the Text, with the leading Significations, found therein, and an Analysis of such Grammatical Forms as present any difficulty, to assist the young Student in Parsing. Adapted to the use of the Lower Classes in Schools; and intended to accompany (as an Introduction to Greek Prose-Construing), the "Lexilogus Scholasticus," and to precede in use the Author's "School and College Greek Testament." By the Rev S. T. Bloomfield, D.D. Editor of the Greek Testament with English Notes; Author of the Greek and English Lexicon to the New Testament, &c. 18mo. [In the press.

Pycroft's Greek Grammar Practice.

In Three Parts: 1. Lessons in Vocabulary, Nouns, Adjectives, and Verbs in Grammatical order; 2. Greek, made out of each column for translation; 3. English of the same for retranslation. By the Rev. James Pycroft, B.A. Trinity College, Oxford; Author of "A Course of English Reading," &c. 12mo. 3s. 6d. cloth.

Moody's Eton Greek Grammar in English.

The New Eton Greek Grammar; with the Marks of Accent, and the Quantity of the Penult: containing the Eton Greek Grammar in English; the Syntax and Prosody as used at Eton; also, the Analogy between the Greek and Latin Languages; Introductory Exercises and Lessons: with numerous Additions to the text. The whole being accompanied by Practical and Philosophical Notes. By the Rev. Clement Moody, A.M. of Magdalene Hall, Oxford; and Editor of the Eton Latin Grammar in English. 2d Edition, carefully revised, &c. 12mo. 4s. cloth.

Valpy's Greek Grammar.

The Elements of Greek Grammar: with Notes. By R. VALPY, D.D. late Mast of Reading School. New Edition, 8vo. 6s. 6d. boards; bound, 7s. 6d.

Valpy's Greek Delectus, and Key.

Delectus Sententiarum Græcarum, ad usum Tironum accommodatus: cur Notulis et Lexico. Auctore R. VALPY, D.D. Editio Nova, eademque aucta e emendata, 12mo 4s. cloth.

KEY to the above, being a Literal Translation into English, 12mo. 2s. 6d. sewed.

Valpy's Second Greek Delectus.

Second Greek Delectus; or, New Analecta Minora: intended to be read in School between Dr. Valpy's Greek Delectus and the Third Greek Delectus: wit English Notes, and a copious Greek and English Lexicon. By the Re F. E. J. VALPY, M.A. formerly Head Master of Reading School. 3d Edition 8vo. 9s. 6d. bound.

Valpy's Third Greek Delectus.

The Third Greek Delectus; or, New Analecta Majora: with English Notes. I Two Parts. By the Rev. F. E. J. VALPY, M.A. formerly Head Master c Reading School. 8vo 15s. 6d. bound.

*** The Parts may be had separately.

PART 1. PROSE. 8vo. 8s. 6d. bound. — PART 2. POETRY. 8vo. 9s. 6d. bound

Valpy's Greek Exercises, and Key.

Greek Exercises; being an Introduction to Greek Composition, leading th student from the Elements of Grammar to the higher parts of Syntax, an referring the Greek of the words to a Lexicon at the end: with Specimens o the Greek Dialects, and the Critical Canons of Dawes and Porson. 4th Edition with many Additions and Corrections. By the Rev. F. E. J. VALPY, M.A formerly Head Master of Reading School. 12mo. 6s. 6d. cloth.

KEY, 12mo. 3s. 6d. sewed.

Neilson's Greek Exercises, and Key.

Greek Exercises, in Syntax, Ellipsis, Dialects, Prosody, and Metaphrasis. T which is prefixed, a concise but comprehensive Syntax; with Observations o some Idioms of the Greek Language. By the Rev. W. NEILSON, D.D. Ne Edition, 8vo. 5s. boards.—KEY, 3s. boards.

Howard's Introductory Greek Exercises, and Key.

Introductory Greek Exercises to those of Huntingford, Dunbar, Neilson, an others; arranged under Models, to assist the learner: with Exercises on th different Tenses of Verbs, extracted from the Table or Picture of Cebes. B NATHANIEL HOWARD. New Edition, with considerable improvements, 12mo 5s. 6d. cloth.—KEY, 12mo. 2s. 6d. cloth.

Dr. Major's Greek Vocabulary.

Greek Vocabulary; or, Exercises on the Declinable Parts of Speech. By th Rev. J. R. MAJOR, D.D. Head Master of the King's College School, London 2d Edition, corrected and enlarged, 12mo. 2s. 6d. cloth.

Collectanea Græca Majora:

Ad usum Academicæ juventutis accommodatæ. Cum Notis Philologicis, qua partim collegit, partim scripsit ANDREAS DALZEL, A.M. New Editions 3 vols 8vo. £1. 14s. 6d. bound.

Vol. 1. Excerpta ex Variis Orationis Solutæ Scriptoribus 4th Edition. 8vo 9s. 6d. bound

Vol. 2. Excerpta ex Variis Poëtis. 8th Edition. Edited by the Rev. CANON TATE. 8vo. 11s. bound.

Vol. 3. Excerpta ex duobus principibus Oratoribus et Variis Poëtis. New Edit 8vo. 14s. bound.

Dr. Major's Guide to the Greek Tragedians.

A Guide to the Reading of the Greek Tragedians; being a series of articles on th Greek Drama, Greek Metres, and Canons of Criticism. Collected and arrange by the Rev. J. R. MAJOR, D.D. Head Master of King's College School, London 2d Edition, enlarged, 8vo. 9s. cloth.

The Rev. J. Seager's Translations.

Bos on the Greek Ellipsis.
Professor Schæffer's Edition, with Notes. 8vo. 9s. 6d. boards.

Hermann's Elements of
the Doctrine of Metres. 8vo 8s. 6d. boards.

Hoogeveen on the Greek
Particles. 8vo. 7s. 6d. boards.

Maittaire on the Greek
Dialects. From the Edition of Sturzius. 8vo. 9s. 6d. boards.

Viger on the Greek
Idioms. Abridged and translated into English, from Professor Hermann's last Edition, with Original Notes. 2d Edition, with Additions and Corrections, 8vo. 9s. 6d. boards.

*** The above Five Works may be had in 2 vols. 8vo. £2. 2s. cloth.

Dr. Smithers' Classical Student's Manual.
The Classical Student's Manual; containing an Index to every Page, Section, and Note, in Matthiæ's Greek Grammar—Hermann's Annotations to Viger on Idioms—Bos on Ellipses—Hoogeveen on the Particles—and Kuster on the Middle Verb; in which Thucydides, Herodotus, Æschylus, Sophocles, Pindar, Homer's Iliad, Xenophon's Anabasis, and the four Plays of Euripides, edited by Professor Parson, are illustrated with Philological and Explanatory Observations by the Rev. W. Collier Smithers, A.M. Ph.D. Intended for Students in the Universities, and the Higher Classes in Schools. 3d Edition, 8vo. 10s. 6d. cloth.

LATIN WORKS, DICTIONARIES, GRAMMARS, ETC.

Arnold and Riddle's English-Latin Lexicon.
A Copious English-Latin Lexion, compiled from the best Sources. By the Rev. J. E. Riddle, M.A. Author of "A Complete Latin-English Dictionary," &c.; and the Rev. T. Kerchever Arnold, M.A. Rector of Lyndon, and late Fellow of Trinity College, Cambridge, Author of "A Practical Introduction to Latin Prose Composition," &c. 8vo. [In the press.

Riddle's Latin Dictionary.
A Complete Latin-English and English-Latin Dictionary. For the use of Colleges and Schools. From the best sources, chiefly German. By the Rev. J. E. Riddle, M.A. of St. Edmund Hall, Oxford. 4th Edition, corrected and enlarged, 8vo. 31s. 6d. cloth.

Separately { The English-Latin Dictionary, 10s. 6d. cloth.
The Latin-English Dictionary, £1. 1s. cloth.

Riddle's Young Scholar's Latin Dictionary.
The Young Scholar's Latin-English and English-Latin Dictionary; being Mr. Riddle's Abridgment of his larger Dictionary. 4th Edition, corrected and enlarged, square 12mo. 12s. bound.

Separately { The Latin-English Dictionary, 5s. 6d. bound.
The English-Latin Dictionary, 7s. bound.

"From the time that a boy at school commences translation of the simplest kind, derivations should be attended to; and we consider Mr. Riddle's a in plest able book, when compared with other Dictionaries, merely on the ground of its large stock of derivations. In the monotony of early instruction these are, perhaps, the very first things that awaken curiosity and interest; a momentary escape and respite, if only apparent, from the matter in hand, is that for which boys are continually craving; and this may be more advantageously indulged by frequent reference to kindred English words, in which they feel themselves at home, than in any other manner."—Church of England Quarterly Review.

Riddle's Diamond Latin-English Dictionary.
A Diamond Latin-English Dictionary. A Guide to the Meaning, Quality, and right Accentuation of Latin Classical Words. By the Rev. J. E. Riddle, M.A. Royal 32mo. 4s. bound.

A Grammar of the Latin Language.
By C. G. Zumpt, Ph. D. Professor in the University of Berlin, and Member of the Royal Academy of Berlin. Translated from the 9th Edition of the original, and adapted for the use of English students, by Leonhard Schmitz, Ph. D. late of the University of Bonn, and Rector of the High School of Edinburgh; with numerous Additions and Corrections, communicated to the Translator by the Author. 8vo. 14s. cloth.

Pycroft's Latin Grammar Practice.

Latin Grammar Practice: 1. Lessons in Vocabulary, Nouns, Adjectives, and Verbs, in Grammatical Order; 2. Latin, made out of each column, for Translation; 3. English of the same, for Re-translation. By the Rev. JAMES PYCROFT, B.A. Trinity College, Oxford; Author of "A Course of English Reading," &c. 12mo. 2s. 6d. cloth.

Valpy's Latin Grammar.

The Elements of Latin Grammar: with Notes. By R. VALPY, D.D. late Master of Reading School. New Edition, with numerous Additions and Corrections 12mo. 2s. 6d. bound.

Dr. Kennedy's Latin Grammar.

Latinæ Grammaticæ Curriculum; or, a Progressive Grammar of the Latin Language, for the use of all Classes in Schools. By Rev. B. H. KENNEDY, D.D. Head Master of Shrewsbury School. 2d Edition, 12mo. 4s 6d. cloth.

Moody's Eton Latin Grammar in English, &c.

The New Eton Latin Grammar, with the Marks of Quantity and the Rules of Accent; containing the Eton Latin Grammar as used at Eton, the Eton Latin Grammar in English: with important Additions, and easy explanatory Notes By the Rev. CLEMENT MOODY, M A. of Magdalene Hall, Oxf.: Editor of the Eton Greek Grammar in English. 4th Edit. revised throughout and enlarged. 2s. 6d. cloth.

The Eton Latin Accidence: with Additions and Notes. 2d Edition, 12mo. 1s.

Graham's First Steps to Latin Writing.

First Steps to Latin Writing: intended as a Practical Illustration of the Latin Accidence. To which are added, Examples on the principal Rules of Syntax. By G. F. GRAHAM, Author of "English, or the Art of Composition," &c 2d Edition, considerably enlarged and improved, 12mo. 4s. cloth.

Valpy's Latin Delectus, and Key.

Delectus Sententiarum et Historiarum; ad usum Tironum accommodatus: cum Notulis et Lexico. Auctore R. VALPY, D.D. New Edition, with Explanations and Directions; and a Dictionary, in which the Genders of Nouns, and the principal parts of Verbs, are inserted. 12mo. 2s. 6d. cloth.

KEY; being a Literal Translation. By a PRIVATE TEACHER. New Edition carefully revised, and adapted to the alterations in the new edition of the text by W. R. BURDON, 12mo. 3s. 6d. cloth.

Valpy's Second Latin Delectus.

The Second Latin Delectus; designed to be read in Schools after the Latin Delectus, and before the Analecta Latina Majora: with English Notes. By the Rev. F. E. J. VALPY, M.A. Head Master of the Free Grammar-School, Burton-on-Trent. 2d Edition, 8vo. 6s. bound.

Valpy's First Latin Exercises.

First Exercises on the principal Rules of Grammar, to be translated into Latin: with familiar Explanations. By the late Rev. R. VALPY, D.D. New Edition, with many Additions, 18mo. 1s. 6d. cloth.

Valpy's Second Latin Exercises.

Second Latin Exercises; applicable to every Grammar, and intended as an Introduction to Valpy's "Elegantiæ Latinæ." By the Rev. E. VALPY, B.D. late Master of Norwich School. 6th Edit. 12mo. 2s. 6d. cloth.

Valpy's Latin Vocabulary.

A New Latin Vocabulary; adapted to the best Latin Grammars: with Tables of Numeral Letters, English and Latin Abbreviations, and the Value of Roman and Grecian Coins. By R. VALPY, D.D. 11th Edition, 12mo. 2s. bound.

Valpy's Elegantiæ Latinæ, and Key.

Elegantiæ Latinæ; or, Rules and Exercises illustrative of Elegant Latin Style: intended for the use of the Middle and Higher Classes of Grammar Schools. With the Original Latin of the most difficult Phrases. By Rev. E. VALPY, B.D. late Master of Norwich School. 11th Edition, corrected, 12mo. 4s. 6d. cloth.

KEY, being the Original Passages, which have been translated into English, to serve as Examples and Exercises in the above. 12mo. 2s. 6d. sewed.

Valpy's Latin Dialogues.

Collected from the best Latin Writers, for the use of Schools, as well as of Private Students. 7th edit. 12mo. 2s. 6d. cloth.

Butler's Praxis, and Key.

A Praxis on the Latin Prepositions: being an attempt to illustrate their Origin, Signification, and Government, in the way of Exercise. By the late Bishop BUTLER. 6th Edition, 8vo. 6s. 6d. boards.
KEY, 6s. boards.

An Introduction to the Composition of Latin Verse;

containing Rules and Exercises intended to illustrate the Manners, Customs, and Opinions, mentioned by the Roman Poets, and to render familiar the principal Idioms of the Latin Language. By the late CHRISTOPHER RAPIER, A.B. 2d Edition, carefully revised by THOMAS KERCHEVER ARNOLD, M.A. 12mo. 3s. 6d. cloth.
KEY to the Second Edition. 16mo. 2s. 6d. sewed.

Howard's Introductory Latin Exercises.

Introductory Latin Exercises to those of Clarke, Ellis, Turner, and others: designed for the Younger Classes. By NATHANIEL HOWARD. A New Edition, 12mo. 2s. 6d. cloth.

Howard's Latin Exercises extended.

Latin Exercises Extended; or, a Series of Latin Exercises, selected from the best Roman Writers, and adapted to the Rules of Syntax, particularly in the Eton Grammar. To which are added, English Examples to be translated into Latin, immediately under the same rule. Arranged under Models. By NATHANIEL HOWARD New Edition, 12mo. 3s. 6d. cloth.
KEY, 2d Edition 12mo. 2s. 6d. cloth.

Bradley's Exercises, &c. on Latin Grammar.

Series of Exercises and Questions; adapted to the best Latin Grammars, and designed as a Guide to Parsing, and an Introduction to the Exercises of Valpy, Turner, Clarke, Ellis, &c. &c. By the Rev. C. BRADLEY, Vicar of Glasbury. 4th Edition, 12mo. 2s. 6d. bound.

Bradley's Latin Prosody, and Key.

Exercises in Latin Prosody and Versification. By the Rev. C. BRADLEY, Vicar of Glasbury, Brecon. 8th Edition, with an Appendix on Lyric and Dramatic Measures, 12mo. 3s. 6d. cloth.
KEY, 5th Edition, 12mo. 2s. 6d. sewed.

Turner's Latin Exercises.

Exercises to the Accidence and Grammar; or, an Exemplification of the several Moods and Tenses, and of the principal Rules of Construction: consisting chiefly of Moral Sentences, collected out of the best Roman Authors, and translated into English, to be rendered back into Latin; with references to the Latin Syntax, and Notes. By WILLIAM TURNER, M.A. late Master of the Free School at Colchester. New Edition, 12mo. 3s. cloth.

Beza's Latin Testament.

Novum Testamentum Domini Nostri Jesu Christi, interprete THEODORA BEZA. Editio Stereotypa, 1 vol. 12mo. 3s. 6d. bound.

Valpy's Epitome Sacræ Historiæ.

Sacræ Historiæ Epitome, in usum Scholarum: cum Notis Anglicis. By the Rev. F. E. J. VALPY, M.A. Head Master of the Free Grammar School, Burton-on-Trent. 7th Edition, 18mo. 2s. cloth.

EDITIONS OF GREEK CLASSIC AUTHORS.

Barker's Demosthenes.

Demosthenes—Oratio Philippica I., Olynthiaca I. II. and III., De Pace, Æschines contra Demosthenem, De Corona. With English Notes. By E. H. BARKER. 2d Edit. post 8vo. 8s. 6d. boards.

Major's Euripides.

Euripides. From the Text, and with a Translation of the Notes, Preface, and Supplement, of Porson; Critical and Explanatory Remarks, original and selected; Illustrations and Idioms from Matthiæ, Dawes, Viger, &c.; and a Synopsis of Metrical Systems. By Dr. MAJOR, Head Master of King's College School, London. Post 8vo. 24s. cloth.

Sold separately as follow, 5s. each:—

ALCESTIS,	MEDEA, 4th Edit.	PHŒNISSÆ, 2d Edit.
HECUBA, 5th Edit.	ORESTES, 3d Edit.	

Linwood's Sophocles.

Sophoclis Tragediæ superstites. Recensuit et brevi Annotatione instruxit GULIELMUS LINWOOD, M.A. Ædis Christi apud Oxonienses Alumnus. 8vo. 16s. cloth. [Now ready.

Brasse's Sophocles.

Sophocles, complete. From the Text of Hermann, Erfurdt, &c.; with original Explanatory English Notes, Questions, and Indices. By Dr. BRASSE, Mr. BURGES, and Rev. F. VALPY. 2 vols. post 8vo. 34s. cloth.

Sold separately as follow, 5s. each :—

ŒDIPUS COLONEUS, 2d Edit.	PHILOCTETES, 3d Edit.	AJAX, 3d Edit.
ŒDIPUS REX, 3d Edit.	TRACHINIÆ, 3d Edit.	ANTIGONE, 2d Edit.
		ELECTRA, 2d Edit.

Burges's Æschylus.

Æschylus—The Prometheus: English Notes, &c. By G. BURGES, A.M. Trinity College, Cambridge. 2d Edition, post 8vo. 5s. boards.

Balfour's Xenophon's Anabasis.

The Anabasis of Xenophon. Chiefly according to the Text of Hutchinson. With Explanatory Notes, and Illustrations of Idioms from Viger, &c., copious Indexes, and Examination Questions. By F. CUNNINGHAM BALFOUR, M.A. Oxon. F.R.A.S. LL.D. late Professor of Arabic in the Greek University of Corfu. 4th Edit. with Corrections and Improvements, post 8vo. 8s. 6d. bds

Barker's Xenophon's Cyropædia.

The Cyropœdia of Xenophon. Chiefly from the text of Dindorf. With Notes Critical and Explanatory, from Dindorf, Fisher, Hutchinson, Poppo, Schneider Sturtz, and other eminent scholars, accompanied by the editor's comments To which are added, Examination Questions, and copious Indices. By E. H BARKER, late of Trinity Coll. Camb. Post 8vo. 9s. 6d. bds.

Stocker's Herodotus.

Herodotus; containing the Continuous History alone of the Persian Wars with English Notes. By the Rev. C. W. STOCKER, D.D. Vice-Principal o St. Alban's Hall, Oxford; and late Principal of Elizabeth College, Guernsey A New and greatly Improved Edition, 2 vols. post 8vo. 18s. cloth.

Valpy's Homer.

Homer's Iliad, complete: English Notes, and Questions to first Eight Books Text of Heyne. By the Rev. E. VALPY, B.D. late Master of Norwich School 6th Edition, 8vo. 10s. 6d. bound.—Text only, 5th Edition, 8vo. 6s. 6d. bound.

EDITIONS OF LATIN CLASSIC AUTHORS.

Valpy's Tacitus, with English Notes.

C. Cornelii Taciti Opera. From the Text of Brotier; with his Explanator Notes, translated into English. By A. J. VALPY, M.A. 3 vols. post 8vo. 24s. bds

Barker's Tacitus—Germany and Agricola.

The Germany of C. C. Tacitus, from Passow's Text; and the Agricola, fron Brotier's Text: with Critical and Philological Remarks, partly original an partly collected. By E. H. BARKER, late of Trinity College, Cambridge. 5t Edition, revised, 12mo. 5s. 6d. cloth.

C. Crispi Sallustii Opera.

Wieh an English Commentary, and Geographical and Historical Indexes. B CHARLES ANTHON, LL.D. 8th Edit. 12mo. 5s. cloth.

P. Terentii Afri Comœdiæ Sex.

Ex Editione TH. FRID. GOD. REINHARDT. With Explanatory Notes, b D. B. HICKIE, LL.D. 2d Edition. 12mo. with Portrait, 9s. 6d. cloth.

Valpy's Ovid's Epistles and Tibullus.

Electa ex Ovidio et Tibullo: cum Notis Anglicis. By the Rev. F. E. J. VALPY M.A. Master of Burton-on-Trent School. 4th Edition, 12mo. 4s. 6d. cloth.

Bradley's Ovid's Metamorphoses.

Ovidii Metamorphoses; in usum Scholarum excerptæ: quibus accedunt Notul Anglicæ et Quæstiones. Studio C. BRADLEY, A.M. Editio Nona, 12m 4s. 6d. cloth.

Valpy's Juvenal and Persius.

Decimi J. Juvenalis et Persii Flacci Satiræ. Ex edd. Ruperti et Kœnig expurgatæ. Accedunt, in gratiam Juventutis, Notæ quædam Anglicæ scriptæ. Edited by A. J. Valpy, M.A. 3d Edit. 12mo. 5s. 6d. bd.—Text only, 3s. bd.

Valpy's Virgil.

P. Virgilii Maronis Bucolica, Georgica, Æneis. Accedunt, in gratiam Juventutis, Notæ quædam Anglice scriptæ. Edited by A. J. Valpy, M.A. 10th Edition, 18mo. 7s. 6d. bound.—The Text only, 19th Edition, 3s. 6d. bound.

Valpy's Virgil, Improved.

The Bucolics, Georgics, and Æneid of Virgil; with concise Notes, not only from Valpy, but also from Heyne, Wagner, Anthon, and others; comprising numerous References to Select Rules of Grammar and Criticism, contained in an Appendix. Edited from the Text of Wagner, by the Rev. Jas. Pycroft, B.A. Trin. Coll. Oxford. 18mo. [Preparing.

Valpy's Horace.

Q. Horatii Flacci Opera. Ad fidem optimorum exemplarium castigata; cum Notulis Anglicis. Edited by A. J. Valpy, M.A. New Edition, 18mo. 6s. bd. The same, without Notes. New Edition, 3s. 6d.

*** The objectionable odes and passages have been expunged.

The Rev. Canon Tate's Edition of Horace.

Horatius Restitutus; or, the Books of Horace arranged in Chronological Order, according to the Scheme of Dr Bentley, from the Text of Gesner, corrected and improved: with a Preliminary Dissertation, very much enlarged, on the Chronology of the Works, on the Localities, and on the Life and Character of that Poet. By James Tate, M.A. 2d edition, to which is now added, an original Treatise on the Metres of Horace, 8vo. cloth, 12s.

M. Tullii Ciceronis Orationes Selectæ.

Ex recensione Jo. Aug. Ernesti. With an English Commentary, and Historical, Geographical, and Legal Indexes. By Charles Anthon, LL.D. 3d Edition. 12mo. 6s. cloth.

Barker's Cicero de Amicitia, &c.

Cicero's Cato Major, and Lælius: with English Explanatory and Philological Notes; and with an English Essay on the Respect paid to Old Age by the Egyptians, the Persians, the Spartans, the Greeks, and the Romans. By the late E. H. Barker, Esq. of Trinity College, Cambridge. 6th Edition, 12mo. 4s. 6d. cloth.

Valpy's Cicero's Offices.

M. Tullii Ciceronis de Officiis Libri Tres. Accedunt, in usum Juventutis, Notæ quædam Anglicæ scriptæ. Edited by A. J. Valpy, M.A. Editio Quinta, aucta et emendata, 12mo. 6s. 6d. cloth.

Valpy's Cicero's Twelve Orations.

Twelve Select Orations of M. Tullius Cicero. From the Text of Jo. Casp. Orellius; with English Notes. Edited by A. J. Valpy, M.A. 2d Edition, post 8vo. 7s. 6d. boards

C. Julii Cæsaris Commentarii de Bello Gallico.

Ex recensione Fr. Oudendorpii. With Explanatory Notes, and Historical, Geographical, and Archæological Indexes. By Charles Anthon, LL.D. 3d Edition. 12mo. 4s. 6d. cloth.

Bradley's Phædrus.

Phædri Fabulæ; in usum Scholarum expurgatæ: quibus accedunt Notulæ Anglicæ et Quæstiones. Studio C. Bradley, A.M. Editio Nona, 12mo. 2s. 6d. cl.

Bradley's Cornelius Nepos.

Cornelii Nepotis Vitæ Excellentium Imperatorum: quibus accedunt Notulæ Anglicæ et Quæstiones. Studio C. Bradley, A.M. Editio Octava, 12mo. 3s. 6d. cl.

Bradley's Eutropius.

Eutropii Historiæ Romanæ Libri Septem: quibus accedunt Notulæ Anglicæ et Quæstiones. Studio C. Bradley, A.M. Editio Duodecima, 12mo. 2s. 6d. cloth.

Hickie's Livy.

The First Five Books of Livy: with English Explanatory Notes, and Examination Questions. By D. B. Hickie, LL.D. Head Master of Hawkshead Grammar School. 2d Edition, post 8vo. 8s. 6d. boards.

Fasciculus Primus Historiæ Britannicæ.

The First Chapter of the History of England, selected from the Writings of Cæsar and Tacitus. To which are added, Explanatory Notes for the use of Schools. By W. Drake, M.A. 12mo. 3s. 6d. cloth.

[Vide page 2.

[Vide page 2.

Corner's Sequel to Mangnall's Questions.

Questions on the History of Europe: a Sequel to Mangnall's Historica Questions; comprising Questions on the History of the Nations of Continental Europe not comprehended in that work. By JULIA CORNER. New Edition, 12mo. 5s. bound.

Hort's Pantheon.

The New Pantheon; or, an Introduction to the Mythology of the Ancients, in Question and Answer: compiled for the Use of Young Persons. To which are added, an Accentuated Index, Questions for Exercise, and Poetical Illustrations of Grecian Mythology, from Homer and Virgil. By W. J. HORT. New Edition, considerably enlarged by the addition of the Oriental and Northern Mythology. 18mo. 17 Plates, 5s. 6d. bound.

"Superior to all other juvenile mythologies in form and tendency, and decidedly in the pleasure it gives a child."—QUARTERLY REVIEW.

Hort's Chronology.

An Introduction to the Study of Chronology and Ancient History: in Question and Answer. New Edition, 18mo. 4s. bound.

The Treasury of History;

Comprising a General Introductory Outline of Universal History, Ancient and Modern, and a Series of separate Histories of every principal Nation that exists: developing their Rise, Progress, and Present Condition, the Moral and Social Character of their respective Inhabitants, their Religion, Manners, and Customs, &c. &c. By SAMUEL MAUNDER. 2d Edit. 1 thick vol. fcap. 8vo. 10s. cloth; bound in roan, 12s.

Knapp's Universal History.

An Abridgment of Universal History, adapted to the Use of Families and Schools; with appropriate Questions at the end of each Section. By the Rev. H. J. KNAPP, M.A. New Edition, with the series of events brought down to the present time. 12mo. 5s. bound.

Bigland's Letters on the Study of History.

On the Study and Use of Ancient and Modern History; containing Observations and Reflections on the Causes and Consequences of those Events which have produced conspicuous Changes in the aspect of the World, and the general state of Human Affairs. By JOHN BIGLAND. 7th Edition, 1 vol. 12mo. 6s. bds.

Keightley's Outlines of History.

Outlines of History, from the Earliest Period. By THOMAS KEIGHTLEY, Esq. New Edition, corrected and considerably improved, fcp. 8vo. 6s. cloth; or 6s. 6d. bound.

Sir Walter Scott's History of Scotland.

History of Scotland. By Sir WALTER SCOTT, Bart. New Edition, 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 12s. cloth.

Cooper's History of England.

The History of England, from the Earliest Period to the Present Time. On a plan recommended by the Earl of Chesterfield. By the Rev. W. COOPER. 23d Edition, considerably improved. 18mo. 2s. 6d. cloth.

Baldwin's History of England.

The History of England, for the use of Schools and Young Persons. By EDWARD BALDWIN, Esq., Author of "The History of Rome," &c. A New Edition, carefully revised and corrected, with Portraits. 12mo. 3s. 6d. bound.

Valpy's Elements of Mythology.

Elements of Mythology; or, an Easy History o the Pagan Deities: intended to enable the young to understand the Ancient Writers of Greece and Rome. By R. VALPY, D.D. 8th Edition, 12mo. 2s. bound.

Valpy's Poetical Chronology.

Poetical Chronology of Ancient and English History: with Historical and Explanatory Notes. By R. VALPY, D.D. New Edit. 12mo. 2s. 6d. cloth.

Howlett's Tables of Chronology and Regal Genealogies,

combined and separate. By the Rev. J. H. HOWLETT, M.A. 2d Edition, 4to. 5s. 6d. cloth.

Riddle's Ecclesiastical Chronology.

Ecclesiastical Chronology; or, Annals of the Christian Church, from its Foundation to the Present Time. To which are added, Lists of Councils and of Popes, Patriarchs, and Archbishops of Canterbury. By the Rev. J. E. RIDDLE, M.A. 8vo. 15s. cloth.

Tate's Continuous History of St. Paul.

The Continuous History of the Labours and Writings of St. Paul, on the basis of the Acts, with intercalary matter of Sacred Narrative, supplied from the Epistles, and elucidated in occasional Dissertations: with the HORÆ PAULINÆ of Dr. PALEY, in a more correct edition (with occasional notes), subjoined. By J. TATE, M.A. Canon Residentiary of St. Paul's. 8vo. with Map, 13s. cloth.

GEOMETRY, ARITHMETIC, LAND-SURVEYING, ETC.

Narrien's Astronomy and Geodesy.

Practical Astronomy and Geodesy: including the Projections of the Sphere and Spherical Trigonometry. For the use of the Royal Military College, Sandhurst. By JOHN NARRIEN, F.R.S. & R.A.S. Professor of Mathematics, &c. in the Institution. 8vo. 14s.

Scott's Trigonometry.

Plain Trigonometry and Mensuration. For the use of the Royal Military College, Sandhurst. By W. SCOTT, Esq. A.M. and F.R.A.S. Second Mathematical Master in the Institution. 8vo. 9s, 6d, cloth.

Scott's Arithmetic and Algebra.

Elements of Arithmetic and Algebra. For the use of the Royal Military College, Sandhurst. By W. SCOTT, Esq. A.M. and F.R.A.S. Second Mathematical Professor in the Institution. 8vo. 16s. bound.

Narrien's Elements of Euclid.

Elements of Geometry: consisting of the first four, and the sixth, Books of Euclid, chiefly from the Text of Dr. Robert Simson; with the principal Theorems in Proportion, and a Course of Practical Geometry on the Ground. Also, Four Tracts relating to Circles, Planes, and Solids; with one on Spherical Geometry. For the use of the Royal Military College, Sandhurst. By JOHN NARRIEN, F.R.S. and R.A.S. Professor of Mathematics, &c, in the Institution. 8vo. with many diagrams, 10s. 6d. bound.

Professor Thomson's Elementary Algebra.

An Elementary Treatise on Algebra, Theoretical and Practical. By JAMES THOMSON, LL.D. Professor of Mathematics in the University of Glasgow. 12mo. 5s. cloth.

Crocker's Land Surveying.

Crocker's Elements of Land Surveying. New Edition, corrected throughout, and considerably improved and modernized, by T. G. BUNT, Land-Surveyor, Bristol. To which are added, Tables of Six-figure Logarithms, superintended by Richard Farley, of the Nautical Almanac Establishment. Post 8vo. with Plan of the Manor of North Hill, Somerset, belonging to J. W. Antoni, Esq., numerous Diagrams, a Field-book, Plan of part of the City of Bath, &c. 12s. cl.

Illustrations of Practical Mechanics.

By the Rev. H. MOSELEY, M.A. Professor of Natural Philosophy and Astronomy in King's College, London. Being the First Volume of Illustrations of Science, by the Professors of King's College. 2d Edition, 1 vol. fcp. 8vo. with numerous Woodcuts, 8s. cloth.

Keith on the Globes, and Key.

A New Treatise on the Use of the Globes; or, a Philosophical View of the Earth and Heavens: comprehending an Account of the Figure, Magnitude, and Motion of the Earth: with the Natural Changes of its Surface, caused by Floods, Earthquakes, &c.: together with the Principles of Meteorology and Astronomy: with the Theory of Tides, &c. By THOMAS KEITH. New Edition, considerably improved, by J. ROWBOTHAM, F.R.A.S. and W. H. PRIOR. 12mo. with 7 Plates, 6s. 6d. bound.

*** The only GENUINE edition, with the Author's latest Additions and Improvements, bears the imprint of Messrs. LONGMAN and Co.

KEY, by PRIOR, revised by J. ROWBOTHAM, 12mo. 2s. 6d. cloth.

Keith's Trigonometry.

An Introduction to the Theory and Practice of Plane and Spherical Trigonometry, and the Stereographic Projection of the Sphere, including the Theory of Navigation; comprehending a variety of Rules, Formulæ, &c. with their Practical Applications to the Mensuration of Heights and Distances, to determine the Latitude by two Altitudes of the Sun, the Longitude by the Lunar Observations, and to other important Problems on the Sphere; and on Nautical Astronomy. By THOMAS KEITH. 7th Edition, corrected by S. MAYNARD, 8vo. 14s. cloth.

Taylor's Arithmetic, and Key.

The Arithmetician's Guide; or, a complete Exercise Book: for Public Schools and Private Teachers. By W. TAYLOR. New Edition, 12mo. 2s. 6d. bound.

KEY to the same. By W. H. WHITE, of the Commercial and Mathematical School, Bedford. 12mo. 4s. bound.

Molineux's Arithmetic, and Key.

An Introduction to Practical Arithmetic; in Two Parts: with various Notes, and occasional Directions for the use of Learners. By T. MOLINEUX, many years Teacher of Accounts and the Mathematics in Macclesfield. In Two Parts. Part 1, New Edition, 12mo. 2s. 6d. bound.—Part 2, 6th Edit. 12mo. 2s. 6d. bd.

KEY to Part 1, 6d.—KEY to Part 2, 6d.

Hall's Key to Molineux's Arithmetic.

A Key to the First Part of Molineux's Practical Arithmetic; containing Solutions of all the Questions at full length, with Answers. By JOSEPH HALL, Teacher of Mathamatics. 12mo. 3s. bound.

Simson's Euclid.

The Elements of Euclid: viz. the First Six Books, together with the Eleventh and Twelfth; also the Book of Euclid's Data. By ROBERT SIMSON, M.D. Emeritus Professor of Mathematics in the University of Glasgow To which are added, the Elements of Plane and Spherical Trigonometry; and a Treatise on the Construction of Trigonometical Canon: also, a concise Account of Logarithms. By the Rev. A. ROBERTSON, D.D. F.R.S. Savilian Professor of Astronomy in the University of Oxford. 25th Edition, carefully revised and corrected by S. MAYNARD, 8vo 9s. bound.—Also.

The Elements of Euclid: viz. the First Six Books, together with the Eleventh and Twelfth. Printed, with a few variations and additional references, from the Text of Dr. SIMSON. New Edition, carefully corrected by S. MAYNARD, 18mo. 5s. bound.—Also,

The same work, edited, in the Symbolical form, by R. BLAKELOCK, M.A. late Fellow and Assistant-Tutor of Catherine Hall, Cambridge. New Edit. 18mo. 6s. cloth.

Joyce's Arithmetic, and Key.

A System of Practical Arithmetic, applicable to the present state of Trade and Money Transactions: illustrated by numerous Examples under each Rule. By the Rev. J. JOYCE. New Edition, corrected and improved by S. MAYNARD. 12mo. 3s. bound.

KEY; containing Solutions and Answers to all the Questions in the work. To which are added, Appendices, shewing the Method of making Mental Calculations, and a New Mode of Setting Sums in the Early Rules of Arithmetic. New Edition, corrected and enlarged by S. MAYNARD, 18mo. 3s. bound.

Morrison's Book-Keeping, and Forms.

The Elements of Book-keeping, by Single and Double Entry; comprising several Sets of Books, arranged according to Present Practice, and designed for the use of Schools. To which is annexed, an Introduction to Merchants' Accounts, illustrated with Forms and Examples. By JAMES MORRISON, Accountant. New Edition, considerably improved, 8vo. 8s. half-bound.

Sets of Blank Books, ruled to correspond with the Four Sets contained in the above work: Set A, Single Entry, 3s; Set B, Double Entry, 9s.; Set C, Commission Trade, 12s.; Set D, Partnership Concerns, 4s. 6d.

Morrison's Commercial Arithmetic, and Key.

A Concise System of Commercial Arithmetic. By J. MORRISON, Accountant. New Edition, revised and improved, 12mo. 4s. 6d. bound.

KEY. 3d Edition, corrected and improved by S. MAYNARD, Editor of "Keith's Mathematical Works." 12mo. 8s. bound.

Nesbit's Mensuration, and Key.

A Treatise on Practical Mensuration: containing the most approved Methods of drawing Geometrical Figures; Mensuration of Superficies; Land Surveying; Mensuration of Solids; the Use of the Carpenter's Rule; Timber Measure, in which is shewn the method of Measuring and Valuing Standing Timber; Artificers' Works, illustrated by the Dimensions and Contents of a House; a Dictionary of the Terms used in Architecture, &c. By A. NESBIT. 12th Edition, corrected and greatly improved, with nearly 700 Practical Examples and nearly 300 Woodcuts, 12mo. 6s. bound.—KEY, 7th Edition, 12mo. 5s. bound.

Nesbit's Land Surveying.

A Complete Treatise on Practical Land Surveying. By A. NESBIT. 7th Edition, greatly enlarged, 1 vol. 8vo. illustrated with 160 Woodcuts, 12 Copperplates and an engraved Field-book, (sewed,) 12s. boards.

Farley's Six-Figure Logarithms.

Tables of Six-figure Logarithms; containing the Logarithms of Numbers from 1 to 10,000, and of Sines and Tangents for every Minute of the Quadrant and every Six Seconds of the first Two Degrees: with a Table of Constants, and Formulæ for the Solution of Plane and Spherical Triangles. Superintended by RICHARD FARLEY, of the Nautical Almanac Establishment. Post 8vo. (unenumerated,) 4s. 6d. cloth.

Nesbit's Arithmetic, and Key.

A Treatise on Practical Arithmetic. By A. NESBIT. 3d Edition, 12mo. 5s. bd.
A KEY to the same. 12mo. 5s. bound.
A Second Part of the above is in the press.

Balmain's Lessons on Chemistry.

Lessons on Chemistry; for the use of Pupils in Schools, Junior Students in the Universities, and Readers who wish to learn the fundamental Principles and leading Facts. With Questions for Examination, a Glossary of Chemical Terms, and an Index. By WILLIAM H. BALMAIN. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

Mrs. Lee's Natural History for Schools.

Elements of Natural History, for the use of Schools and Young Persons; comprising the Principles of Classification, interspersed with amusing and instructive Original Accounts of the most remarkable Animals. By Mrs. LEE (formerly Mrs. T. E. Bowdich), Author of "Taxidermy," &c. 12mo. with 55 Woodcuts, 7s. 6d. bound.

WORKS FOR YOUNG PEOPLE, BY MRS. MARCET.

Mrs. Marcet's New Spelling Book.

The Mother's First Book; containing the Reading made Easy, and Spelling Book. New Edition, 12mo. 1s. 6d. cloth.

Mrs. Marcet's New Grammar for Boys.

Willy's Grammar, interspersed with Stories, and intended for the use of Young Boys. 2d Edition, 12mo. 2s. 6d. cloth.

Lessons on Animals, Vegetables, and Minerals.

18mo. 2s. cloth.

Conversations on the History of England.

For the Use of Children. 2d Edition, with additions, continuing the History to the Reign of George III. 18mo. 5s. cloth.

Mary's Grammar:

Interspersed with Stories, and intended for the use of Children. 6th Edition, revised and enlarged, 18mo. 3s. 6d. half-bound.
"A sound and simple work for the earliest ages."—QUARTERLY REVIEW.

The Game of Grammar:

With a Book of Conversations (fcp. 8vo.) shewing the Rules of the Game, and affording Examples of the manner of playing at it. In a varnished box, or done up as a post 8vo. volume in cloth, 8s.

Conversations on Language, for Children.

Fcp. 8vo. 4s. 6d. cloth.

Willy's Stories for Young Children:

Containing The House-Building—The Three Pits: The Chalk Pit, The Coal Pit, and The Gravel Pit)—and The Land without Laws. 3d Edit. 18mo. 2s. half-bd.

Willy's Holidays:

Or, Conversations on different Kinds of Governments: intended for Young Children. 18mo. 2s. half-bound.

The Seasons:

Stories for very Young Children. New Editions, 4 vols.—Vol. 1, Winter, 3d Edition; Vol. 2, Spring, 3d Edition; Vol. 3, Summer, 3d Edition; Vol. 4, Autumn, 3d Edition. 2s. each, half-bound.

GEOGRAPHY AND ATLASES.

Butler's Ancient and Modern Geography.

A Sketch of Ancient and Modern Geography. By SAMUEL BUTLER, D.D. late Bishop of Lichfield, formerly Head Master of Shrewsbury School. New Edition, revised by his Son, 8vo. 9s. boards; bound in roan, 10s.

Butler's Ancient and Modern Atlases.

An Atlas of Modern Geography; consisting of Twenty-three Coloured Maps, from a new set of plates, corrected, with a complete Index. By the late Dr. BUTLER. 8vo. 12s. half-bound.—By the same Author,

An Atlas of Ancient Geography; consisting of Twenty-two Coloured Maps, with a complete Accentuated Index. 8vo. 12s. half-bound.

A General Atlas of Ancient and Modern Geography; consisting of Forty-five coloured Maps, and Indices. 4to. 24s. half-bound.

*** The Latitude and Longitude are given in the Indices.

The Plates of the present new edition have been re-engraved, with corrections from the government surveys and the most recent sources of information.

Edited by the Author's Son.

Abridgment of Butler's Geography.

An Abridgment of Bishop Butler's Modern and Ancient Geography: arranged in the form of Question and Answer, for the use of Beginners. By MARY CUNNINGHAM. 3d Edition, fcp. 8vo. 2s. cloth.

Butler's Geographical Copy Books.

Outline Geographical Copy-Books, Ancient and Modern: with the Lines of Latitude and Longitude only, for the Pupil to fill up, and designed to accompany the above. 4to. each 4s.; or together, sewed, 7s. 6d.

Goldsmith's Popular Geography.

Geography on a Popular Plan. New Edit. including Extracts from recent Voyages and Travels, with Engravings, Maps, &c. By Rev. J. GOLDSMITH. 12mo. 14s. bd.

Dowling's Introduction to Goldsmith's Geography.

Introduction to Goldsmith's Grammar of Geography: for the use of Junior Pupils. By J. DOWLING, Master of Woodstock Boarding School. New Edit. 18mo. 9d. sd.

By the same Author,

Five Hundred Questions on the Maps of Europe, Asia, Africa, North and South America, and the British Isles; principally from the Maps in Goldsmith's Grammar of Geography. New Edition, 18mo. 8d.—KEY, 9d.

Goldsmith's Geography Improved.

Grammar of General Geography; being an Introduction and Companion to the larger Work of the same Author. By the Rev. J. GOLDSMITH. New Edition, improved. Revised throughout and corrected by Hugh Murray, Esq. Royal 18mo. with New Views, Maps, &c. 3s. 6d. bound.—KEY, 6d. sewed.

Mangnall's Geography, revised.

A Compendium of Geography; for the use of Schools, Private Families, &c. By R. MANGNALL. A new Edition, revised and corrected throughout. 12mo. 7s. 6d. bound.

Hartley's Geography, and Outlines.

Geography for Youth. By the Rev. J. HARTLEY. New Edit. (the 8th), containing the latest Changes. 12mo. 4s. 6d. bound.—By the same Author,

Outlines of Geography: the First Course for Children. New Edit. 18mo. 9d. sd.

THE FRENCH LANGUAGE.

Hamel's French Grammar and Exercises, by Lambert.

Hamel's French Grammar and Exercises. A New Edition, in one volume. Carefully corrected, greatly improved, enlarged, and arranged, in conformity with the last edition of the Dictionary of the French Academy, and in conformity with the last edition of the French Grammar of the University of France. By N. Lambert. 12mo. 5s. 6d. bound.

KEY, 4s. bound.

Mavor's Spelling Book.

The English Spelling-Book; accompanied by a Progressive Series of easy and familiar Lessons: intended as an Introduction to the Reading and Spelling of the English Language. By Dr. MAVOR. 452d Edition, with various revisions and improvements of Dr. Mavor, legally conveyed to them by his assignment, with Frontispiece by Stothard, and 44 beautiful Wood Engravings, designed expressly for the work, by Harvey. The whole printed in an entirely new type, 12mo. 1s. 6d. bound.

*** The only Genuine Edition, with the Author's latest Additions and Improvements, bears the imprint of Messrs. Longman and Co.

Carpenter's Spelling-Book.

The Scholar's Spelling Assistant; wherein the Words are arranged according to their principles of Accentuation. By T. CARPENTER. New Edition, corrected throughout, 12mo. 1s. 6d. bound.

NOTICE.—The only Genuine and Complete Edition of CARPENTER'S SPELLING is published by Messrs. Longman and Co. and Messrs. Whittaker and Co. Any person selling any other edition than the above is liable to action at law, and on discovery will be immediately proceeded against, the whole book being copyright.

Walker's Dictionary Remodelled.

Walker's Critical Pronouncing Dictionary of the English Language, adapted to the present state of Literature and Science: embodying the original stores of Johnson, the additions of Todd and Webster, and many words in modern use not included in former Dictionaries. By B. H. SMART, Author of "The Practice of Elocution," &c. Second Edition. To which are now added, an Enlarged Etymological Index, and a Supplement, containing nearly Three Thousand Words not included in the previous edition of the Dictionary. 8vo. [Just ready.

Walker's Dictionary Epitomised.

Walker's Pronouncing Dictionary of the English Language, Epitomised on a plan which allows of full Definitions to the leading Words, and large additions to the Terms of Modern Science: with a Key to the Pronunciation of Greek, Latin, and Scripture Proper Names. By B. H. SMART. New Edition. 16mo. 7s. 6d. cloth.

Smart's English Grammar, and Accidence.

The Accidence and Principles of English Grammar. By B. H. SMART. 12mo. 4s. cloth.

The Accidence separately, 1s. sewed in cloth.

Smart's Practice of Elocution.

The Practice of Elocution; or, a Course of Exercises for acquiring the several requisites o a good Delivery. By H. B. SMART. 4th Edition, augmented, particularly by a Chapter on Impassioned Reading Qualified by Taste, with Exercises adapted to a Chronological Outline of English Poetry. 12mo. 5s. cl.

Graham's Art of English Composition.

English; or, The Art of Composition explained in a series of Instructions and Examples. By G. F. GRAHAM. 2d Edition, revised and corrected. Fcp. 8vo. 7s. cloth.

Graham's Helps to English Grammar.

Helps to English Grammar; or, Easy Exercises for Young Children Illustrated by Engravings on Wood. By G. F. GRAHAM. 12mo. 3s. cloth.

English Synonymes classified and explained:

With Practical Exercises, designed for Schools and Private Tuition. By G. F. GRAHAM. Fcp. 8vo. 7s. cloth.

Aikin's British Poets.

Select Works of the British Poets. From Ben Jonson to Beattie. With Biographical and Critical Prefaces, by Dr. AIKIN. A New Edition, with Supplement, by LUCY AIKIN, containing additional Selections from the Works of Crabbe, Scott, Coleridge, Pringle, Charlotte Smith, and Mrs. Barbauld. Medium 8vo. 18s. cloth.

Aikin's Poetry for Children.

Poetry for Children; consisting of Selections of easy and interesting Pieces from the best Poets, interspersed with Original Pieces. By Miss AIKIN. New Edit. considerably improved, 18mo. with Frontispiece, 2s. cloth.

Bullar's Questions on the Scriptures.

Questions on the Holy Scriptures, to be answered in Writing, as Exercises at School, or in the course of Private Instruction. By JOHN BULLAR. New Edit. 18mo. 2s. 6d. cloth.

Wilson and Ogilvy, Skinner Street, Snowhill, London.